

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO FAKULTETO
PERSONALO VADYBOS IR ORGANIZACIJŲ PLĖTROS KATEDRA

JURGITA ŽIURKELYTĖ
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO PROGRAMA

PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ GEROVĖS ANALIZĖ IR PERSPEKTYVOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Alvydas Baležentis

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ SENĖJIMAS.....	5
1.1. Gyventojų senėjimo apibūdinimas.....	5
1.2. Pagyvenusių ir senų žmonių gerovė.....	8
1.3. Požiūris į vyresnio amžiaus žmones.....	14
1.4. Makroaplinkos veiksniai.....	17
2. PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ GEROVĘ REGLAMENTUOJANTYS TEISĖS AKTAI.....	20
2.1. Lietuvos Respublikos teisės aktai.....	20
2.2. Europos Sąjungos teisės aktai.....	25
2.3. Jungtinių Tautų dokumentai.....	27
3. PAGYVENŲ IR SENI ŽMONĖS: SITUACIJOS ANALIZĖ LIETUVOJE.....	29
3.1. Pagyvenusių ir senų žmonių skaičiaus dinamika.....	29
3.2. Pagyvenę ir seni žmonės mieste bei kaime.....	34
3.3. Pagyvenusių ir senų žmonių gyvenimo lygis.....	36
3.4. Pagyvenusių ir senų žmonių užimtumas.....	41
3.5. Socialinės paslaugos.....	43
4. PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ GEROVĖS ANALIZĖ UTENOS APSKRITYJE.....	47
4.1. Tyrimo metodika.....	47
4.2. Gyvenimo lygis.....	49
4.3. Užimtumas.....	51
4.4. Socialinių paslaugų gerinimo poreikiai.....	54
4.5. Gyvenimo kokybės gerinimo poreikiai.....	56
4.6. Tyrimo rezultatų apibendrinimas.....	57
5. PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ GEROVĖS PERSPEKTYVOS.....	59
5.1. Strateginio valdymo dokumentai.....	59
5.2. Pagyvenusių ir senų žmonių gerovės perspektyvos Europos Sąjungoje.....	62
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	67
LITERATŪRA.....	70
SANTRAUKA.....	75
SUMMARY.....	76
PRIEDAI.....	77

IVADAS

Temos aktualumas. Pastaraisiais metais Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje mažėja gimstamumas, ilgėja vidutinė gyvenimo trukmė, didėja visuomenės dalis, kurią sudaro 60 - mečiai ir vyresni gyventojai. Pagyvenusių žmonių statusas siejamas su ekonominiu veiksniu – žmogaus ekonominio aktyvumo nutraukimu, jo išėjimu į pensiją. Ir jeigu visuomenė adekvačiai nereaguoja į pagyvenusių žmonių dalies didėjimą ir jų specialius poreikius, kyla pavojus šios grupės gyventojų gerovei.

Šis tyrimas yra skirtas Utenos apskrities senų ir pagyvenusių žmonių sveikatos apsaugos, pagalbos bei užimtumo poreikiams tirti ir išsiaiškinti veiksnius, trukdančius šiuos poreikius patenkinti.

Gyventojų senėjimas pateikia naujus reikalavimus medicinos, komunalinei, buitinei, rekreacinei, kultūrinei ir kitoms aptarnavimo rūšims, būsto, transporto ir ryšių sistemoms – visiems socialinės infrastruktūros elementams. Pagyvenusių žmonių poreikių tenkinimas atsižvelgiant į kitų amžiaus grupių poreikius, tampa viena svarbiausių valstybės socialinės politikos problemų. Didėjant vyresnio amžiaus žmonių skaičiui, auga ir jų poreikiai užimtumui, sveikatos apsaugai bei pagalbai. Pagrindinės pagyvenusių ir senų žmonių problemos – sveikatos apsauga, pagalbos teikimas, jų išstūmimo iš darbo rinkos didėjimas bei pačios visuomenės neigiamas požiūris.

Tyrimu siekta išsiaiškinti socialinę bei ekonominę senų ir pagyvenusių žmonių padėtį, jų individualius poreikius užimtumo, pagalbos ir sveikatos klausimais, taip pat socialinių paslaugų prieinamumą Utenos apskrityje.

Tyrimo tikslas - įvertinti individualius žmonių poreikius senatvėje ir išsiaiškinti gerovės senatvėje sąlygas.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) Įvertinti, su kokiomis problemomis senatvėje susiduria žmonės bei ištirti jų priežastis.
- 2) Ištirti pagyvenusių ir senų žmonių socialinę ir ekonominę padėtį.
- 3) Įvertinti koks yra pagyvenusių ir senų žmonių socialinių paslaugų bei užimtumo poreikis.
- 4) Pateikti pasiūlymus pagyvenusių ir senų žmonių gerovės lygiui kelti.

Tyrimo hipotezės:

- 1) Pagyvenę ir seni žmonės skundžiasi nepakankamų socialinių paslaugų teikimu bei jų neprieinamumu.
- 2) Daugumai respondentų dėl amžiaus sunku konkuruoti darbo rinkoje.
- 3) Svarbiausia respondentams yra sveikata.

Tyrimo objektas - Utenos apskritis.

Tyrimo dalykas - pagyvenusių ir senų žmonių gerovė.

Tyrimo periodas – 1995 - 2006 metai.

Tyrimo metodai:

Dokumentų analizė. Studijuota įvairi užsienio bei lietuvių autorių literatūra apie pagyvenusių ir senų žmonių poreikius, problemas, ekonominius bei socialinius pokyčius jiems išėjus į pensiją (kokybinės, kiekybinės, statistinės duomenų analizės).

Sociologinis tyrimas – apklausa. Apklaustos trys tikslinės grupės: 102 Utenos apskrityje gyvenantys pagyvenę ir seni žmonės, 37 apskrities savivaldos įstaigų ir 44 socialinių globos įstaigų darbuotojai.

Teisės aktų analizė – analizuojami teisės aktai, reglamentuojantys pagyvenusių ir senų žmonių teisinę, ekonominę ir socialinę apsaugą.

Darbas atliktas naudojantis šiais **informaciniais šaltiniais**: Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos teisės aktais, Jungtinių Tautų dokumentais, mokslinė literatūra, publikacijomis, periodiniais leidiniais, dokumentais iš interneto svetainių bei atliktų tyrimų rezultatais.

Darbą sudaro įvadas, penki skyriai, išvados ir pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas (81 šaltinis), trumpa santrauka lietuvių bei anglų kalbomis, priedai (juose pateikiama svarbiausių darbe vartojamų sąvokų apibrėžimai, anketų pavyzdžiai, lentelės ir paveikslėliai). Tyrimo duomenis iliustruoja 14 paveikslėlių.

Svarbiausi darbo rezultatai:

Pirmoje dalyje apibūdinama gyventojų senėjimo problema, pagyvenusių ir senų žmonių gerovė bei analizuojamas požiūris į vyresnio amžiaus gyventojus.

Antroje dalyje analizuojami ir lyginami pagyvenusių ir senų žmonių gerovę reglamentuojantys Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos bei Jungtinių Tautų teisiniai dokumentai.

Trečioje dalyje nagrinėjama pagyvenusių ir senų žmonių ekonominė ir socialinė situacija mieste bei kaime, jų užimtumo, gyvenimo lygio ir socialinių paslaugų prieinamumo problemos.

Ketvirtoje dalyje analizuojama pagyvenusių ir senų žmonių gerovė, lyginami tyrimo metu gauti duomenys bei pateikiami apibendrinimai.

Penktoje dalyje analizuojami ir lyginami Lietuvos Respublikos strateginio valdymo dokumentai bei pateikiamos Europos Sąjungos pagyvenusių ir senų žmonių gerovės perspektyvos.

Darbo apimtis: 105 puslapiai, jame yra 36 paveikslai, 5 lentelės, 15 priedų.

1. PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ SENĖJIMAS

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, kasmet vis didesnę visuomenės dalį sudaro pagyvenę žmonės. Demografai sako – gyventojai sensta. Vyresnio amžiaus gyventojų skaičius jau lenkia vaikų skaičių. Prognozuojama, kad 2050 m. pradžioje vyresnio amžiaus bus kas trečias mūsų šalies gyventojas.

Nuo praėjusio dešimtmečio pradžios Lietuvos demografinė raida kinta iš esmės. Visų demografinių procesų (gimstamumo, šeimos formavimo, mirtingumo, migracijos) pokyčiai neigiami. Demografinė jų pasekmė – gyventojų skaičiaus mažėjimas, demografinės pusiausvyros praradimas, depopuliacija, spartus gyventojų senėjimas. Neigiami demografiniai pokyčiai reiškiasi ir sudėtingomis socialinėmis, ekonominėmis problemomis. Spartus gyventojų senėjimas keičia santykį tarp visuomenės kuriančiosios ir vartojančiosios dalies, reiškiasi naujais iššūkiais šalies biudžetui, socialinei sferai ir paslaugų plėtrai¹.

1.1. Gyventojų senėjimo apibūdinimas

Gyventojų senėjimas, skirtingai nuo individų senėjimo, dažniausiai suprantamo kaip biologinis organizmo senėjimas, yra struktūrinis senėjimas. Jo esmė – tokia jaunų ir senų gyventojų skaičiaus santykio kaita, kai pagyvenusių ir senų žmonių dalis didėja, o vaikų ir jaunimo – mažėja².

Gyventojų senėjimas suvokiamas kaip teigiamas socialinis pokytis, nes jis yra nenorimų gimimų ir ankstyvų mirčių kontrolės rezultatas. Ilgesnis gyvenimas – tai vienas svarbiausių žmonijos laimėjimų. Tačiau demografinės raidos laikotarpiai, kai gyventojų amžiaus struktūra sparčiai keičiasi (senėja), praktiškai visose gyvenimo sferose reikalauja laiku priimtų ir pasvertų visuomenės adaptavimo veiksnių. Naujas jauno ir senyvo amžiaus gyventojų santykis visuomenėje verčia peržiūrėti ir pritaikyti prie naujų poreikių esamus visuomenės išteklius ekonomikos (galimybės dalyvauti darbo rinkoje, pajamų lygis), politikos (galia politinėse ir visuomeninėse organizacijose), socialinio saugumo (socialinės garantijos), sveikatos apsaugos (poreikius atitinkančių paslaugų plėtra), žmogaus ekologijos (poreikius atitinkantys būstai, aplinka, gyvenvietės infrastruktūra, susisiekimas ir pan.) ir kitose sferose³.

Vadovaujantis aktyvaus senėjimo principu prioritetas teikiamas pagyvenusių žmonių užimtumui darbo rinkoje, jų švietimui. Kartu pripažįstama būtinybė garantuoti pakankamas

¹ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. P. 7.

² Ten pat, P. 123.

³ Ten pat, P. 8.

pajamas nebepajėgiant užsidirbti ir užtikrinti reikiamas socialinės globos paslaugas vėlyvuju senatvės periodu⁴.

Terminologija vartojama įvardinant vyresnio amžiaus žmones yra gana įvairi. Tai yra būdinga ne tik nacionaliniams teisės aktams, bet ir tarptautiniams dokumentams. Taigi, pagyvenę žmonės vadinami “vyresniais asmenimis”, “senais asmenimis”, “senstančiais”, o kai kuriose kitose valstybėse vartojamos ir tokios sąvokos, kaip “trečiojo amžiaus” ar net “ketvirtojo amžiaus”, kai kalbama apie asmenis, sukakusius 80 metų. Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų (toliau – JT) statistikos įstaigų praktiką, “pagyvenusio žmogaus” terminu turėtų būti vadinami asmenys, sukakę 60 metų ir vyresni⁵.

Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas nėra įtvirtinęs bendro įstatyminio “pagyvenusio žmogaus” apibrėžimo, tačiau, pagal Lietuvos Respublikos (LR) Statistikos departamento teikiamus demografinius duomenis bei pagal poįstatyminių teisės aktų analizę, galima teigti, kad LR pagyvenusių žmonių kategorijai priskirtini asmenys, kurie yra sukakę 60 metų ir vyresni. Pabrėžtina, kad pastaroji amžiaus riba ne visiškai sutampa su senatvės pensijos amžiumi, nustatytu Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymu⁶: 60 metų moterims ir 62 metai 6 mėnesiai vyrams⁷.

Gyventojų senatvės slenkstis yra susitarimo dalykas – žmonių priskyrimas senų kategorijai yra santykinis. Savo darbe naudosisu JT patvirtintą senatvės kriterijų – 60 metų amžiaus ribą. Taip pat prasminga išskirti ir 80 metų bei vyresnių gyventojų pogrupį. Pirmasis slenkstis atskiria vadinamojo trečiojo amžiaus žmones, kurių dauguma nebedalyvauja darbo rinkoje, bet dar yra pakankamai veiklūs, antrasis slenkstis atskiria vadinamojo ketvirtojo amžiaus žmones, kurių galimybės savarankiškai užtikrinti savo fizinį, psichinį ir socialinį saugumą yra labiau ribotos⁸.

Gyventojų amžiaus struktūros pokyčius galima nustatyti keliais būdais. Pagrindiniai gyventojų senatvės rodikliai yra:

- a) *gyventojų medianinis amžius* – amžiaus riba, skirianti visus gyventojus į dvi skaičiumi vienodas jaunesnių ir vyresnių gyventojų grupes, galimas variantas – vidutinis gyventojų amžius;
- b) *senatvės lygis* – senyvo amžiaus žmonių skaičiaus ir visų gyventojų skaičiaus santykis;

⁴ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. P. 8.

⁵ Pažeidžiamiausių socialinių grupių teisių padėtis//<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0103803.doc>; prisijungimo laikas: 2006-09-07.

⁶ Valstybės žinios, 2004, Nr. 171-6295.

⁷ Pažeidžiamiausių socialinių grupių teisių padėtis//<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0103803.doc>; prisijungimo laikas: 2006-09-07.

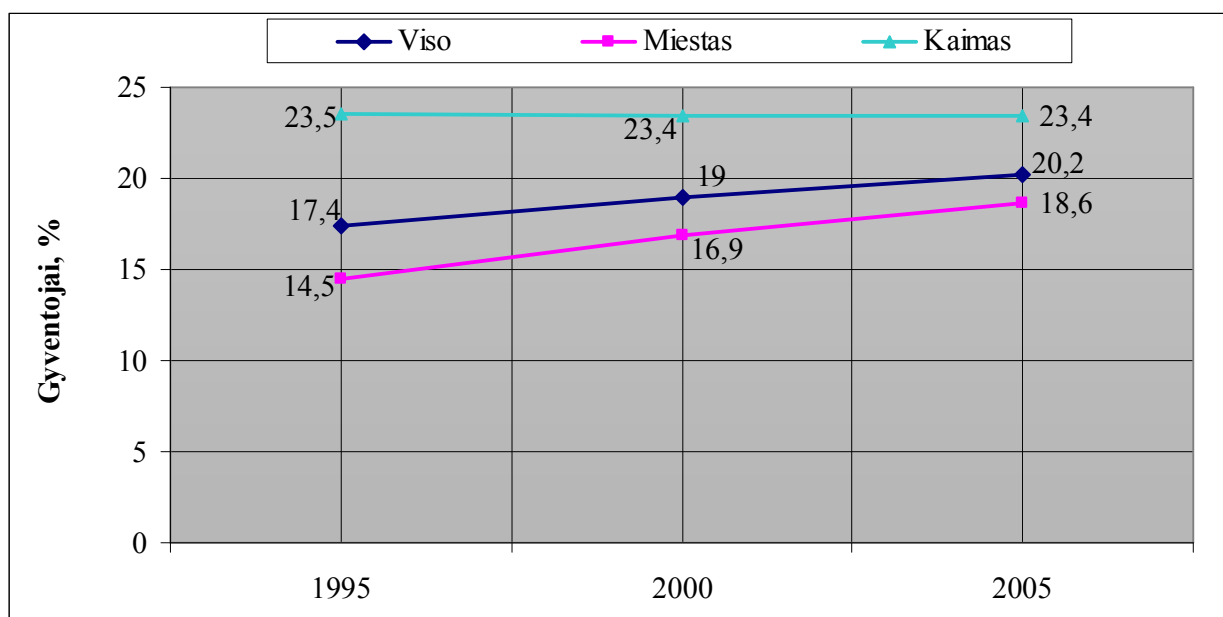
⁸ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. P. 55.

c) *senatvės indeksas* – apibrėžtų jaunesnio ir vyresnio amžiaus gyventojų grupių santykis, pavyzdžiui, 60-mečių bei vyresnių ir 0-14 metų amžiaus gyventojų santykis, galimas variantas – jaunesnio ir vyresnio amžiaus gyventojų penkerių metų grupių skaičiaus santykis vaikų, darbingo ir pensinio amžiaus gyventojų pogrupiuose;

d) *gyventojų amžiaus ir lyties piramidė* – schemiškas visų šalies gyventojų vaizdas: kairėje pusėje žymimas vyrų skaičius penkerių arba vienerių metų amžiaus grupėmis (apatinėje dalyje nurodant jauniausius, viršutinėje vyriausius), o dešinėje pusėje analogiškai išdėstomi duomenys apie moteris⁹.

Pagrindinis senėjimo procesą apibūdinantis demografinis rodiklis yra vyresnio amžiaus žmonių dalis visuomenėje. 2006 m. 60 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai sudarė 20,4% bendrą gyventojų skaičių.

1995 m. pagyvenusių žmonių skaičius buvo mažesnis nei yra šiandien – 17,4%, 2000 m. šis skaičius išaugo iki 19 %, o 2005 metų pradžioje jis siekė 20,2%. 1995 – 2005 m. laikotarpyje vyresnio amžiaus gyventojų skaičius mieste išaugo 4,1%, kaime išliko beveik nepakitęs (1 pav.).

1 pav. Lietuvos 60 m. ir vyresnių gyventojų skaičius 1995 – 2005 m., procentais¹⁰

Taip pat svarbus rodiklis, bylojantis apie gyventojų senėjimą yra ilgėjanti vidutinė gyvenimo trukmė, kuri suprantama kaip tikimybinis rodiklis, kuris parodo, kiek vidutiniškai metų gyvens kiekvienas gimęs kūdikis, jei visą būsimą gimusios kartos gyvenimą mirtingumo lygis kiekvienoje gyventojų amžiaus grupėje liks nepakitęs.

Vidutinė gyvenimo trukmė ilgėjo XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje dėl medicinos ir sveikatos apsaugos laimėjimų, darbo sąlygų gerėjimo, gyvenimo būdo tobulėjimo. XXI a.

⁹ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. P. 123.

¹⁰ Demografijos metraštis – 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 18.

pradžioje Lietuvos gyventojų vidutinė gyvenimo trukmė siekia iki 72 metų. Tačiau kaip neigiamas reiškinys buvo vyrų ir moterų tikėtinos vidutinės gyvenimo trukmės didelis skirtumas. Lietuvoje šis skirtumas yra didesnis nei 10 metų. Daugelyje Europos valstybių jis sudaro tik 5-6 metus. 25 Europos Sąjungos valstybėse vyrų tikėtina gyvenimo trukmė yra tik 6 metais trumpesnė nei moterų¹¹.

Neigiamos progresuojančio gyventojų senėjimo pasekmės (ilgalaikėje perspektyvoje) pasireiškia tuo, jog didėja senų žmonių dalis. Demografiniai pokyčiai kuria naują visuomenę, o nuo 2010 m. jie vyks dar greičiau: mažės jaunų ir suaugusių, daugės „senstančių dirbančiųjų“, pensininkų ir senų žmonių. Tačiau Lietuva kol kas dar neįeina į pirmąjį demografiškai seniausių pasaulio šalių dvidešimtuką.

1.2. Pagyvenusių ir senų žmonių gerovė

Analizuojant senų ir pagyvenusių žmonių gerovę, pirmiausia derėtų išsiaiškinti kaip yra suprantama pati socialinė gerovė. Taigi, socialinė gerovė yra nukreipta į individų įgalinimą, kad jie maksimaliai išplėtotų savo galimybes. Tai laisvi, nekomplikuoti, nevaržomi santykiai darbe ir visuomeniniame gyvenime. Socialinė gerovė suprantama ne tik kaip pakankamas asmens materialinių poreikių patenkinimas, bet ir kaip visapusiškas jo saugumas tiek nuo valstybinės valdžios savivalės, tiek ir nuo negatyvių gyvenimo netikėtumų (bedarbystės, ligos, susižalojimų, maitintojo netekties, ir kt.), keliančių grėsmę asmens teisėms¹².

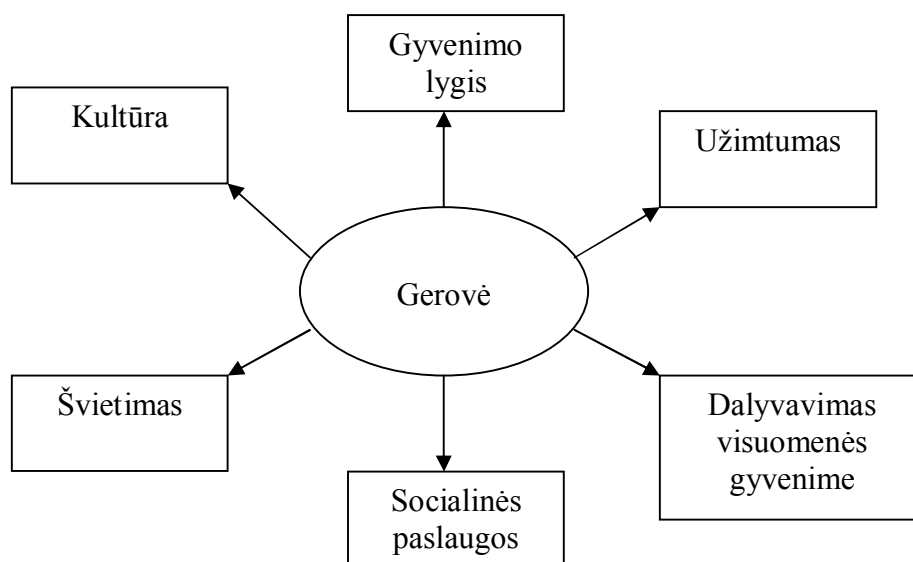
Tradiciniu požiūriu žmogaus gerovės samprata siejama su poreikiais ir jų tenkinimu. Žmogaus saugumo jausmas formuojasi iš kelių sluoksnių. Galima išskirti tris tarpusavyje glaudžiai susijusias – fizinio, emocinio ir socialinio saugumo – sritis. Žmogaus gerovei jos visos yra svarbios. Senatvėje saugumo poreikių tenkinimo požiūriu statistiškai vidutinio žmogaus rizika tapti priklausomam nuo kitų yra didesnė, tačiau tikrovėje ji pasiskirsto labai įvairiai. Tam įtakos gali turėti liga, fizinė ar psichinė negalia arba skurdas. Kai žmogus nebegali savarankiškai patenkinti savo saugumo poreikių, jis tikisi sulaukti pagalbos iš šalies¹³.

Pagyvenusių ir senų žmonių socialinę gerovę įvardina šie elementai: gyvenimo lygis, užimtumas, dalyvavimas visuomenės gyvenime, socialinės paslaugos, švietimas, kultūra (2 pav.).

¹¹ Vaitekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius, 2006. P. 183.

¹² Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis/<http://www.lsd.lt/documents/A.VaisvilaGerovesvalstybered2.doc>; prisijungimo laikas: 2006-10-11.

¹³ Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S. ir kt. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2003, P. 220.

2 pav. Pagyvenusių ir senų žmonių socialinės gerovės elementai¹⁴

Didėjant amžiui dėl pačių įvairiausių priežasčių (liga, pajamų šaltinio praradimas ir pan.) vis didėja žmogaus rizika iš dalies arba visiškai prarasti gebėjimą savarankiškai sau užtikrinti fizinę, emocinę bei socialinę gerovę. Todėl vis aktualesnė tampa alternatyvių saugumo užtikrinimo šaltinių svarba. Paramos šaltiniai arba organizatoriai ir teikėjai gali būti neformalūs ir formalūs (1 lentelė)¹⁵.

1 lentelė. Paramos šaltiniai/ organizatoriai seniems ir pagyvenusiems žmonėms¹⁶

<i>Neformalūs</i>	<i>Formalūs</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Šeimos nariai, giminės, draugai, kaimynai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Savanoriai (pvz., visuomeninės organizacijos, religinės bendruomenės). • Valstybė ir savivaldybės (pvz., Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, apskrities administracija, savivaldybė).

Didėjant vyresnio amžiaus žmonių skaičiui, jų vieta socialinės apsaugos sistemoje yra ypatinga, nes senatvė, kaip rizikingas gyvenimo tarpsnis, apgaubiama kelių skirtingų socialinės apsaugos formų deriniu: socialiniu draudimu, socialine pinigine ir nepinigine parama bei specialiomis socialinėmis teisėmis. Siekiant kompensuoti prarastas pajamas, pagal kategorinį ir

¹⁴ Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės

santykis//<http://www.lsd.lt/documents/A.VaisvilaGerovesvalstybered2.doc>; prisijungimo laikas: 2006-10-11.

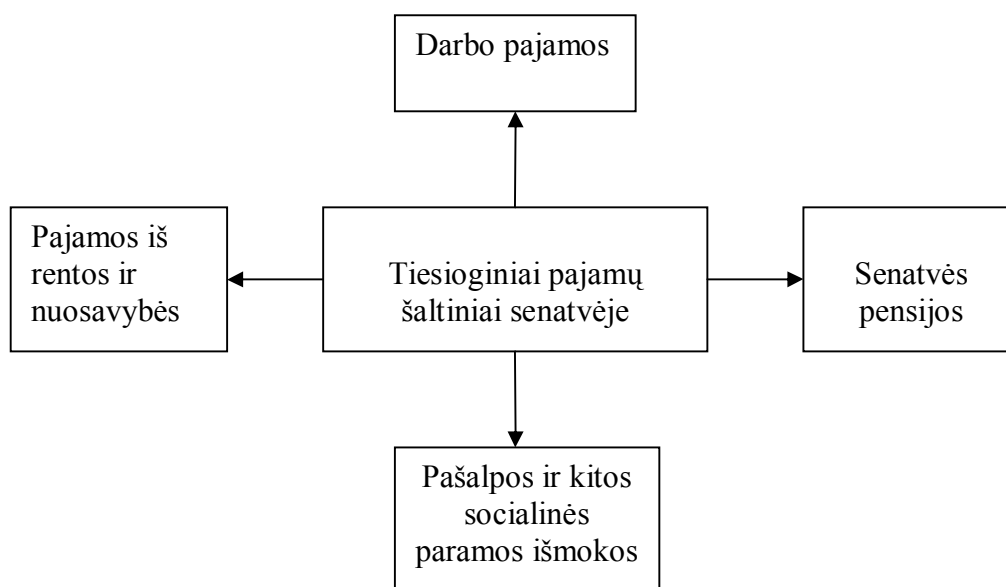
¹⁵ Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S. ir kt. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2003, P. 251.

¹⁶ Ten pat, P. 252.

nuopelnų principą vyresnio amžiaus žmonėms garantuojama valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija¹⁷.

Minimalaus pragyvenimo lygio bei socialinio integravimosi užtikrinimo siekiamas įgyvendinti Lietuvoje sparčiai plėtojamasis ir nuolat tobulinamas socialinės paramos tinklas. Yra išskiriamos šios socialinės paramos priemonės: šalpos pensija, laidojimo pašalpa, vienkartinė socialinė pašalpa, įvairios lengvatos ir kompensacijos¹⁸.

Tuo tarpu socialinės paslaugos, kaip pagalbos asmenims teikimas nepinigine forma ar globos pinigais, labiau orientuotas į socialinės integracijos sustiprinimą¹⁹. Yra išskiriami du pagrindiniai pajamų šaltinių tipai: tiesioginiai (3 pav.) ir netiesioginiai.

3 pav. Tiesioginių pajamų šaltiniai senatvėje²⁰

Senatvės apsaugą teisingiausia būtų suskirstyti į tris pakopas:

- 1) socialinės apsaugos pensijos, kurias teikia valstybė ir apibrėžia įstatymai;
- 2) valstybinės pensijos (jos mokamos iš valstybės biudžeto);
- 3) savanoriškas privatus asmeninis draudimas, kuriuo asmenys rūpinasi patys²¹.

Senatvės pensija yra grindžiama tuo, kad senatvėje žmogus tampa nedarbingas ir praranda pajamas, todėl prarastas atlyginimas turi būti kompensuojamas valstybės. Senas

¹⁷ Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S. ir kt. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2003, P. 249.

¹⁸ Ten pat, P. 250.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos// <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.

²¹ Daunienė V., Slavickienė A. Pensijų fondų vieta pensijų sistemoje// http://ev.lzuu.lt/mokveikla/SMK_2004/Finansai/Dauniene_Vaida.htm; prisijungimo laikas: 2006-05-06.

žmogus, kaip ir kiekvienas iš mūsų turi tam tikrų poreikių, tačiau nebepajėgia užsidirbti. Taigi, teisę gauti socialinio draudimo senatvės pensiją turi tie asmenys, kurie yra sulaukę senatvės pensijos amžiaus, turi atitinkamą stažą ir tenkina kai kuriuos kitus reikalavimus. Tiek teisė į senatvės pensiją, tiek atitinkama pinigų suma tiesiogiai priklauso nuo dalyvavimo darbo rinkoje trukmės. Nė vienas neturintis minimalaus darbo stažo, neįgyja teisės į senatvės pensiją²².

Socialinio draudimo pensijų formulė numato dvi valstybinio socialinio draudimo pensijų dalis – tai pagrindinę ir papildomą. Pagrindinė socialinio draudimo pensijos dalis yra vienodo dydžio visiems asmenims, turintiems būtinąjį stažą. Ji dar kartais vadinama bazine pensija, kuri laikui bėgant didėjo, kol 2006 m. pasiekė 230 Lt (2 priedas). Nuo 1995 m. sausio 1 d. iki 2006 m. liepos 1 d. ji padidėjo 155 litais²³.

Papildoma socialinio draudimo pensijos dalis susieta su buvusiu darbo užmokesčiu ir įgytu stažu. Pagrindinė senatvės pensijos dalis turintiems būtinąjį stažą (30 metų) lygi, taip vadinamai, bazinei pensijai, kuri nustatoma Vyriausybės. Neturintiems būtinojo stažo pagrindinė pensijos dalis lygi atitinkamai daliai bazinės pensijos. Per dešimtmetį, praėjusį nuo pirmojo pensijų reformos etapo pradžios, vidutinės senatvės socialinio draudimo pensijos nominalus dydis išaugo nuo 151 Lt 1995 metais iki 420,29 Lt 2005 metais²⁴.

Pagrindinį vaidmenį užtikrinant pensijų mokėjimo tvarką, teisių į pensiją atsiradimą ir kitus su pensijomis susijusius dalykus reglamentuoja LR Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas²⁵ ir LR valstybinių pensijų įstatymas²⁶.

Žmogui sulaukus pensinio amžiaus senatvės pensijos išmokos gali būti kaip: vienkartinė išmoka, periodinė išmokų sistema, anuitetas. Dažniausiai naudojama periodinė išmokų sistema. Pensijos dydis gali būti fiksuota suma arba susietas su anksčiau uždirbtomis pajamomis. Senatvės pensijos dydis gali būti nustatomas priklausomai nuo: dalyvio amžiaus, dalyvavimo schemoje trukmės, profesinės veiklos sferos, turimų išlaikytinių – žmonos, vaikų, turimų kitų pajamų šaltinių. Galima išeiti į pensiją ir nesulaukus pensinio amžiaus, bet šiuo atveju paaukojama dalis pensijos, į kurią žmogui būtų suteikta teisė, jei jis sulauktų pensinio amžiaus. Ir atvirkščiai, kai kuriose schemose numatomas priedas tiems žmonėms, kurie išeina į pensiją vėliau, nei sulaukę nustatyto pensinio amžiaus²⁷.

Pensijų draudimas susidoroja su ypatingu skurdu, bet ne visai įveikia bendrąjį skurdą senatvėje. Skurdo paplitimas tarp pensininkų yra šiek tiek didesnis negu vidutiniškai, tačiau šie

²² 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos//<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Valstybės žinios, 2004, Nr. 171-6295.

²⁶ Valstybės žinios, 2005, Nr. 71-2555.

²⁷ Daunienė V., Slavickienė A. Pensijų fondų vieta pensijų sistemoje//

http://ev.lzuu.lt/mokveikla/SMK_2004/Finansai/Dauniene_Vaida.htm; prisijungimo laikas: 2006-05-06.

žmonės beveik nepretenduoja į socialinę pašalpą, kuri skiriama labai skurstantiems. Kita vertus, kadangi daugelio pensininkų pajamos paprastai nedaug didesnės už skurdo ribą, bet koks pensijų draudimo sutrikimas ar pensijų nepritaikymas prie besikeičiančių vartojimo reikmenų kainų gali sukelti staigų skurdo išplitimą tarp pagyvenusių²⁸.

Pensijų fondai – tai alternatyva valstybiniam socialiniam draudimui. Valstybinis pensijų fondas garantuoja pensiją kiekvienam pensininkui, tačiau jos dydis kaip jau buvo minėta priklauso nuo buvusio atlyginimo ir darbo stažo. O privatus pensijų fondas moka tokią pensiją, kokio dydžio įmokos buvo įneštos per tam tikrą laikotarpį. Dėl ilgėjančio senų žmonių amžiaus ir mažėjančio gimstamumo didėja valstybės išlaidos senatvės pensijoms. Norint sumažinti šias išlaidas reikia padidinti asmeninių santaupų vaidmenį senatvės pajamose. Naudodamiesi fondais gyventojai gali padidinti palyginti mažas bazines pensijas²⁹.

Socialinėje apsaugoje yra išskiriami ir *netiesioginiai pajamų šaltiniai*. Jau pats pavadinimas pasako, kad asmuo tiesiogiai pajamų negauna, tačiau jam yra suteikiamos įvairios kompensacijos, nuolaidos bei kitokio pobūdžio parama. Tai gali būti įvairios specialios pigesnio būsto, senyvo amžiaus žmonių maitinimo ir mokesčių nuolaidų, sveikatos priežiūros, vaistų, transporto ir kitokių lengvatų programos³⁰.

Nemažai daliai, ypač vyresnio amžiaus, pagyvenusių žmonių dėl fizinių galimybių, savarankiškumo sumažėjimo reikalingas pritaikytas būstas ir aplinka. To neužtikrinus išauga stacionarios globos poreikis. Pataisytos Europos socialinės chartijos I dalies 23 str. teigiama, kad pagyvenę žmonės turi būti aprūpinami jiems pritaikytu gyvenamuoju plotu pagal sveikatos būklę ir poreikius, arba turi būti teikiama būsto pertvarkymo kompensacija. Dėl finansinių išteklių stokos šis reikalavimas Lietuvoje neįgyvendinamas. Ypač būsto pritaikymo problema aktuali pagyvenusiems kaimo vietovių gyventojams. Kaimuose mažesnės dalies gyventojų būstai su komunaliniais patogumais, patalpos paprastai apšildomos krosnimis, be to, daugelis turi asmeninį pagalbinį ūkį³¹.

Socialinių paslaugų plėtra traktuojama kaip viena iš prioritetinių ir perspektyviausių socialinės apsaugos sričių. O socialinių paslaugų, kurių gavėjų didelė dalis yra garbingo amžiaus, plėtrai suteiktas prioritetinis statusas. Socialinės paslaugos yra skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias (4 pav.).

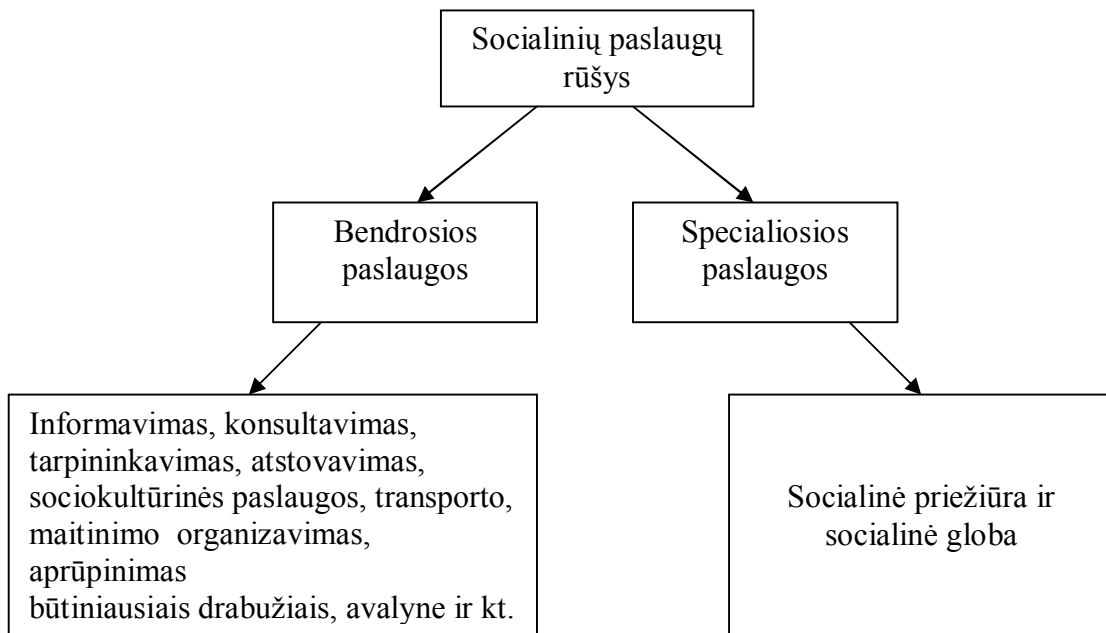
Socialines paslaugas teikia valstybinės, savivaldybių institucijos, nevyriausybines organizacijos, religinės bendruomenės, fiziniai ir juridiniai asmenys. Pagrindinė atsakomybė už socialinių paslaugų teikimą tenka savivaldybėms.

²⁸ Morozova L. Gyventojų senėjimo socialinės ekonominės pasekmės// Gerontologija. 2003, T. 4, Nr. 2.

²⁹ Daunienė V., Slavickienė A. Pensijų fondų vieta pensijų sistemoje// http://ev.lzuu.lt/mokveikla/SMK_2004/Finansai/Dauniene_Vaida.htm; prisijungimo laikas: 2006-05-06.

³⁰ Žalimienė L. Socialinės paslaugos. Vilnius. 2003. P. 147.

³¹ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 74.

4 pav. Lietuvos socialinių paslaugų rūšys ³²

Savivaldybių socialinės paramos skyriai formuoja socialinių paslaugų teikimo strategiją, rengia ir įgyvendina socialinių paslaugų teikimo planus bei programas ir teikia socialines paslaugas savo teritorijoje gyvenantiems žmonėms, bendradarbiaudami su nevyriausybinėmis organizacijomis, religinėmis bendruomenėmis, fiziniais ir juridiniais asmenimis.

Socialinių paslaugų sistemos pagyvenusiems žmonėms Europos Sąjungos šalyse organizuojamos laikantis pagrindinio principo – „Kuo ilgiau savo namuose“. Siekiant šį principą įgyvendinti plėtojamos pagalbos namuose paslaugos ir prireikus jos teikiamos 24 val. per parą ištisą savaitę. Lietuvoje šis principas dar tik pradamas įgyvendinti. Pagalbos namuose tarnybos dažniausiai teikia paslaugas tik įprastos darbo dienos laiku³³.

Kaip rodo ES šalių patirtis, norint užtikrinti sąlygas, kad pagyvenę žmonės kuo ilgiau galėtų gyventi savo namuose tarnybos turi teikti kompleksinę pagalbą, apimančią pagalbos namuose paslaugas, slaugą namuose, maisto vežiojimo tarnybą („karštas maistas į namus“), medicininio aptarnavimo organizavimą ir paslaugų koordinavimą³⁴.

Dar viena didžiulė, nerimą kelianti, problema – *vyresnio amžiaus žmonių užimtumas*. Vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą darbo rinkoje daugiausia lemia pakitusios užimtumo sąlygos. Mažiau reikia nekvalifikuoto arba mažai kvalifikuoto darbo. Laiku neįgiję reikiamos

³² Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas//Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589.

³³ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 73.

³⁴ Ten pat.

kvalifikacijos vyresni žmonės dažniau atleidžiami iš darbo, kaip nebesugebantys dirbti naujoje aplinkoje, tačiau pensinio amžiaus didinimas dar neleidžia jiems tapti pensininkais³⁵.

Užsienyje geriau negu Lietuvoje rūpinamasi pagyvenusių ir senų žmonių gerove, nes plačiau naudojama žmonių gerovės valdymo strategija. Panaudojus minėtų žmonių gerovės strateginį valdymą problemų sprendimui, žmonių gerovės lygis pakiltų. Senų ir pagyvenusių žmonių gerovės strategijoje vienas iš pagrindinių tikslų ir yra siekti pagyvenusių bei senų žmonių gerovės.

1.3. Požiūris į vyresnio amžiaus žmones

Mūsų senolių laikais septyniasdešimt metų laikyta labai ilgu amžiumi, ir nedaugelis peržengdavo tą ribą; šiandien dėl medicinos pažangos, taip pat dėl geresnių visuomeninių bei ekonominių sąlygų daugelyje pasaulio šalių žmonės gyvena kur kas ilgiau³⁶.

Praeityje senoliams būdavo teikiama didžiulė pagarba. Jei stabtelėtume ir paanalizuotume dabartinę situaciją, tektų konstatuoti, jog vieni žmonės gerbia ir vertina senatvę labiau, o kiti kur kas mažiau, nes ten vyraujantis mentalitetas teikia pirmenybę laikinajam žmogaus naudingumui bei produktyvumui. Dėl tokios nuostatos vadinamasis trečiasis arba ketvirtasis amžius dažnai nuvertinamas, o senesnieji žmonės kelia sau klausimą, ar jų gyvenimas dar naudingas³⁷.

JT tarptautiniai dokumentai, iniciatyvos ir Lietuvos vyresniojo amžiaus žmonių socialinė savijauta, pastaruoju metu vis dažniau verčia susimąstyti apie mūsų visuomenės požiūrį į vyresniąją kartą. Daugelyje solidžių nacionalinių tyrimų ataskaitų (gyvenimo sąlygų Lietuvoje, namų ūkių pajamų ir išlaidų, skurdo ir kt. tyrimai) aptiksime duomenų, sugrupuotų pagal socialines kategorijas, viena, kurių paprastai bus „pensininkai“ arba „pensininkų namų ūkiai“. Tačiau šiuose tyrimuose dažniausiai dėmesys sutelkiamas į įvairių žmogaus gyvenimo kokybės rodiklių (pajamų, skurdo, gyvenimo sąlygų ir pan.) variacijas pagal išskirtas socialines grupes, bet nerasime senyvo amžiaus kaip vertybės vertinimo. Kiek dėmesingesnis žvilgsnis į vyresniąją kartą leidžia suabejoti, ar iš tiesų mūsų visuomenė suteikia vienodas galimybes visoms kartoms, ar pagyvenę žmonės mūsų visuomenėje turi pagrindo jaustis lygiaverčiais ir lygiateisiais³⁸.

Vienas skausmingiausių priimamų pokyčių, aptariamų XX a. pabaigos socialinių mokslininkų straipsniuose, - pagarbos pagyvenusiems bei jų socialinio statuso sumenkėjimas

³⁵ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 67.

³⁶ Popiežius Jonas Paulius II. Laiškas pagyvenusiems žmonėms//http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_popieziaus/laiskas_pagyvenusiems-zmonems.html; prisijungimo laikas: 2006-09-28.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Mikulionienė S. Pagarba, diskriminacija, neišprusimas? Požiūris į pagyvenusius žmones analizė//Filosofija. Sociologija. 2003, Nr. 2. P. 59.

modernioje visuomenėje. Šiuolaikinė visuomenė turi pagrindo nerimauti dėl vyresniojo amžiaus žmonių statuso visuomenėje. Šis nerimas materializuojamas JTO Generalinės Asamblėjos deklaruojamuose veikslių principuose, kurie rekomenduojami įtraukti į nacionalinių vyriausybių programas, orientuotas į vyresniojo amžiaus žmones³⁹. Dokumente skelbiama, jog kuriant socialines politikos priemones, senstančios visuomenės turėtų atsižvelgti į šiuos principus – užtikrinti vyresniems visuomenės nariams nepriklausomybę, dalyvavimą, globą, saviraišką bei orumą (2 lentelė)⁴⁰.

2 lentelė. JT rekomenduojami veikslių, orientuotų į vyresnio amžiaus žmones, principai⁴¹

• Nepriklausomybė	Vyresniems turi būti prieinami pajamas sukuriantys ištekliai (maistas, vanduo, apranga, būstas, saugi aplinka) ir veikla (darbas, švietimas, kvalifikacijos kėlimas ir pan.).
• Dalyvavimas	Vyresniojo amžiaus žmonės turi išsaugoti integruotumą bendruomenės gyvenime ir aktyviai dalyvauti kuriant politiką, veikiančią jų gerovę.
• Globa	Vyresniojo amžiaus žmonėms turi būti prieinamos socialinės paslaugos ir sveikatos priežiūros paslaugos, užtikrinančios optimalią jų fizinę, dvasinę ir emocinę gerovę.
• Saviraiška	Vyresniesiems turi būti prieinami švietimo, kultūros, dvasiniai ir rekreaciniai ištekliai, būtina sukurti galimybes vyresniojo amžiaus žmonėms visiškai atskleisti savo potencialą.
• Orumas	Būtina užtikrinti vyresniųjų orumą ir saugumą įgyvendinant eksploatacijos, fizinio bei dvasinio išnaudojimo prevenciją ir ugdant nešališką požiūrį į vyresniojo amžiaus žmones.

Anksčiau Lietuvoje atlikti požiūrio į pagyvenusius žmones tyrimai⁴² atskleidžia prieštarinę vyresnio amžiaus žmonių statusą mūsų visuomenėje: jiems reiškama pagarba, kuri dažniausiai yra deklaratyvinio pobūdžio, kita vertus, daugybė kasdinių socialinės sąveikos situacijų, atsiskleidžiančių šeimose, darbovietėse, viešose erdvėse ir įvairiausiose gyvenimo srityse (sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos, švietimo, užimtumo ir kt.), vertintinos „švelniausiais“ atvejais kaip ignoravimo ir menkinimo, blogiausiais atvejais – kaip diskriminavimo dėl amžiaus ir netgi smurto vyresnio amžiaus žmonių atžvilgiu apraiškos. Susirūpinimas pagyvenusių žmonių teigiamo įvaizdžio kūrimu Lietuvoje tapo valstybinio lygmens užduotimi, nes įtvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimu Nr. 737, patvirtintoje „Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo

³⁹ Mikulionienė S. Pagarba, diskriminacija, neišprusimas? Požiūrio į pagyvenusius žmones analizė//Filosofija. Sociologija. 2003, Nr. 2. P. 59.

⁴⁰ Ten pat, P. 60.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ten pat.

strategijoje“. Šios strategijos 173. 3.3 skirsnyje pabrėžiama, kad būtina „geriau naudotis visuomenės informavimo priemonių galimybėmis teigiamam vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžiui kurti“⁴³.

Pagyvenę žmonės vis dažniau tampa stereotipinio požiūrio ir diskriminuojančio elgesio aukomis. Jau nuo mažens ne tik tėvai, mokykla, bet ir bažnyčia vaikus moko gerbti vyresnius žmones bei jiems padėti.

Katalikų požiūriu, vyresnio amžiaus žmonės yra nusipelnę kiekvieno iš mūsų didžiulės pagarbos, supratimo bei visokeriopos pagalbos. Būtent taip elgtis mus skatina Popiežiaus Jono Pauliaus II „Laiškas pagyvenusiems žmonėms“, parašytas 1999 m. spalio 1 d., kuri šiandien minima kaip tarptautinė pagyvenusių žmonių diena. Šią dieną skatinama atkreipti dėmesį į senėjimo problemas, pagyvenusių žmonių gyvenimo sąlygas, ugdyti jaunų žmonių pagarbą senyvo amžiaus žmonėms.

1999 m. Spalio 1 d. Popiežius Jonas Paulius II išreiškė savo pagarbą seniems žmonėms bei skatino viso pasaulio žmones juos gerbti, mylėti bei visada jiems skubėti į pagalbą.

Katalikai senyvą amžių traktuoja kaip „palankų metą“ pasiekti gyvenimo pilnatvę; tai metas, kai pagal Dievo kiekvienam žmogui numatytą planą viskas veda į tai, kad žmogus galėtų geriau suvokti gyvenimo prasmę ir pasiektų „širdies išmintį“⁴⁴.

Vyresnieji žmonės padeda mums išmintingiau žvelgti į žemiškuosius įvykius, nes gyvenimo nepastovumai suteikė jiems žinių ir subrandino juos. Jie yra kolektyvinės atminties sergėtojai, todėl turi ypatingą privilegiją perteikti vertybes ir bendrus idealus, kurie yra visuomenės gyvenimo pagrindas. Būtent dėl savo brandžios patirties pagyvenusieji gali pateikti jaunimui vertingus patarimus bei gaires⁴⁵.

Katalikų požiūriu, žmogiškojo trapumo aspektai, akivaizdžiausiai atsiskleidžiantys senatvėje, primena tarpusavio priklausomybę ir neišvengiamą solidarumą, susiejantį įvairias kartas, kadangi kiekvienam reikia kitų, ir kiekvienas praturtėja visų dovanomis bei charizmomis⁴⁶.

Mūsų tautai, patyrusiai Biblijos įtaką, per amžius atskaitos taškas buvo vienas iš dešimties Dievo įsakymų: „Gerbk savo tėvą ir motiną“; ši pareiga yra visuotinai pripažįstama. Šio įsakymo pilnutinis ir nuoseklus vykdymas yra ne tik vaikų meilės tėvams šaltinis, jis taip pat pabrėžia stiprų kartų ryšį⁴⁷.

⁴³ Mikulionienė S., Petkevičienė D. Senatvės įvaizdžiai Lietuvos periodinėje spaudoje: tarp pagarbos ir meilės// Socialinis darbas. 2006, Nr. 5 (1). P. 39.

⁴⁴ Popiežius Jonas Paulius II. Laiškas pagyvenusiems žmonėms//http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_popieziaus/laiskas_pagyvenusiems-zmonems.html; prisijungimo laikas: 2006-09-28.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

Senų žmonių pagerbimas apima trejopą pareigą jų atžvilgiu: priimti jų buvimą, jiems padėti ir vertinti jų privalumus. Reikia įsisąmoninti – tikrai žmogiškos civilizacijos bruožas yra pagarba ir meilė seniems žmonėms, kad nepaisant menkėjančių jėgų, jie jaustųsi esą gyvybinga visuomenės dalis. Juk amžiaus našta lengvesnė tiems, kurie yra jaunų gerbiami ir mylimi⁴⁸.

Visi pažįstame senų žmonių, galinčių būti iškalbingu pavydėtinos jaunystės ir dvasinio gyvybingumo pavyzdžiu. Susiduriančius su jais įkvepia jų žodžiai, o jų pavyzdys paguodžia. Todėl katalikai moko visuomenę pilnutinai panaudoti senų žmonių potencialą. Jie teisėtai vertinami kaip išminties „gyvosios enciklopedijos“, neįkainojamo žmogiškosios ir dvasinės patirties turto sergėtojai⁴⁹.

Požiūris į vyresnio amžiaus žmones ir senatvės amžiaus tarpsnį Lietuvoje, kaip ir kitose išsivysčiusiose pasaulio šalyse, vis dar stokoja objektyvumo ir yra apipintas daugybės mitų. Tam būtina formuoti teigiamą vyresnio amžiaus žmonių ir senėjimo įvaizdį; numatyti priemones, ugdančias visuomenės, ypač vaikų, jaunimo, suvokimą, kad vyresnio amžiaus žmonių indėlis į visuomenės gyvenimą itin svarbus⁵⁰.

Šiems klausimams spręsti Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra priėmusi strateginio valdymo dokumentus, kuriuose įtvirtintos nuostatos dėl pagyvenusių ir senų žmonių gerovės užtikrinimo (tame tarpe ir pozityvaus požiūrio į vyresnio amžiaus žmones).

1.4. Makroaplinkos veiksniai

Esami tarptautiniai susitarimai patvirtina principą, kad visi žmonės turi turėti galimybę dalyvauti visuomenės gyvenime ir naudotis ekonominės bei socialinės plėtros vaisiais. Pagyvenę žmonės dažniau negu kitos gyventojų grupės šia galimybe naudotis negali, todėl yra svarbu kovoti su visų formų diskriminacija ir užtikrinti galimybes pilnai naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis. Dėl įvairių veiksnių, tarp jų urbanizacijos, ekonominės plėtros ir nelygybės dėl amžiaus siekiant gauti socialinių įstaigų paslaugas bei ieškant darbo, atsirado segregacija dėl amžiaus, ir tai trukdo sėkmingai pagyvenusių žmonių integracijai į visuomenę.

Norint nustatyti pagyvenusių ir senų žmonių gerovės išorines jėgas bei tendencijas, atliekama plačiausiai naudojama technika, vadinama PEST analize. Ši analizė apima keturis

⁴⁸ Popiežius Jonas Paulius II. Laiškas pagyvenusiems žmonėms//http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_popieziaus/laiskas_pagyvenusiems-zmonems.html; prisijungimo laikas: 2006-09-28.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 737 „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“
<http://www.infolex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=74722>; prisijungimo laikas: 2006-03-10.

makroaplinkos aspektus: politinį, teisinį, ekonominį, socialinį, kultūrinį, technologinį. Pavadinimo santrumpa atitinka minėtų aspektų lietuviškų ir angliškų pavadinimų pirmąsias raides: politinė teisinė (political – legal) aplinka, ekonominė (economical) aplinka, socialinė kultūrinė (Socio – cultural) aplinka, technologinė (technological) aplinka⁵¹.

Politiniai veiksniai:

Pagyvenę ir seni žmonės – nuolat didėjanti visuomenės dalis. Pagyvenusių ir senų žmonių gerovės plėtojimui įtakos turi politiniai veiksniai ir jų pokyčiai, įtakojuojantys socialinės apsaugos politiką Lietuvoje. Tai pirmiausiai Lietuvos Respublikos įstatymai, Vyriausybės nutarimai ir kiti teisės aktai, reglamentuojantys socialinę pagyvenusių žmonių apsaugą. Vykdamas pagyvenusių ir senų žmonių politiką, yra orientuojamasi į Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įgyvendinamas užimtumo ir socialinės politikos priemones, sveikatos apsaugos ministerijos sveikatos priežiūros bei švietimo ir mokslo ministerijos mokymosi visą gyvenimą politikos priemones.

Narystė Europos Sąjungoje yra svarbus veiksnys, sąlygojantis įvairius socialinius pokyčius Lietuvoje, ji sudaro sąlygas kelti pagyvenusių ir senų žmonių ekonominės ir socialinės gerovės lygį.

Ekonominiai veiksniai:

Lietuvos ekonomikos augimo tempai gerokai lenkia kitas Europos šalis. 2005 m. išliko pastarojo laikotarpio aukšto ekonomikos augimo tendencija – 2005 m. II ketv. buvo pasiektas 8% BVP augimas. Augantis BVP leidžia tikėtis, kad iš valstybės biudžeto bus skiriama daugiau lėšų pagyvenusių ir senų žmonių socialinei apsaugai. Šiandien socialinės apsaugos sistemos finansavimui tenka maža BVP dalis – apie 17%, tuo tarpu ES šalių vidurkis yra apie 27%.

Senų ir pagyvenusių žmonių pajamos priklauso nuo bazinių dydžių: minimalaus gyvenimo lygio, minimalios mėnesinės ir bazinės algos, bazinės pensijos, kuriuos nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nuo 2005 m. liepos mėn. valstybinė socialinio draudimo bazinė pensija buvo padidinta iki 200 Lt, minimali mėnesinė alga – iki 550 Lt, nuo 2005 m. spalio 1 d. pirmą kartą nuo 1998 m. buvo padidintos valstybės remiamos pajamos iki 155 Lt, nuo 2006 m. vasario 1 d. – iki 165 Lt. Šių bazinių dydžių pokyčiai tiesiogiai įtakoja socialinės paramos skyrimą.

Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. vidutinė senatvės pensija buvo 420,29 Lt. Vidutinė senatvės pensija sudaro tik apie 40 % vidutinio darbo užmokesčio, o tai reiškia kad pragyvenimo lygis senatvėje lieka labai žemas. Pensininkai yra socialinė-ekonominė grupė, kurioje santykinis skurdo lygis išlieka venas iš aukščiausiųjų (2004 m. - 24,5%). Santykinis

⁵¹ Arimavičiūtė M. Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas. Vilnius, 2005. P. 121.

skurdo lygis šalyje 2004 m. buvo 16,1%, o santykinė skurdo riba – 326,1 Lt (Statistikos departamento namų ūkių biudžetų tyrimo duomenys).

Socialiniai veiksniai:

Socialinės apsaugos sistemai didelės įtakos turi socialiniai pokyčiai bei demografinė situacija. Pagrindiniai paskutinių metų demografiniai pokyčiai yra: stipriai sumažėjęs gimstamumas, esantis gerokai žemiau ribos, galinčios užtikrinti kartų kaitą (nuo 1990 iki 2002 m. gimstamumas sumažėjo 1,9 karto); neigiamas gyventojų prieaugis; tradicinės šeimos institucijos transformacija; dideli migracijos srautai. Šių pokyčių pasekmė – Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimas (per 2004 m. gyventojų skaičius sumažėjo 0,6%), demografinės pusiausvyros praradimas, gili depopuliacija, spartus gyventojų senėjimas. Gyventojų senėjimą didžiaja dalimi lemia gimstamumo mažėjimas ir vidutinės gyvenimo trukmės ilgėjimas. Didėjant pagyvenusių žmonių daliai (senėjant amžiaus struktūrai), būtina laiku atlikti apsvaistytus visuomenės adaptavimo veiksmus praktiškai visose gyvenimo sferose. Visuomenės demografinis senėjimas verčia peržiūrėti ir naujiems poreikiams pritaikyti turimus visuomenės išteklius taip pat ir socialinėje srityje. Senstant populiacijai, mažėja dirbančių žmonių skaičius, didėja socialinių paslaugų ir globos poreikis ir tuo pačiu išlaidos socialinei apsaugai. Gyventojų amžiaus struktūros pokyčiai įtakoja naujų socialinių problemų atsiradimą, auga poreikis teikti naujas socialines paslaugas.

Technologiniai veiksniai:

Informacinės visuomenės plėtra ir informacinių bei komunikacijos technologijų galimybės ne tik leidžia mažinti darbo sąnaudas, paspartinti darbo procesus, bet ir tobulinti teikiamų paslaugų kokybę, atsiranda galimybė operatyviai keistis informacija ir duomenimis su kitomis institucijomis. Vis didesnė gyventojų dalis turi galimybę naudotis šiuolaikinėmis informacinėmis, komunikacinėmis priemonėmis, o tai skatina klientų aptarnavimo ir paslaugų teikimo modernizavimą.

2. PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ GEROVĘ REGLAMENTUOJANTYS TEISĖS AKTAI

Tiek tarptautiniuose dokumentuose, tiek ir nacionaliniuose teisės aktuose žmogaus teisės yra suformuluotos taip, jog valstybės privalo ginti pažeidžiamiausius visuomenės narius. Be abejonės, pagyvenę žmonės yra priskirtini tokiai grupei. Tokie žmonės, kaip socialinė grupė yra nevienalytė ir skiriasi nuo kitos visuomenės dalies, jų būklė priklauso nuo valstybės ekonominės ir socialinės situacijos, nuo demografinių, kultūrinių ir darbinių faktorių, o individualiu lygmeniu - nuo šeimyninės padėties, išsilavinimo, gyvenamosios aplinkos (miesto ar kaimo vietovė) bei dirbančiųjų ar jau nebedirbančių (pensininkų) užimtumo⁵².

2.1. Lietuvos Respublikos teisės aktai

Jau pirmomis nepriklausomos valstybės atkūrimo dienomis Lietuvoje pradėtas organizuoti valstybinio masto socialinės apsaugos darbas, pradėta rūpintis pagyvenusiais žmonėmis. Nuo to laikotarpio buvo priimti nauji teisės aktai, kai kurie iš jų pakeisti.

3 lentelė. Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys pagyvenusių žmonių gerovę

Dokumentas	Data ir numeris	Dokumento ypatumai
1. LR valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas	1990 m. spalio 23 d. Nr. I-696	Įstatymas reguliuoja valstybinio socialinio aprūpinimo santykių pagrindus. Socialinį aprūpinimą ir socialinę pašalpą (paramą) iš valstybės lėšų reguliuoja Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų, užimtumo, pensijų ir kiti įstatymai.
2. LR gyventojų pajamų garantijų įstatymas	1990 m. spalio 23 d. Nr. 30-711. 2004	Šis įstatymas nustato gyventojų pajamų rėmimo principus atsižvelgiant į minimalų gyvenimo lygį ir kainų dinamiką. Įstatymas nustato teisę gauti socialinę pašalpą, jeigu pajamos vienam šeimos nariui yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas (valstybės remiamos pajamos – 185 litai).

⁵² Pažeidžiamiausių socialinių grupių teisių padėtis//<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0103803.doc>; prisijungimo laikas: 2006-09-07.

3. LR valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas	1991 m. gegužės 21 d. įstatymas pakeistas nauju – 2004 m. įstatymu Nr. 171-6295.	<p><i>Pakeitimai:</i></p> <p>1) nuo 2005 m. liepos 1 d. nustatomos šios valstybinės socialinio draudimo pensijos: a) senatvės; b) netekto darbingumo; c) našlių ir našlaičių. 2) Būtinasis valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai nuo 1999 m. sausio 1 d. vyrams ir nuo 2004 m. sausio 1 d. moterims yra 30 metų. O iki 1995 m. sausio 1 d. moterims – 20 metų, vyrams – 25 metai. 3) Šis įstatymas pakeitė pensinį amžių: iki 1995 m. sausio 1 d. pensinis amžius moterims buvo 55 metai, vyrams – 60 metų. Nuo 1995 m. ir kiekvienų vėlesnių metų sausio 1 d. iki 2001 m. sausio 1 d. senatvės pensijos amžius kasmet buvo didinamas: moterims – keturiais mėnesiais per metus, vyrams – dviem mėnesiais per metus. Nuo 2001 m. sausio 1 d. ir kiekvienų vėlesnių metų sausio 1 d. senatvės pensijos amžius didinamas moterims ir vyrams šešiais mėnesiais per metus, kol pasieks šio senatvės pensijos amžių: moterims – 60 metų, vyrams – 62 metus ir 6 mėnesius. 4) Nustatytos pajamos, nuo kurių nereikia skaičiuoti valstybinio socialinio draudimo įmokų. 5) Reglamentuojamas socialinio draudimo sistemos valdymas.</p>
4. LR Konstitucija	1992 m. spalio 25 d.	LR įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs specialų pagyvenusių žmonių teisių režimą. LR Konstitucijos 38 str. yra įtvirtinta nuostata dėl tėvų ir vaikų pareigų. Vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą. 52 str. yra įtvirtinta nuostata, jog valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.
5. LR valstybinių pensijų įstatymas	1994 gruodžio 22 d. Nr. I-730	LR valstybinės pensijos: 1) LR Prezidento valstybinė pensija; 2) LR pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos; 3) nukentėjusiųjų asmenų; 4) pareigūnų ir karių; 5) mokslininkų; 6) teisėjų valstybinės pensijos.
6. LR socialinių paslaugų įstatymas	1996 m. spalio 9 d. Nr. X-493 neteko galios Naujas 2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493 įstatymas įsigaliojo liepos 1 d.	<p><i>Pakeitimai:</i></p> <p>Naujajame Socialinių paslaugų įstatyme orientuojamasi į socialinių paslaugų decentralizavimą bei priartinimą prie žmogaus, todėl stiprinamos savivaldybės funkcijos socialinių paslaugų valdymo srityje. Įstatymu savivaldybei suteikus įpareigojimus organizuoti socialinių paslaugų teikimą savo gyventojams, yra stiprinamos savivaldybių finansinės galimybės organizuoti socialines paslaugas bendruomenėje, skiriant valstybės dotacijas kai kurioms asmenų grupėms.</p> <p>Vienas esminių dabartinės socialinių paslaugų sistemos reglamentavimo pakeitimų yra tai, kad nuo globos įstaigų išlaikymo finansavimo yra pereinama prie pačių paslaugų finansavimo, skiriant savivaldybės valstybės tikslines dotacijas ir jas naudojant paslaugoms teikti įstaigose, nepriklausomai nuo jų pavaldumo.</p>

7. LR neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas	1998 m. Nr. 66-1909	Suaugusiųjų formaliojo švietimo sistema orientuota į suaugusiųjų, neišskiriant pagyvenusio amžiaus asmenų, mokymą.
8. LR bedarbių rėmimo įstatymas	2001 m. gruodžio 21 d. priimto įstatymo 5,7,11,13, 14, 16,19,20,22 straipsnių pakeitimo įstatymas (Nr. IX-1828)	Įteisino galimybę darbo neturintiems asmenims, likus iki senatvės pensijos amžiaus ne ilgiau kaip dvejiems metams, per šį laikotarpį gauti bedarbio pašalpą ⁵³ . Ši nuostata yra įteisinta ir Nedarbo socialinio draudimo įstatyme (Nr. IX-1904), priimtame 2003 m. gruodžio 16 d.
9. Skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002-2004 metais programa	2002 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr. 1753	Programoje pabrėžiama, kad skurdo prevencija ir jo įveikimas yra aukščiausias visuomenės raidos prioritetas, kad skurdo išvengimas pirmiausia yra politinė problema.
10. Valstybės ilgalaikės raidos strategija	2002 m. Nr. IX-1187	Tai strateginio planavimo dokumentas, atspindintis valstybės ilgalaikės raidos viziją, pagrįstą ekonominės, socialinės-kultūrinės ir politinės situacijos analize. Valstybės ilgalaikės raidos strategijos parengimas yra esminis žingsnis įgyvendinant šalies strateginį valdymą, kaip valstybės funkciją, ir apibrėžiant pagrindinius šalies plėtros ilgalaikės perspektyvos tikslus.
11. LR pensijų sistemos reformos įstatymas	2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1691	Įstatymas numato, kad asmenys, privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos daliai gauti, išskyrus asmenis, kurie yra sulaukę senatvės pensijos amžiaus, turi teisę jų pačių pasirinkimu tapti pensijų fondo dalyviais ir kaupti šio Įstatymo nustatytą pensijų įmoką pensijų kaupimo bendrovėse.
12. LR pensijų kaupimo įstatymas	2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1691	Teisę tapti pensijų kaupimo dalyviu šio bei Pensijų sistemos reformos įstatymo numatyta pensijų kaupime turi asmenys, privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos daliai gauti, išskyrus asmenis, kurie jau yra sukakę senatvės pensijos amžių. Įstatyme numatyta, kad teisę gauti pensijų išmoką iš pensijų fondų dalyviai įgyja tik sulaukę senatvės pensijos amžiaus.

⁵³ “Bedarbiams, iki senatvės pensijos amžiaus likus ne ilgiau kaip 2 metams, turintiems ne mažesnę kaip 15 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, jiems sutikus, bedarbio pašalpos mokėjimas pratęsiamas, jos negaunantiems – mokama valstybės remiamų pajamų dydžio bedarbio pašalpa iki senatvės pensijos amžiaus. Bedarbio pašalpos mokėjimo laikotarpiu jiems netaikomos aktyvios darbo rinkos politikos priemonės, įsidarbinus – pašalpos mokėjimas sustabdomas“ (Valstybės žinios, 2002).

13. LR Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas	2003 m. lapkričio 18 d. įstatymas Nr. IX-1828	Suteikė teisę reikalingą darbo stažą turintiems bedarbiams gauti išankstinę senatvės pensiją, likus iki senatvės pensijos amžiaus ne daugiau kaip penkeriems metams ⁵⁴ .
14. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas	2004 m. sausio 20 d. Nr. X-210 Įstatymas pakeitė beveik 10 metų (nuo 1995 m. Sausio 1 d.) galiojusį LR šalpos (socialinių) pensijų įstatymą.	<i>Pakeitimai:</i> Visų pirma naujasis įstatymas, skirtingai nuo senojo, gana daug dėmesio skiria visų šalpos išmokų tvarkingam susistėbinimui, surūšiuvimui. Šis įstatymas numato 5 rūšių šalpos išmokas: 1) šalpos pensijos; 2) šalpos našlaičių pensijos; 3) tikslinės kompensacijos slaugos išlaidoms; 4) slaugos pašalpos; 5) šalpos kompensacijos. Be šių penkių šalpos išmokų rūšių, naujasis įstatymas numato, kad bus tęsiamas pagal ankstesnius įstatymus paskirtų socialinių pensijų bei šalpos pensijų už invalidų slaugą namuose mokėjimas. Tėvai (tėviai), globėjai ar rūpintojai, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti I ar II grupės invalidais, kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės arba tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visiškos negalios invalidus, turi teisę į šalpos pensiją. Už vieno invalido slaugą šalpos pensija gali būti paskirta tik vienam asmeniui. Taip pat teisę į šalpos pensiją turi motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų penkis ar daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžiaus arba pripažintoms I ar II grupės invalidėmis. Šių grupių asmenims šalpos pensijos mokamos tokio dydžio: a) asmenims, sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus bei pripažintiems II grupės invalidais, - 1 bazinės pensijos dydžio; b) I grupės invalidams – 1,5 bazinės pensijos dydžio.
15. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“	2004 m. kovo 29 d.	Valstybinė šalpos išmoka mokama asmenims, sukakusiems senatvės pensijos amžių arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo.

⁵⁴ Išankstinė senatvės pensija skiriama asmeniui, kuris kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dieną atitinka visas šias sąlygas: iki nustatyto senatvės pensijos amžiaus jam yra likę ne daugiau kaip 5 metai; turi ne mažesnę kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą ir paskutiniuosius 12 mėnesių iki kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos įstatymų nustatyta tvarka buvo registruotas bedarbiu Lietuvos darbo biržos teritorinėje darbo biržoje (Valstybės žinios, 2003).

16. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“	2004 m. birželio 14 d. Nr. 737	Strategija apibrėžia Lietuvos nacionalinius prioritetus ir veiksmus, derinamus su tarptautiniu mastu patvirtintomis strategijomis – Tarptautiniu Madrido veiksmų planu dėl visuomenės senėjimo bei Berlyno regionine strategija. Nacionalinėje strategijoje numatoma įtraukti senėjimo veiksnius į visas politikos sritis, suderinti ekonominę ir visuomeninę raidą su demografiniais pokyčiais ir sušvelninti socialines ir ekonomines senėjimo pasekmes.
17. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo“	2005 m. sausio 10 d. Nr. 5	Strategija siekiama kuo geriau pasinaudoti teigiamomis visuomenės senėjimo pasekmėmis ir įveikti ar sušvelninti neigiamas jo pasekmes, kad būtų racionaliai naudojamas šalies žmogiškasis kapitalas ir suformuota naujas realijas atitinkanti visos visuomenės ir atskiro individo senėjimo samprata.
18. Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo ir einamųjų 2005 m. draudžiamųjų pajamų naujo dydžio patvirtinimo“	2005 m. gegužės 25 d.	Buvo padidinta valstybinė socialinio draudimo bazinė pensija – nuo 200 iki 230 litų.
19. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl LR 2004-2006 m. Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano įgyvendinimo 2005-2006 m. priemonių patvirtinimo“	2005 m. rugsėjo 13 d.	Uždaviniai: 1) darbo rinkos prieinamumo stiprinimas; 2) pagalba asmenims, turintiems integravimosi į darbo rinką sunkumų; 3) regioninės užimtumo politikos stiprinimas; 4) socialinių paslaugų plėtojimas ir prieinamumo didinimas; 5) sveikatos priežiūros prieinamumo didinimas; 6) švietimo tobulinimas; 7) dalyvavimas kultūriniame gyvenime; 8) teisinės pagalbos užtikrinimas; 9) žinių visuomenės plėtra; 10) aplinkos pritaikymas.

20. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“	2005 m.	Pagrindinės veiklos kryptys – užtikrinti makroekonominį stabilumą, vykdant darbo rinkos struktūrines reformas, skatinant konkurencingumą, užtikrinant finansinio sektoriaus patikimumą. Tai laiduos sparčią ir tolygią realią konvergenciją su ES šalimis ir stabilią makroekonominę aplinką.
--	---------	---

LR įstatymai vis daugiau dėmesio skiria pagyvenusių žmonių socialinei ir ekonominei gerovei. Tačiau prieš priimdami naujus įstatymus ar juos keisdami, politikai turėtų daugiau atsižvelgti į vyresnio amžiaus žmonių poreikius, problemas bei jų išsakytus lūkesčius.

2.2. Europos Sąjungos teisės aktai

Lietuvos Respublika yra Europos Sąjungos narė. Žmonės yra didžiausia Europos vertybė ir pagrindinis ES politikos tikslas. ES erdvėje socialinė apsauga vykdoma atviro koordinavimo metodu, žinios apie įvairius pasikeitimus, reformas yra apibendrinamos, lyginamos, taip ieškant optimaliausių sprendimų. Lietuvai labai svarbu dalyvauti šioje kaitoje, nes tai leidžia surasti naujus sprendimus, iniciatyvas, išvystyti naujas tendencijas.

4 lentelė. Pagyvenusių ir senų žmonių gerovę reglamentuojantys ES teisės aktai

Dokumentas	Data	Dokumento esmė
1. Romos Sutartis	1957 m.	Sutarties tikslas – sukurti ekonominę sąjungą. Sutartyje pabrėžiama, kad Komisija turi skatinti šalių narių bendradarbiavimą socialinėje srityje.
2. Europos socialinė chartija	1961 m.	Tikslas – pagerinti gyventojų gyvenimo lygį ir pakelti socialinę gerovę. Pagrindinės nuostatos socialinės politikos srityje: garantuoja pagrindines socialines ir ekonomines teises, papildo Europos žmogaus teisių konvencija, garantuojančią piliečiams pilietines ir politines teises ir laisves.
3. Socialinių veiksnių programa	1974 m.	Programos svarba yra ta, kad ji išskyrė pagyvenusiuosius į atskirą kategoriją Europos Sąjungos socialinėje politikoje. Jie galėjo gauti paramą iš Europos Socialinio fondo kaip didelio ir nuolat besiplečiančio ES pinigų šaltinio.
4. Europos Sąjungos Socialinė Chartija	1988 m.	Europos Sąjungos Socialinėje Chartijoje buvo atnaujinta pagyvenusių žmonių politika, kurios 10 paragrafas socialinės apsaugos klausimais nurodo, kad kiekvienas Europos Bendrijos darbuotojas turi teisę į atitinkamą socialinį draudimą ir galimybę naudotis atitinkamo lygio socialinės apsaugos pensijomis; asmenys, negalintys ištraukti arba grįžti į darbo rinką ir neturintys pragyvenimo šaltinio, turi gauti reikiamą socialinę paramą, atsižvelgiant į jų ypatingą padėtį.

5. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija	1989 m.	Formaliai pripažino pagyvenusių žmonių siekius į nepriklausomą gyvenimą. Patvirtinama intencija gerbti nacionalines sistemas ir leisti valstybėms narėms daryti savo sprendimus, Chartija prisiėmė akivaizdų įsipareigojimą užtikrinti minimalias pagyvenusių žmonių teises padedant jiems įveikti finansinius ir kitus sunkumus. Chartijoje numatyti būdai, kaip pagyvenę žmonės kuo ilgiau galėtų būti naudingais visuomenės nariais, pabrėžiama jų teisė į pensiją, socialinės apsaugos ir socialinės paramos teises, bylojančios, kad kiekvienas EB darbuotojas, išėjęs į pensiją turi turėti galimybę naudotis ištekliais, užtikrinančiais jam arba jai padorų pragyvenimo lygį (24 str.).
6. Maastrichto sutartis	1992 m.	Nuveikė labai nedaug, kad sustiprintų pagyvenusiųjų politiką ES. Pagyvenusieji nebuvo išskirti sutartyje kaip specifinė kategorija.
7. Europos socialinė chartija (pataisyta)	1995 m. Lietuva ją pasirašė 1997 m.	Chartija skelbia svarbiausias ekonomines, socialines, kultūrinės žmogaus teises. Pataisytoje Chartijoje deklaruojamas teises galima suskirstyti į tokias pagrindines grupes: samdomų darbuotojų teisių apsauga; kiekvieno žmogaus teisių grupei priskirtina teisė į sveikatos ir socialinę apsaugą, socialinę ir medicinos pagalbą, teisė naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis, teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės izoliacijos, teisė į būstą; vaikų ir paauglių, šeimų, neįgaliųjų asmenų, senyvo amžiaus žmonių teisių apsauga.
8. Amsterdamo sutartis	1997 m.	Kadangi susitarimas dėl socialinės politikos, pridėtas prie Europos Sąjungos sutarties, nedarė specialios nuorodos į amžių, šioje sutartyje buvo įvestas naujas straipsnis, draudžiantis diskriminaciją dėl amžiaus.
9. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija	2000 m.	Šioje chartijoje yra deklaruotos socialinės teisės pagyvenusiems žmonėms. Tiksliai interpretuotos ir visiškai įgyvendintos šios teisės galėjo turėti reikšmingą poveikį milijonams Europos pensininkų ir pagyvenusių žmonių, nors teko sumokėti didelę ir politiškai nepriimtina kainą. Jos liko daugiau deklaracija nei tikrove.
10. Lisabonos strategija	2000 m.	Strategijos tikslas – iki 2010 m. ES padaryti konkurencingiausiu pasaulio regionu spartinant ekonomikos augimą, siekiant visiško užimtumo. Lisabonos strategija yra: a) Europos ateities formavimo būdas; b) skirta Europos piliečių gyvenimo kokybei išlaikyti ir pagerinti; c) reikalinga, kad būtų išnaudotos žiniomis paremtos ekonomikos naujos galimybės; d) pripažinimas, kad užimtumo išlaikymas ir gyvenimo lygio pagerinimas reikalauja naujos varomosios jėgos; e) remiasi ES praeities laimėjimais.

11. ES Konstitucija	2004 m. spalio 29 d.	Europos Konstitucija – tai tekstas, kuriame išdėstytos pagrindinės valstybės ar valstybių grupės taisyklės. Europos Konstitucija nepakeičia Europos valstybių nacionalinių konstitucijų. Ji egzistuoja greta nacionalinių konstitucijų turėdama savo egzistavimo tikslą ir savo autonomiją. Europos Konstitucijos tekstas yra padalintas į 4 dalis. Pirmoje dalyje apibrėžiamos ES vertybės, tikslai, kompetencija, sprendimų priėmimo procedūros ir institucijos. Antroje dalyje pateikiama ES Pagrindinių Teisių Chartija. Trečiojoje dalyje aprašomos ES politikos, vidaus ir išorės veiksmai ir funkcionavimas. Ketvirtoji dalis susideda iš bendrųjų ir baigiamųjų nuostatų, tame tarpe ir nustatančių Konstitucijos priėmimo ir keitimo procedūras.
---------------------	----------------------	---

Pagyvenusiųjų politika, atsiradusi kaip tradicinių politikos sričių, tokių kaip judėjimo laisvė ir užimtumo politika, priedėlis, pasiekė didžiausią laimėjimą ir išplėtė savo įtaką tapdama socialinės įterpties ir nediskriminavimo politikos priedėliu. Be abejonės, šiuo metu pagyvenusiųjų socialinė politika yra kur kas ryškesnė ir labiau matoma nei pirmaisiais ES integracijos dešimtmečiais.

2.3. Jungtinių Tautų dokumentai

Jau 1948 metais Jungtinės Tautos pradėjo rūpintis visų amžiaus grupių žmonių lygiomis teisėmis ir laisvėmis. 1991 metais Asamblėja patvirtino rezoliuciją, kurioje buvo išreikštas Jungtinių Tautų požiūris į senatvę, o šalys paragintos formuojant savo politiką laikytis šių nuostatų. Iki šiol priimdamos naujus dokumentus Jungtinės Tautos rūpinasi pagyvenusių žmonių gerove.

5 lentelė. Jungtinių Tautų dokumentai, įtvirtinantys pagyvenusių žmonių teises

Dokumentas	Data	Dokumento esmė
1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija	1948 m. gruodžio 10 d.	Tai buvo pirmas atvejis žmonijos istorijoje, kai organizuota tautų bendrija paskelbė Deklaraciją, kurioje išdėstytos žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija iki šiol tebėra pagrindinė moralinė jėga, ginanti visos žmonijos kiekvieno žmogaus teises ir laisves.
2. Jungtinių Tautų organizacijos Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių aktas	1966 m.	1966 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija buvo papildyta dviem paktais. Tai Ekonominių - socialinių ir kultūrinių teisių bei Pilietinių ir politinių teisių paktai. Šiame akte tiesiogiai nenustatyta, kad jis yra taikomas pagyvenusių žmonių teisėms, tačiau, kadangi Visuotinė žmogaus teisių deklaracija skelbia, kad visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis, o Pakto nuostatos visuomenės nariams yra taikomos be išimčių, tai ir pagyvenę žmonės turi tokią pačią teisę naudotis Paktu pripažintomis teisėmis.

3. Vienos tarptautinis veiksmų planas senėjimo klausimais	1982 m.	Šis veiksmų planas detalizavo veiksmus, kurių turėtų imtis valstybės narės gindamos pagyvenusių žmonių teises (iš viso 62 rekomendacijos).
4. Jungtinių Tautų principai pagyvenusių žmonių klausimais	1991 m.	Šis dokumentas yra suskirstytas į 5 dalis, garantuojančias pagyvenusių žmonių socialines ir ekonomines teises.
5. Jungtinių Tautų koncepcija „Už lygiavertę visuomenę visoms kartoms“	1999 m.	Šios koncepcijos tikslas - siekis sukurti tarpusavyje viena kitą praturtinančių kelių kartų visuomenę.
6. Regioninė įgyvendinimo strategija	1999 m.	Šioje strategijoje pažymimos trys pagrindinės veiksmų kryptys: 1. senstančių pasaulio visuomenių raida; 2. senstančio individo sveikatos ir gerovės pažanga; 3. igalinančios ir palaikančios aplinkos užtikrinimas.
7. Tarptautinio Madrido veiksmų plano dėl visuomenės senėjimo regioninė įgyvendinimo strategija (Berlyno regioninė strategija)	2002 m.	Šioje strategijoje įtvirtinti šalių išipareigojimai senėjimo klausimais.
8. Antroji pasaulinė senėjimo asamblėja	2002 m.	Priėmė 2 svarbius dokumentus, įpareigojančius ir Lietuvą: Politinę deklaraciją ir Tarptautinį Madrido veiksmų planą dėl visuomenės senėjimo. Lietuva, priėmusi Politinę deklaraciją pasiryžo veikti 3 prioritetinėmis kryptimis: užtikrinti, kad vyresnio amžiaus žmonės būtų aktyvūs ekonominės ir socialinės plėtros proceso dalyviai; užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių, kurių daugės, gerovę ir sveikatą, teikti jiems būtinas socialines paslaugas; sukurti vyresnius žmones palaikančią ir leidžiančią jiems veikti gyvenimo aplinką.

Seniausio amžiaus asmenų gausėjimas liudija, kad vis labiau aštrėja gyvenimo kokybės šiame žmogaus gyvenimo tarpsnyje užtikrinimo problemos. Atsižvelgiant į tai, kad dėl visuomenės demografinio senėjimo ir toliau daugės pensinio amžiaus gyventojų, būtina iš esmės keisti visuomenės požiūrį į senatvę ir socialinę-ekonominę politiką pagyvenusiųjų atžvilgiu⁵⁵.

Vyresnio amžiaus žmonių socialinis balsas įgauna vis didesnę įtaką, nuolat plečiasi pensininkų teisės, gerėja sveikatos apsauga ir socialinė rūpyba. Pagyvenusių ir senų žmonių gerovę užtikrina ne tik sukurta šiuolaikinė Lietuvos teisinė bazė, bet ir ES nuostatos, direktyvos ir reglamentai. Jų taikymas atveria geriausią pasaulio patirtį pritaikyti Lietuvoje⁵⁶.

⁵⁵ Dromantienė L., Kanopienė V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems//Socialinis darbas. 2004, Nr. 3(2). P. 15.

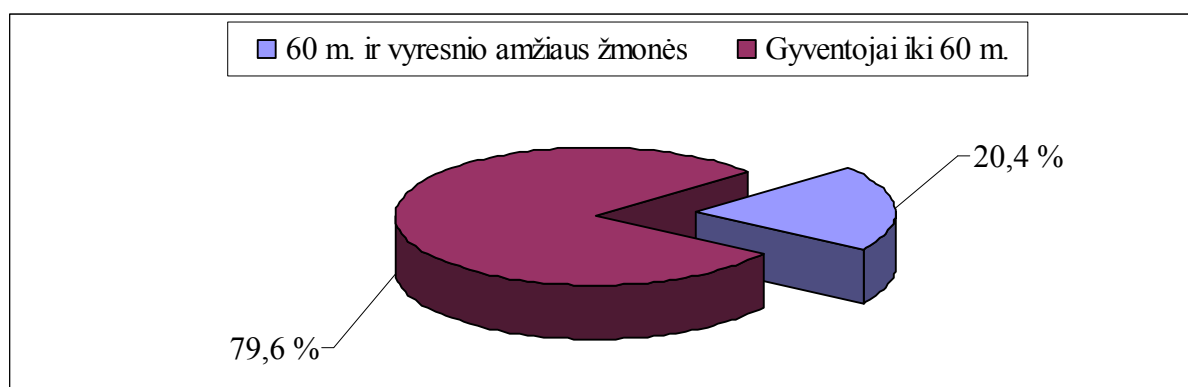
⁵⁶ Ten pat.

3. PAGYVENĘ IR SENI ŽMONĖS: SITUACIJOS ANALIZĖ LIETUVOJE

3.1. Pagyvenusių ir senų žmonių skaičiaus dinamika

Vienas ryškiausių daugumos pasaulio šalių, įskaitant ir Europos valstybes, gyventojų raidos XX-XXI amžių sandūroje ypatumų yra spartus pagyvenusio amžiaus žmonių skaičiaus ir jų dalies bendrame gyventojų skaičiuje didėjimas⁵⁷.

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, vyksta gyventojų senėjimo procesas, kasmet vis didesnę visuomenės dalį sudaro pagyvenę žmonės. 2005 m. pradžioje 691,7 tūkst., arba kas penktas (20,2%), Lietuvos gyventojų buvo sulaukę 60 metų ir vyresnio amžiaus. 2006 m. - 20,4% (5 pav.). Prognozuojama, kad 2050 m. pradžioje kas trečias (34,6%) Lietuvos gyventojas bus pagyvenęs žmogus⁵⁸.

5 pav. Lietuvos 60 m. ir vyresnio amžiaus žmonės bendrame gyventojų skaičiuje 2006 m., procentais⁵⁹

Lietuvos gyventojai sensta kasmet - šalyje daugėja 60 metų ir vyresnių asmenų. 2006 m. pradžioje šalyje gyveno 250,6 tūkst. vyrų ir 443,4 tūkst. moterų 60 metų ir vyresnio amžiaus, t. y. kas šeštas vyras ir kas ketvirta moteris buvo senyvo amžiaus⁶⁰.

1995 – 2006 m. vaikų (0-14 metų amžiaus) sumažėjo 29,8%, 15-59 metų amžiaus gyventojų dalis pasikeitė gana nežymiai (sumažėjo 2,8%) ir sudarė apie du trečdalius visų šalies gyventojų. Tuo tarpu pagyvenusių žmonių padaugėjo 9,6%⁶¹.

Statistikos departamento duomenimis 2005 m. pradžioje Lietuvos gyventojų skaičius 60-69 metų amžiaus grupėje siekė 341 tūkst., 70-79 metų amžiaus grupėje – 255 tūkst., 80-89 m. –

⁵⁷ Dromantienė L., Kanopienė V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiesiems//Socialinis darbas. 2004, Nr. 3(2). P. 12.

⁵⁸ Statistikos departamento duomenys//<http://www.std.lt/lt/news/view/?id=1520&>; prisijungimo laikas: 2006-10-14.

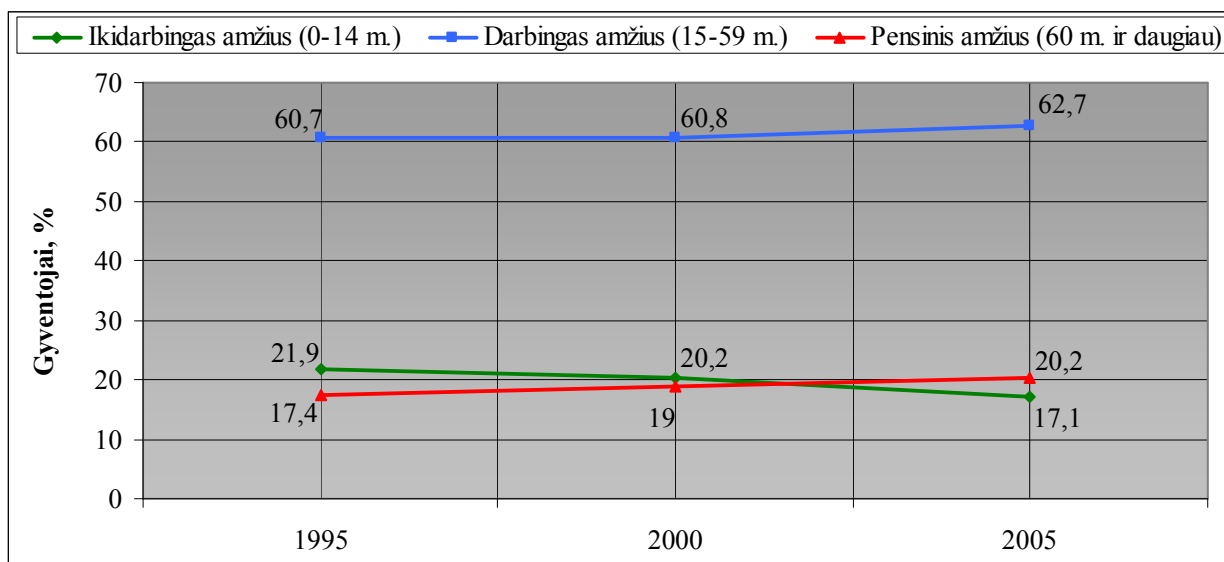
⁵⁹ Lietuvos gyventojai pagal amžių 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 11.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Nacionalinis pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas 2006-2008 m.// <http://www.socmin.lt/index.php?444734162>; prisijungimo laikas: 2006-10-20.

83,3 tūkst., 90-99 m. – 12 tūkst. Didžiausią vyresnio amžiaus žmonių dalį sudaro 60-69 m. ir 70-79 m. amžiaus grupės (3 priedas)⁶².

Lietuvoje nuolatos mažėja vaikų ir sparčiai daugėja pensininkų skaičius bei dalis bendrame gyventojų skaičiuje. Darbingo amžiaus žmonių dalies didėjimas rodo nenormalią gyventojų amžiaus struktūrą, nes šis didėjimas atsiranda dėl vaikų dalies mažėjimo. Per pastaruosius dešimtmečius 60 metų ir vyresnių gyventojų skaičius padidėjo nuo 17,4% 1995 m. ir iki 20,2% 2005 m. (6 pav.)

6 pav. Lietuvos gyventojų amžiaus grupės 1995-2005 metais, procentais⁶³

Be to, darbingo amžiaus žmonių skaičiaus ir jų dalies didėjimą bendrame gyventojų skaičiuje galima paaiškinti ir darbingo amžiaus viršutinės metų ribos pakėlimo nuo 60 metų vyrams ir 55 metų moterims iki atitinkamai 65 ir 60 metų (nuo 1995 m.)⁶⁴.

Senėjimo tendenciją rodo ne tik bendras pensininkų skaičiaus didėjimas. Jis, be to, gali didėti ir dėl mažesnio mirtingumo darbingame amžiuje bei gimstamumo, ilgesnės gyvenimo trukmės. Gyventojų senėjimą rodo ir pensininkų bei vaikų skaičius ir jų santykis. 1970 m. 100-ui pensininkų teko 162 vaikai, o 2004 m. – tik 96⁶⁵.

Lietuva jau peržengė aukštos demografinės senatvės ribą. Gyventojų amžiaus struktūros pokyčiai kelia naujas ekonomines ir socialines problemas: auga pagyvenusių žmonių medicininės priežiūros bei socialinių paslaugų poreikis, turi būti plečiamas pensinis aprūpinimas.

⁶² Demografijos metraštis 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 40.

⁶³ Lietuvos gyventojai pagal amžių 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 11.

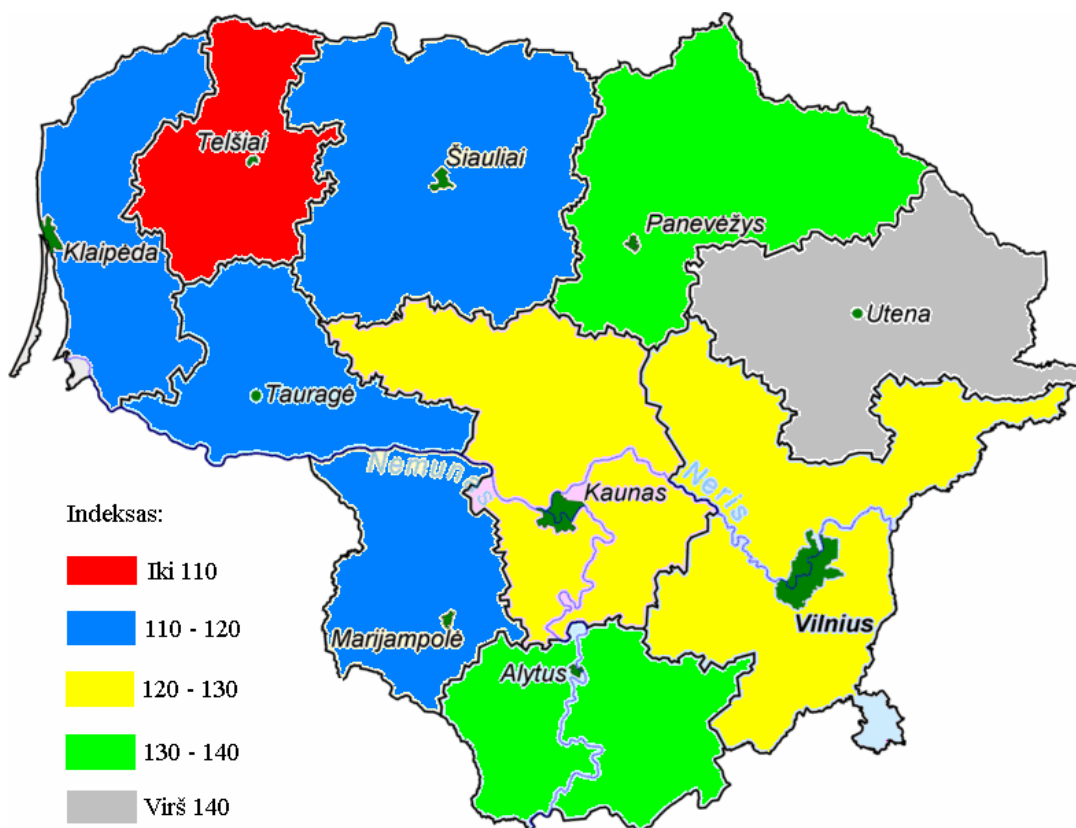
⁶⁴ Vaitekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius, 2006. P. 180.

⁶⁵ Ten pat.

Pagyvenusių žmonių teritorinis pasiskirstymas nėra tolygus. Pačios „seniausios“ rajonų savivaldybės yra Ignalinos, Alytaus, Anykščių, Lazdijų, Molėtų, Varėnos ir Zarasų, kur 60 metų ir vyresnio amžiaus gyventojai sudaro 30-27%⁶⁶.

Lietuvos gyventojų senėjimas yra netolydus ir etninių teritorijų požiūriu – Dzūkijos ir ypač Aukštaitijos rajonai išsiskiria aukščiausiu gyventojų senatvės lygiu, o Suvalkijos ir ypač Žemaitijos rajonuose santykinai dar tebėra nemažai jaunimo.

Viena „seniausių“ apskričių – Utenos, kur senėjimo indeksas 2006 m. buvo 158. Prie „seniausių“ taip pat priskiriamos ir Alytaus bei Panevėžio apskritys, kur 60 m. ir vyresnių gyventojų skaičius yra žymiai didesnis už vaikų skaičių. „Jauniausia“ – Telšių apskritis (senėjimo indeksas – 99), kur vaikų skaičius dar yra didesnis nei pagyvenusių žmonių (7 pav.). Prie „jauniausių“ taip pat priskiriamos Tauragės, Marijampolės, Klaipėdos bei Šiaulių apskritys.

7 pav. Senėjimo indeksas⁶⁷ apskrityse 2006 m.⁶⁸

Medianinis gyventojų amžius Nepriklausomybės paskelbimo išvakarėse (1989 m.) buvo 33 metai. Vyrų vidutinis amžius tais metais buvo 32, o moterų – 37 metai. 2001 m. gyventojai šiek tiek senstelėjo. Jų vidutinis amžius pasiekė 37 metus. Vyrų, kaip ir reikėjo tikėtis šis amžius

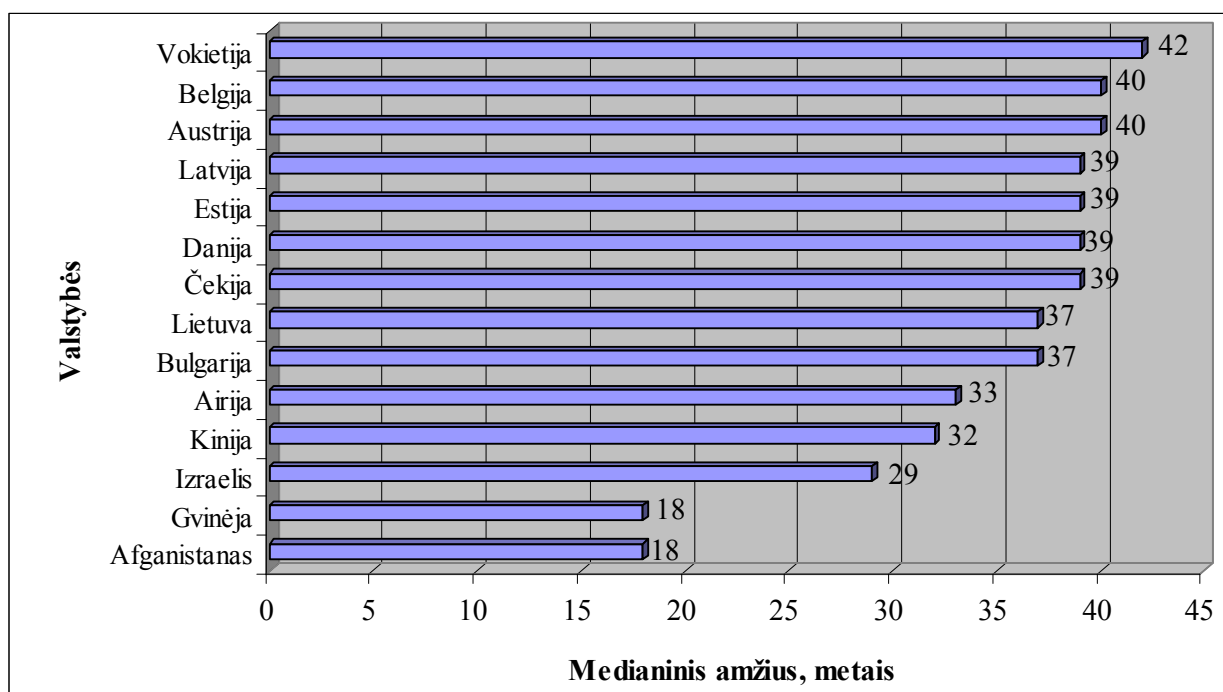
⁶⁶ Lietuvos gyventojai pagal amžių 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 12.

⁶⁷ 100-ui 0-14 metų amžiaus vaikų tenka 60 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų.

⁶⁸ Paskaičiuota pagal: Lietuvos gyventojai pagal amžių 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 30.

(35 metai) buvo mažesnis negu moterų – 39 metai⁶⁹. Tačiau 2005 m. pradžioje vyrų vidutinis amžius šiek tiek padidėjo - 35,6 metų, o moterų – 40,4 metų⁷⁰.

Teigiama tendencija yra ta, kad vyrų ir moterų vidutinio amžiaus skirtumas minimais metais sumažėjo vieneriais metais. Tai buvo ne dėl moterų gyvenimo trukmės stabilizacijos ar trumpėjimo, o dėl vyrų gyvenimo trukmės spartesnio didėjimo. Bendrą vidutinio amžiaus didėjimą lemia ir neigiamas reiškinys – gimstamumo mažėjimas ir vaikų skaičiaus sumažėjimas iki tokio lygio, kad jis jau yra mažesnis už pensininkų skaičių. Dėl to ir kitų priežasčių žmonių medianinio amžiaus amplitudė įvairiose valstybėse labai didelė. Pavyzdžiui, Afganistane medianinis amžius yra tik 18 metų, Austrijoje – 40, Baltarusijoje – 37, Belgijoje – 40, Kinijoje – 32, Čekijoje – 39, Danijoje – 39, Estijoje – 39, Vokietijoje – 42, Gvinėjoje – 18, Airijoje – 33, Izraelyje – 29, Latvijoje – 39 (8 pav.)⁷¹.

8 pav. Pasaulio šalių medianinis gyventojų amžius, metais, 2003 m.⁷²

Dar vienas svarbus rodiklis, bylojantis apie gyventojų senėjimą yra ilgėjanti gyvenimo trukmė. Lietuvoje, kaip ir daugelyje naujų ES valstybių narių, didelė vyrų ir moterų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė. Vidutinė būsimojo gyvenimo trukmė - netiesioginis materialinio ir kultūrinio gyvenimo lygio ir sveikatingumo atspindys⁷³.

⁶⁹ Vaitekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius. Vilnius, 2006. P. 182.

⁷⁰ Lietuvos demografijos metraštis 2004 m. Statistikos departamentas: Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2005. P. 16.

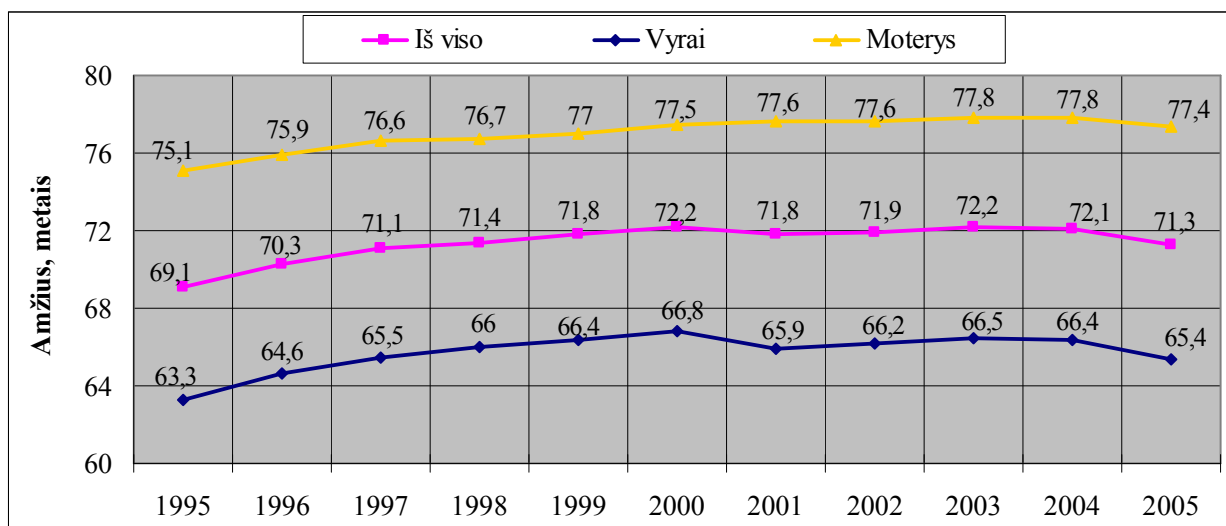
⁷¹ Vaitekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius. Vilnius, 2006. P. 182.

⁷² Ten pat.

⁷³ 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos/<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.

Ilgiausia vidutinė būsimojo gyvenimo trukmė Lietuvoje buvo 1987 metais - 72,5 metų. Praėjusio dešimtmečio pradžioje vidutinė gyvenimo trukmė trumpėjo, o vėliau, mažėjant mirtingumui, pradėjo ilgėti ir 2005 metais buvo 72 metai (9 pav.). Šiuo metu visuomenė sensta iš esmės dėl mažėjančio gimstamumo, o ne dėl to, kad ilgėja gyvenimo trukmė.

Lietuvoje išlieka labai didelis vyrų ir moterų vidutinės būsimojo gyvenimo trukmės skirtumas, bet daugiausia dėl jaunesnio amžiaus vyrų mirčių. Moterų vidutinė gyvenimo trukmė 2005 metais buvo 12 metų ilgesnė negu vyrų (9 pav.).

9 pav. Lietuvos tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė 1995-2005 m.⁷⁴

Lietuvoje tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė labai skiriasi ne tik vyrų ir moterų, bet ir miestų bei kaimų gyventojų. 2004 m. visų miestiečių vidutinė gyvenimo trukmė buvo 73 metai, o kaimo gyventojų – 69, t. y. net 4 metais trumpesnė⁷⁵.

60-mečių vyrų ir moterų vidutinės gyvenimo trukmės skirtumas mažesnis: moterų vidutinė gyvenimo trukmė ilgesnė 5,7 metų, o 70-mečių moterų - 3,3 metų. Prognozuojama, kad vyrų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė Lietuvoje augs sparčiau negu moterų. 60-mečių vyrų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė iki 2030 metų, prognozuojama, išaugs 3,2 metų. Tokio amžiaus moterų, kurios jau dabar gyvena žymiai ilgiau, tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė padidės 2,9 metų⁷⁶.

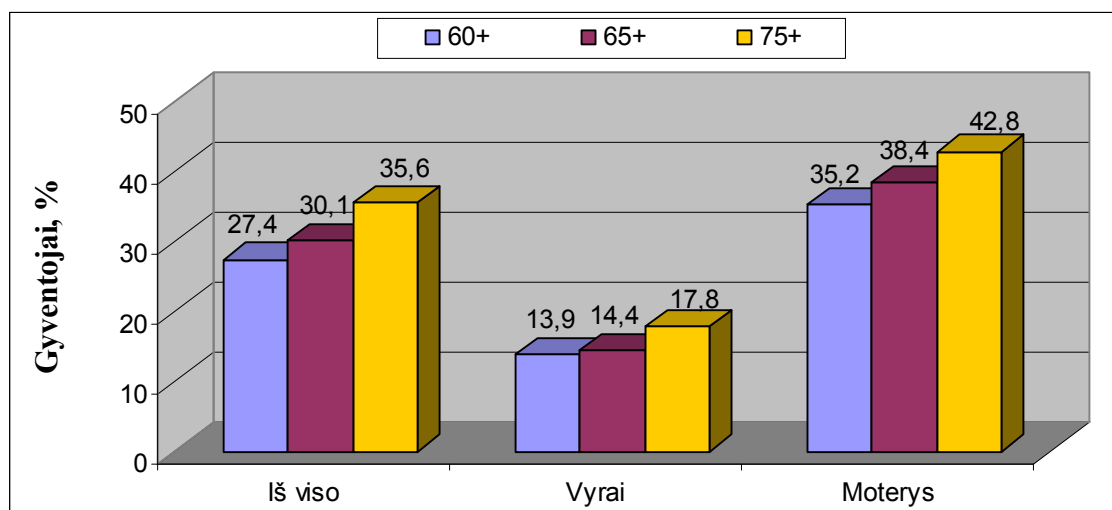
Lietuvoje pensinio amžiaus moterų skaičius visose apskrityse yra beveik 50% didesnis nei vyrų (4 priedas). Tai lemia ilgesnė moterų gyvenimo trukmė. 1000-iui pensinio amžiaus vyrų tenka beveik 50% daugiau moterų.

⁷⁴ Demografijos metraštis – 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 29.

⁷⁵ Vaitekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius, 2006. P. 183.

⁷⁶ 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilų pensijų strategijos/<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.

Daugėja vieno asmens namų ūkių. Daugiau kaip pusė (54%) jų – pensininkai, todėl šioje namų ūkių grupėje pensijos ir pašalpos sudarė 40% visų disponuojamų pajamų. Dėl minėto gyvenimo trukmės skirtumo tarp vyrų ir moterų, daugiau kaip trečdalis moterų, sulaukusios šešiasdešimties, yra vienišos, o virš 75 metų tokių yra beveik 43%. Tuo tarpu tik keliolika procentų vyrų, sulaukusių senatvės pensijos amžiaus gyvena vieni (10 pav.)⁷⁷.

10 pav. Asmenys, gyvenantys vieni namų ūkyje, pagal amžių ir lytį Lietuvoje, procentais⁷⁸
(Gyventojų ir būstų 2001 m. visuotinio surašymo duomenys)

Pagal gyventojų senatvės lygį situacija Lietuvoje, palyginti su kitomis pasaulio šalimis, neišsiskiria kraštutinumais, yra artima bendram labiau išsivysčiusių šalių rodikliui ir sutampa su Rytų ir Vidurio Europos šalių bendru rodikliu. Nors pastaruoju metu gyventojų senėjimas šalyse vyko sparčiai, Lietuva gyventojų senatvės lygiu gerokai atsilieka nuo demografiškai seniausių Europos šalių – Italijos, Graikijos ir Vokietijos, kur 60-mečių ir vyresnių žmonių dalis sudaro apie ketvirtadalį. Lietuvos gyventojai šiek tiek jaunesni už kaimynus, gyvenančius Latvijoje ir Estijoje, tačiau vyresni už Lenkijos, Airijos ir Slovakijos gyventojus⁷⁹.

3.2. Pagyvenę ir seni žmonės mieste bei kaime

Pastarasis dešimtmetis Lietuvos kaimui buvo nelengvas: vyraujantis smulkus ūkis, žemas darbo našumas, užsitęsusi agrarinė reforma, nepakankamai išvystyta kaimo socialinė infrastruktūra, neaiški kaimo ateities perspektyva. Pastarieji veiksniai nepalankiai atsiliepė ekonominei ir socialinei kaimo gyventojų būklei: sumažėjo užimtumas, išaugo nedarbas, smuko

⁷⁷ 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos//<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.

⁷⁸ Ten pat.

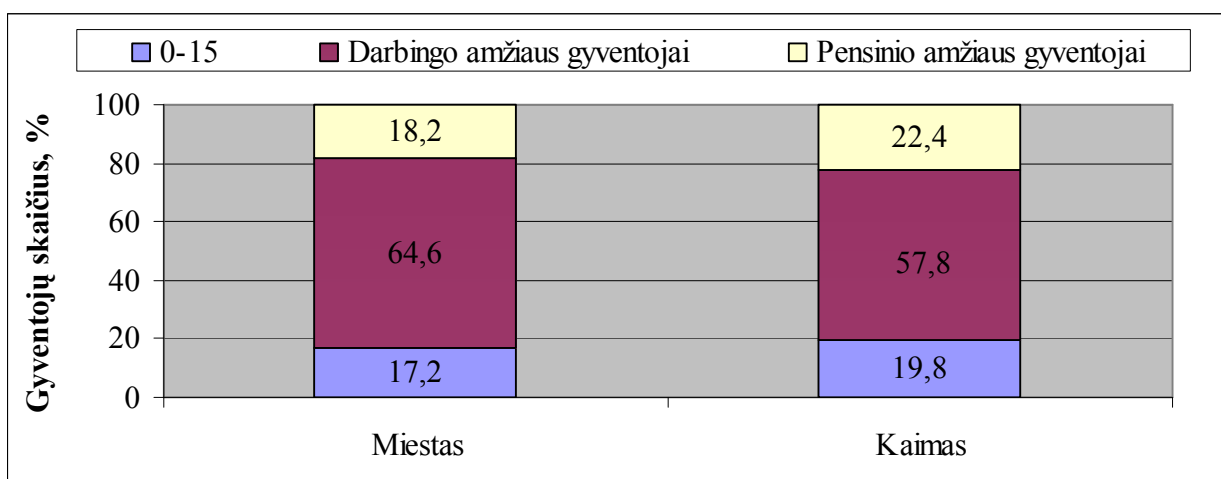
⁷⁹ Gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. P. 124.

gyvenimo lygis, pablogėjo demografiniai rodikliai, prastėjo sąlygos švietimo, sveikatos apsaugos, laisvalaikio, kultūros srityse⁸⁰.

Ilgą laiką dominavusi gyventojų vidinės migracijos kryptis kaimas - miestas lėmė skirtingus miesto ir kaimo gyventojų senėjimo tempus. Lietuvos kaimo vietovėse gyventojų senatvės lygis jau dabar yra toks, koks yra demografiškai seniausių Europos šalių bendras gyventojų senatvės lygis – 60-mečiai ir vyresni gyventojai sudaro apie ketvirtadalį (24%) gyventojų.

Miesto ir kaimo gyventojų amžiaus struktūra labai skiriasi. 2006 m. vaikų iki 15 metų dalis mieste sudarė 17,2% o kaime – 19,8%. Tais pačiais metais darbingo amžiaus gyventojų skaičius mieste (64,6%) buvo didesnis nei kaime (57,8%)⁸¹. Dauguma (63,2%) 60 metų ir vyresnio amžiaus kaimo gyventojų – moterys. 2005 m. pradžioje vaikų buvo 15,4 % mažiau nei senyvo amžiaus žmonių, o 1995 m. – 26% daugiau⁸².

2006 m. pensinio amžiaus gyventojai sudarė apie penktadalį (18,2%) miesto ir ketvirtadalį (22,4%) kaimo gyventojų (11 pav.)⁸³.

11 pav. Lietuvos gyventojų amžiaus grupės mieste ir kaime 2006 m., procentais⁸⁴
(palyginti su bendru gyventojų skaičiumi)

Vaikų ir pensininkų skaičiaus santykis parodo senėjimo indeksą. 100-ui vaikų iki 14 metų 1995 m. teko 79 asmenys (miestuose – 67, kaimuose – 105), sulaukę 60 metų ir daugiau, 2000 m. – 94 (atitinkamai 87 ir 108), 2003 m. – 110 (104 ir 119) ir 2006 m. – 124 asmenys (miestuose – 121, kaimuose – 129 (12 pav.))⁸⁵.

⁸⁰ Karpavičienė A., Brazienė R. Kaimo socialinių problemų teoriniai aspektai//[http://www. ev.lzuu.lt/mokveikla/SMK_2004/Pletra/ Karpaviciene_Aida.htm](http://www.ev.lzuu.lt/mokveikla/SMK_2004/Pletra/Karpaviciene_Aida.htm); prisijungimo laikas: 2006-09-28.

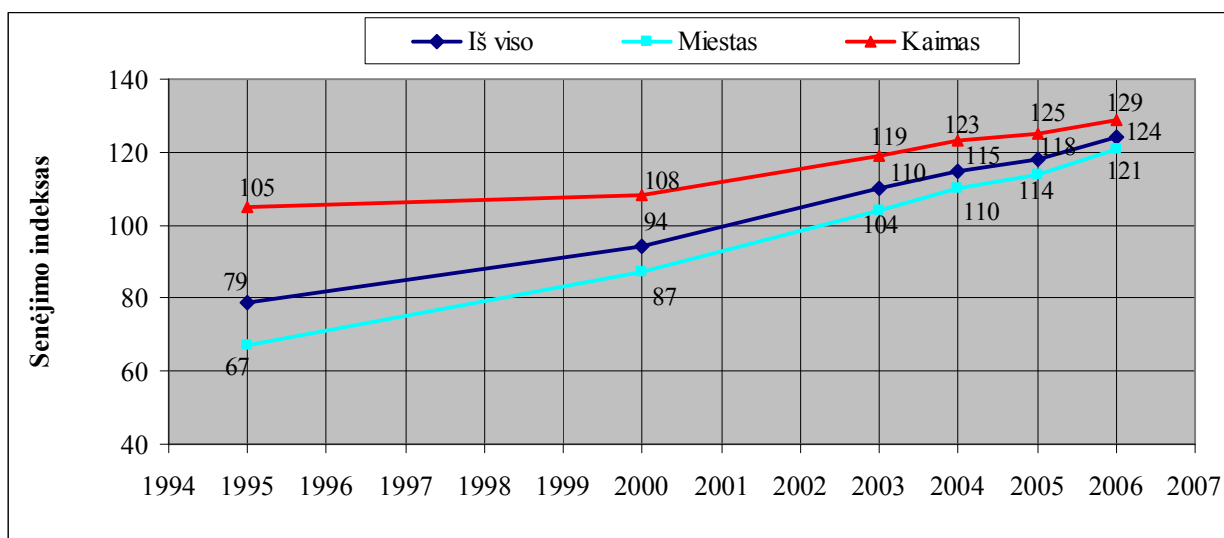
⁸¹ Lietuvos gyventojai pagal amžių 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 21.

⁸² Demografijos metraštis – 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 19.

⁸³ Ten pat.

⁸⁴ Lietuvos gyventojai pagal amžių 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 21.

⁸⁵ Demografijos metraštis – 2004. Statistikos departamentas. Vilnius, 2004. P. 11.

12 pav. Senėjimo indeksas Lietuvoje 1995-2006 m. pradžioje⁸⁶

Pastaruju metu Lietuvos kaimui būdingas aukštas gyventojų senatvės lygis. Buvę reikšmingi miesto ir kaimo gyventojų senatvės lygio skirtumai dabar palengva mažėja. Tačiau 60 m. ir vyresnių kaimo gyventojų skaičius vis dar lenkia miesto.

3.3. Pagyvenusių ir senų žmonių gyvenimo lygis

Dalis žmonių pasiekusių pensinį amžių ir toliau jaučiasi darbingi ir neatsisako savo darbo. 2000 metais dirbančių pensininkų buvo 105,9 tūkst., 2001 metais – 81,7 tūkst., o 2005 metais – tik 52,5 tūkst. Dirbančios pensinio amžiaus moterys 2005 m. sudarė 32,9 tūkst., vyrai – 19,6 tūkst. (5 priedas)⁸⁷.

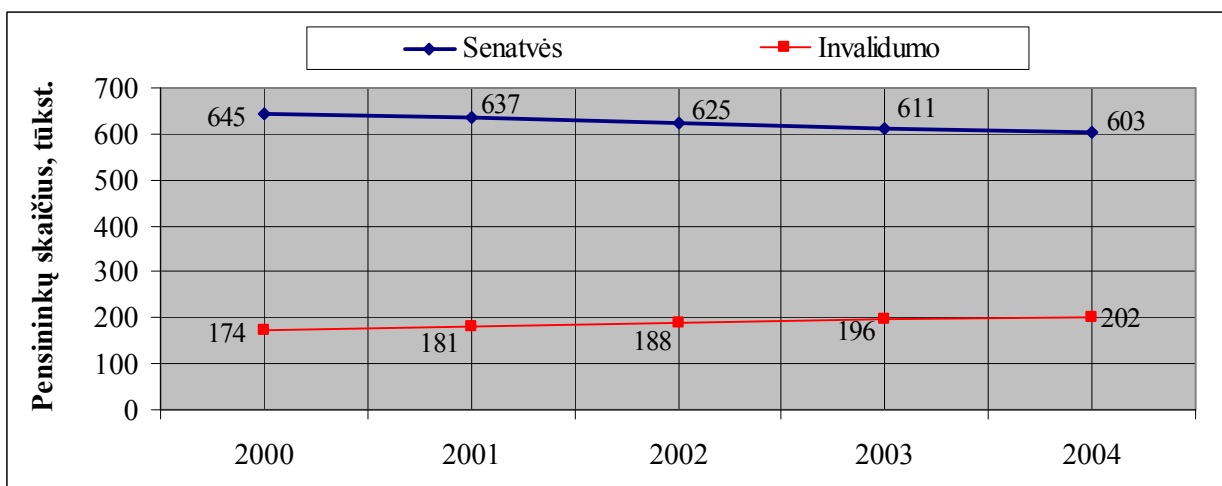
Taigi, keturių metų bėgyje dirbančių pensininkų skaičius sumažėjo per pusę. Tokį pokytį įtakojo 2001 m. net du kartus keista senatvės pensijų mokėjimo dirbantiems pensininkams tvarka, kuria buvo bandyta tebedirbančių pensininkų sąskaita sumažinti šalyje nedarbą, todėl 2002 metais savo darbo veiklą tęsė tik kas dešimtas senatvės pensijos gavėjas (2002 m. dirbančių pensininkų buvo 63,7 tūkst.). Toks reiškinys įvyko todėl, kad kai kuriems pensininkams dirbti tapo visai nebenaudinga. 2005 m. vyresnio amžiaus (55–64 m.) bedarbių buvo 12,6 tūkst., arba 9,5% visų bedarbių.

Senatvės pensiją 2004 m. gavo 603 tūkst. gyventojų, o invalidumo pensiją – 202 tūkst. vyresnio amžiaus gyventojų (13 pav.). Nuo 2000 iki 2004 m. pagyvenusių žmonių, gaunančių

⁸⁶ Demografijos metraštis – 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 19.

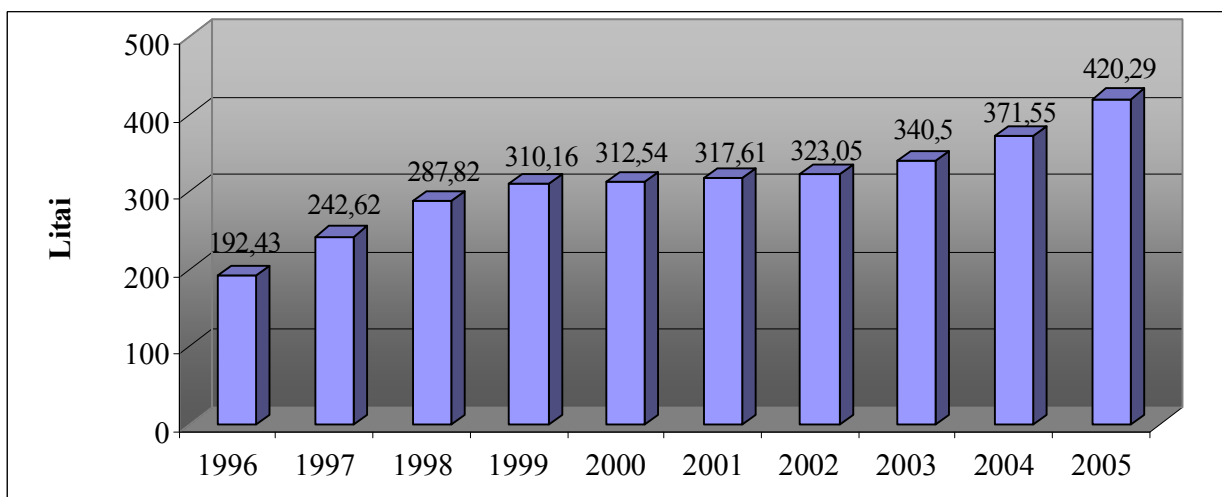
⁸⁷ Statistikos departamento duomenys//http://db.std.lt/RDB_LT/Dialog/Saveshow.asp; prisijungimo laikas: 2006-10-14.

valstybinę socialinio draudimo pensiją, skaičius sumažėjo 42 tūkst., o gyventojų, gaunančių invalidumo pensiją 28 tūkst. padaugėjo.

13 pav. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensininkai pagal pensijos rūšį, 2000 - 2004 m., tūkstančiais⁸⁸

Vidutinė senatvės pensija Lietuvoje gana maža, neužtikrinanti pagyvenusiems žmonėms normalaus pragyvenimo lygio⁸⁹. 1996 m. jos dydis buvo tik 192,43 Lt, 2000 m. padidėjo iki 312,54 Lt. Po kelerių metų pertraukos gerėjant socialinio draudimo padėčiai šios pensijos pradėjo pamažu didėti, kol 2005 m. pasiekė 420,29 Lt (14 pav.). Nuo 1996 m. iki 2005 m. senatvės pensija padidėjo 227,86 Lt.

14 pav. Lietuvos vidutinė senatvės pensija 1996–2005 m., litais⁹⁰

Lietuvoje pastarąjį dešimtmetį dviem etapais įgyvendinta didelė pensijų reforma ir pirmą kartą šalyje sukurta visą apimanti nacionalinė pensijų sistema. Pradėtas ilginti senatvės pensijos

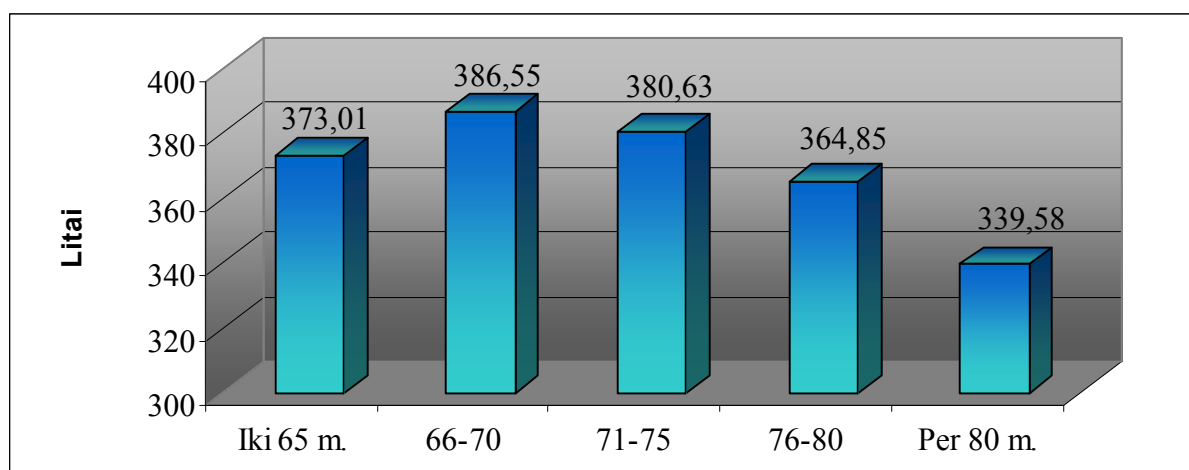
⁸⁸ Socialinė apsauga Lietuvoje 2004. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 22.

⁸⁹ Gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. P. 62.

⁹⁰ „Sodros“ duomenys// http://www.sodra.lt/lt.php/statistiniai_duomenys/pensijos/638; prisijungimo laikas: 2006-09-05.

amžius, kuris iki reformos buvo 55 metai moterims ir 60 metų vyrams, o 2006 metais jis pasiekė 60 metų moterims ir 62,5 metų vyrams (6 priedas). Iš esmės panaikintos anksčiau egzistavusios kai kurių profesinių ir socialinių grupių ankstyvo išėjimo į pensiją galimybės bei privilegijos. 2002 m. liepos 4 d. buvo priimtas *Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas*⁹¹, kurio paskirtis – nustatyti valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo, užtikrinančio Lietuvos Respublikos gyventojų papildomas pajamas senatvėje, teisinį pagrindą bei pagrindinius principus⁹².

Lyginant socialinio draudimo senatvės pensijų dydį pagal jų gavėjų amžių, pastebima tendencija, kad vyresnių pensininkų šios pensijos mažesnės (15 pav.). Iš dalies tai paaiškinama tuo, kad dabartiniai aštuoniasdešimtmečiai neturi stažo už prieškarinį laikotarpį. Nors pastaraisiais metais papildomai buvo padidintos labai mažos pensijos, skirtumas tarp jaunesnio amžiaus ir virš 80 metų amžiaus pensininkų socialinio draudimo senatvės pensijų išlieka. Vidutinė senatvės pensija 66 – 70 metų amžiaus grupėje apie 14% didesnė už vidutinę senatvės pensiją amžiaus grupėje virš 80 metų⁹³.

15 pav. Lietuvos senatvės pensijų dydis pagal pensininkų amžių 2004 metais, litais⁹⁴

Dviejų suaugusių asmenų, vyresnių kaip 65 metų, skurdo rizikos lygis 2002 metais buvo 6,1%, o dviejų suaugusių iki 65 metų amžiaus – net 13,1%. Toks didelis skirtumas gali būti dėl dviejų priežasčių. Pirma, dėl beveik visuotinos aprėpties pensijomis, senatvės pensijos amžiaus asmenų namų ūkiuose beveik nėra išlaikytinių, o darbingo amžiaus žmonių namų ūkiuose

⁹¹ Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5511.

⁹² 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilų pensijų strategijos//<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.

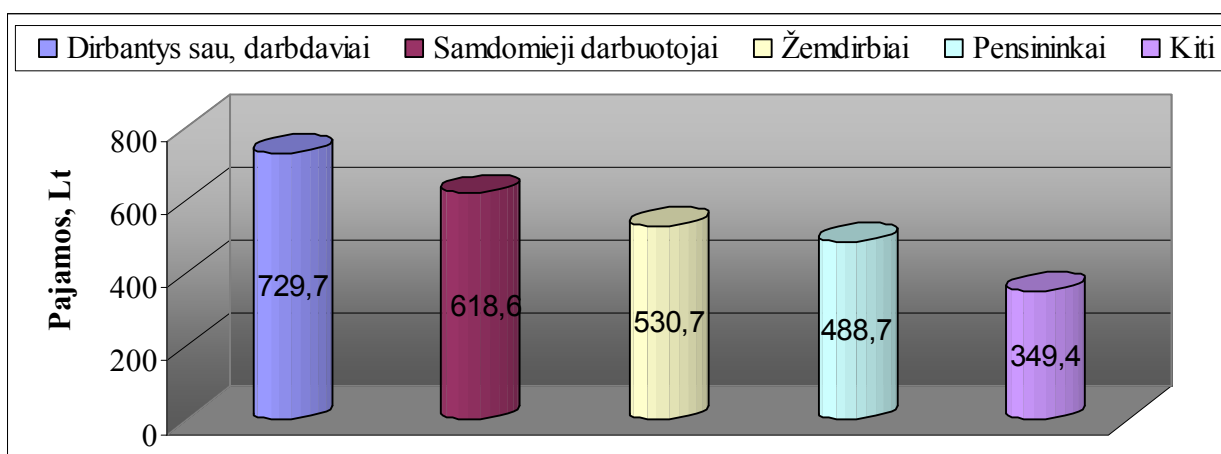
⁹³ Ten pat.

⁹⁴ „Sodros“ duomenys.

paprastai yra išlaikomų (nedirbančių) asmenų. Antra, nemaža senatvės pensijos amžiaus kaimo gyventojų dalis dirba savo ūkiuose ir taip papildo savo pajamas⁹⁵.

Vidutinės miestiečių disponuojamos pajamos 2005 m. buvo 636 litai vienam namų ūkio nariui per mėnesį, kaimo gyventojų – 467 litai. Palyginti su praėjusiais metais, miestiečių disponuojamos pajamos padidėjo 17,8%, kaimo gyventojų – 14,7%. Didžiausią įtaką disponuojamų pajamų augimui tiek mieste, tiek ir kaime turėjo samdomojo darbo pajamų didėjimas. Kiti svarbūs veiksniai – socialinių išmokų augimas miesto namų ūkiuose ir žemės ūkio pajamų augimas kaime. Pagrindinis pajamų šaltinis pagyvenusių žmonių namų ūkiuose yra valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija. 2005 m. ji buvo 420,29 litai per mėnesį⁹⁶.

Namų ūkio disponuojamų pajamų lygis ir jo kitimas priklauso nuo daugelio veiksnių: dirbančiųjų ir išlaikytinių skaičiaus namų ūkyje, namų ūkio pajamų šaltinių. Didžiausias pajamas (729,7 Lt) turėjo dirbančių sau, darbdavių namų ūkiai, mažiausias (349,4 Lt) – vadinamieji kiti namų ūkiai, t. y. gyvenantys iš pašalpų, santaupų, stipendijų (16 pav.). Pensininkų disponuojamos pajamos vienam ūkio nariui buvo 488,7 Lt⁹⁷.

16 pav. Lietuvos disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui per mėn., 2004 m., litais⁹⁸

Vyresnio amžiaus žmonių namų ūkiai dažniau nei vidutiniai atsiduria žemiau santykinio skurdo ribos. Didžiausias santykinio skurdo lygis⁹⁹ 2004 ir 2005 m. buvo kaime, mažiausias – didžiuosiuose miestuose. Žemiau santykinės skurdo ribos 2005 m. gyveno 25,7% kaimo ir kas vienuoliktas didžiųjų miestų gyventojas, 2005 m. – 29,5% kaimo ir 7,7% didžiųjų miestų

⁹⁵ 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilų pensijų strategijos//<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.

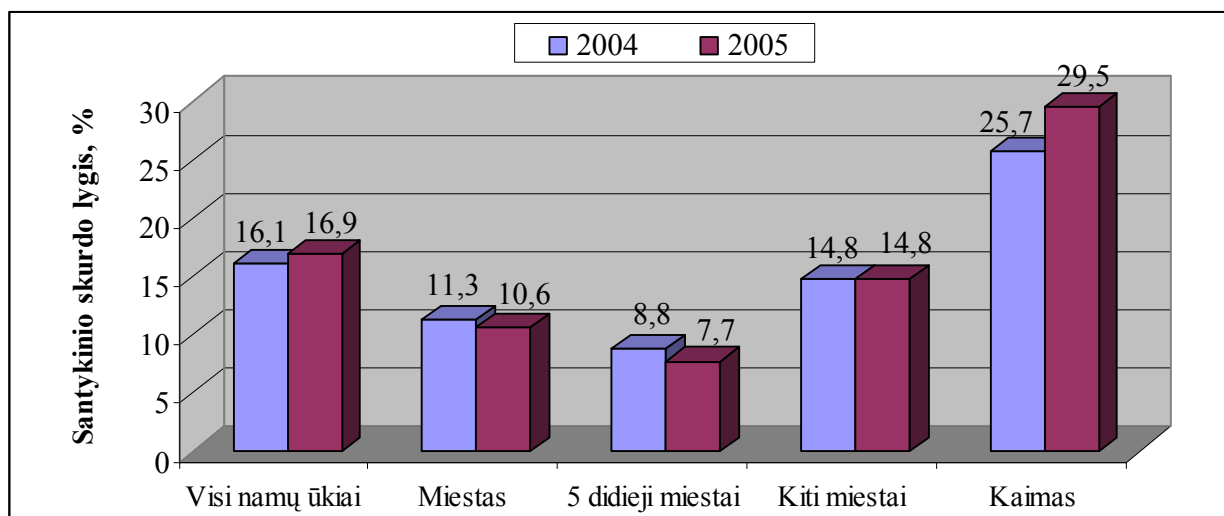
⁹⁶ Nacionalinis pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas 2006-2008 m.// <http://www.socmin.lt/index.php?444734162>; prisijungimo laikas: 2006-10-20.

⁹⁷ Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 12.

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Santykinio skurdo lygis - tai asmenų, kurių vartojimo išlaidos mažesnės už 50 procentų vidutinių vartojimo išlaidų, dalis. Vartojimo išlaidos skaičiuojamos ekvivalentiniam vartotojui, taikant „klasikinę“ vartojimo skalę, kur pirmam namų ūkio nariui suteikiamas svoris 1, kiekvienam paskesniajam suaugusiam asmeniui – 0,7, o kiekvienam vaikui iki 14 m. amžiaus – 0,5.

gyventojai¹⁰⁰. Per metus (nuo 2004 m. iki 2005 m.) santykinio skurdo riba kaime išaugo 3,8 procentinio punkto, o didžiuosiuose miestuose sumažėjo 1,1 procentiniu punktu (17 pav.).

17 pav. Lietuvos santykinio skurdo lygis mieste ir kaime 2004 - 2005 m., procentais¹⁰¹

2005 m. žemiau santykinės skurdo ribos gyvenančių kaimiečių vidutinės vartojimo išlaidos¹⁰², skaičiuojant ekvivalentiniam vartotojui, buvo 27,5%, miestiečių – 20,9% mažesnės už skurdo ribą. Tarp skurstančiųjų kaimo gyventojai sudarė 58 % (tarp visų gyventojų – 33%)¹⁰³. Palyginti su 2004 m., kaimo gyventojų dalis tarp skurstančiųjų padidėjo 5 procentiniais punktais¹⁰⁴.

Statistikos departamento atlikta santykinio skurdo analizė parodė, kad 2004 m. santykinio skurdo lygis pagyvenusių žmonių namų ūkių grupėje buvo didesnis nei vidutiniškai šalyje. 2004 m. santykiniam skurde (vartojimo išlaidos neviršijo 50% vartojimo išlaidų vidurkio) gyveno 21,3% pagyvenusių žmonių namų ūkių narių (visų gyventojų – 16,1%). Santykinio skurdo lygis pagyvenusių žmonių namų ūkiuose, palyginti su 2003 m., padidėjo 1,6 procentinio punkto.

Kaimo gyventojų disponuojamos pajamos yra mažos, palyginti su miestiečiais. Skurdas kaime ne tik didesnis, bet ir gilesnis: santykinio skurdo lygis kaime 18,9% didesnis nei mieste. Nuo 2004 iki 2005 m. mieste santykinio skurdo lygis 0,7 procentinio punkto sumažėjo, o kaime – 3,8 procentinio punkto padidėjo.

¹⁰⁰ Gyvenimo lygis ir skurdas 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 17.

¹⁰¹ Statistikos departamento duomenys. Santykinio skurdo rodikliai/<http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1333>; prisijungimo laikas: 2006-09-03.

¹⁰² Vartojimo išlaidos – tai piniginės ir natūrinės išlaidos, skirtos namų ūkių vartojimo poreikiams tenkinti, t. y. išlaidos maistui, drabužiams, avalynei, būsto išlaikymui, transportui, sveikatos priežiūrai, kultūros, poilsio ir kitoms reikmėms.

¹⁰³ Kšivickienė D. Skurdo apraiškos Lietuvos kaime//

http://images.katalogas.lt/maleidykla/Zem61p/Zem_pried_081_091.pdf; prisijungimo laikas: 2006-04-06.

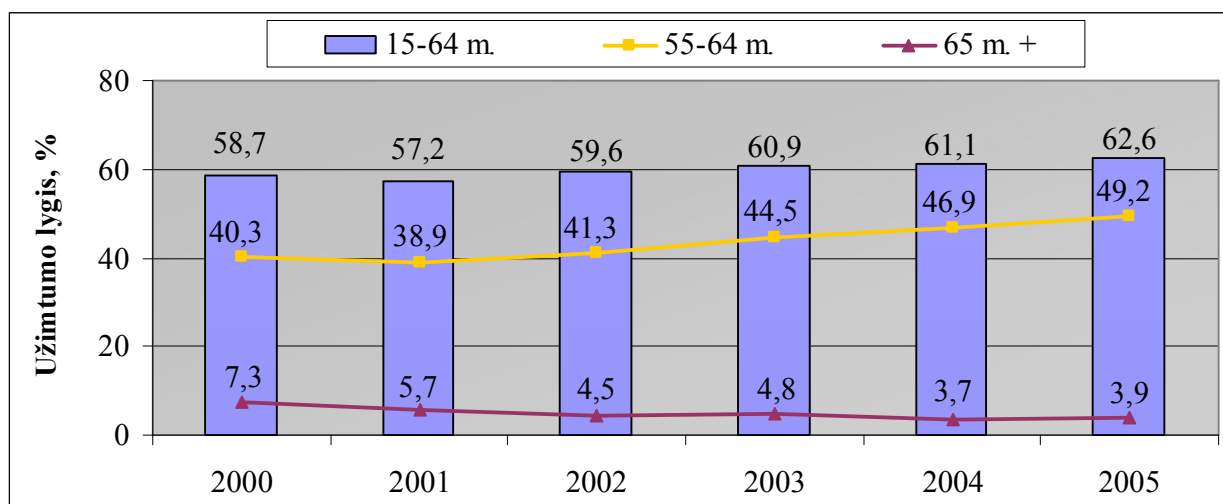
¹⁰⁴ Gyvenimo lygis ir skurdas 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 17.

Vidutinės pensininkų pajamos beveik lygios darbingo amžiaus gyventojų namų ūkių pajamoms, rodo ne tiek pensininkų gerovę, kiek darbingo amžiaus gyventojų pajamų kuklumą. Lietuvoje užimtumo lygis nesiekia 60%.

3.4. Pagyvenusių ir senų žmonių užimtumas

Viena iš prioritetinių ES politikos krypčių – užimtumo didinimas, o dėl visuomenės senėjimo ypač svarbu, kad žmonės kuo ilgiau liktų darbo rinkoje.

Spartūs bendri gyventojų užimtumo pokyčiai ypač veikia vyresnio amžiaus žmonių padėtį darbo rinkoje. Didėjant užimtų gyventojų skaičiui, didėja gyventojų užimtumo lygis. 15–64 m. amžiaus gyventojų užimtumo lygis per penkis metus (nuo 2000 iki 2005) išaugo 3,9 procentinio punkto. Statistikos departamento gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis, šalyje didėja pagyvenusių 55-64 m. amžiaus gyventojų užimtumas. Nuo 2000 iki 2005 metų jų skaičius išaugo 8,9 procentinio punkto. 2004 m. dirbo 46,9% (164,9 tūkst.), t. y. daugiau negu vidutiniškai ES (40,5%), 2005 m. - 49,2% (173,6 tūkst.) šios amžiaus grupės gyventojų (18 pav.). Didėjant amžiui, užimtumas pradeda sparčiai mažėti: tais pačiais duomenimis 65 metų ir vyresnių gyventojų užimtumo lygis 2005 m. buvo tik 3,9%¹⁰⁵.

18 pav. Lietuvos gyventojų užimtumo lygis amžiaus grupėse 2000-2005 m., procentais¹⁰⁶

ES 2004 m. didžiausias 55-64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis buvo Estijoje (52,4%) ir Kipre (50,4%), mažiausias – Lenkijoje (26,2%), Slovakijoje (26,8%) ir Austrijoje (28,8%). 2004 m. Lietuvoje šio amžiaus gyventojų užimtumas buvo 46,9%¹⁰⁷ (7 priedas).

¹⁰⁵ Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2000-2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 19.

¹⁰⁶ Ten pat.

¹⁰⁷ Lietuva Europos Sąjungoje: pirmieji metai. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2005. P. 118.

2005 metais 15-64 metų amžiaus grupėje užimtumas Europos Sąjungoje siekė 63,8%, 60-64 metų - 26,7%, o 65-69 metų amžiaus grupėje - 8,2%. 60-64 metų amžiaus grupėje didžiausias užimtumas buvo Švedijoje (56,8%), Estijoje (43,9%), Airijoje (42,9%), mažiausias - Liuksemburge (12,6%), Slovakijoje (12,7%) ir Prancūzijoje (13%). 65-69 metų amžiaus grupėje didžiausias užimtumo lygis buvo užfiksuotas Portugalijoje (28,4%), Kipre (19,8%) ir Latvijoje (18,7%), o mažiausias užimtumas buvo Slovakijoje (2,4%), Belgijoje (2,5%) ir Prancūzijoje (3%)¹⁰⁸.

Itin sudėtinga įsidarbinti priešpensinio ir vyresnio amžiaus moterims. Vyresnio amžiaus moterys dėl savo amžiaus ir lyties yra diskriminuojamos ir taip išstumiamos iš darbo rinkos. Vyrų ir moterų užimtumo skirtumai labiau pastebimi nuo 60 metų. 60-64 metų vyrų užimtumas beveik 2 kartus didesnis nei moterų. Pastebėta, kad Lietuvoje abiejų lyčių 55-64 metų gyventojų aktyvumas darbo rinkoje viršija Europos Sąjungos valstybių narių vidutinius rodiklius¹⁰⁹. Lietuvoje vis dar nesilaikoma lygių galimybių principo, kuris turėtų būti prioritetingu.

Šiuolaikinėje sparčiai kintančioje visuomenėje pagyvenusių žmonių tęstinio mokymosi, kvalifikacijos kėlimo, kitos įgūdžių ir žinių tobulinimo galimybės tampa lemiamu veiksnium norint visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime, konkuruoti darbo rinkoje ir išvengti socialinės atskirties.

Priešpensinio amžiaus žmonės – vieni labiausiai pažeidžiamų darbo rinkoje, todėl LR Darbo kodekse¹¹⁰ ir kituose teisės aktuose numatytos papildomos jų užimtumo garantijos. Lietuvoje sukurtas atitinkamas institucijų tinklas, darbo rinkos santykius reguliuojanti įstatyminė bazė, parengti įstatymų lydintieji dokumentai. Visi šie įstatymai ir dokumentai bendra tvarka reglamentuoja ir pagyvenusiųjų užimtumo klausimus.

Pagyvenusiems žmonėms įgyti naujas ir paklausias specialybes padeda 1992 m. įsteigta Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Lietuvos darbo rinkos tarnybos užduotis padėti spręsti nedarbo, užimtumo, kvalifikuotos darbo jėgos pasiūlos ir paklausos derinimo klausimus¹¹¹.

Priežastys, lemiančios nepakankamą suaugusiųjų, ypač vyresnio amžiaus, tęstinio profesinio mokymo plėtrą, būtų dominuojantis pasenęs visuomenės požiūris į pagyvenusių žmonių mokymosi būtinumą ir finansavimo problemos. Dažniausiai už įvairius suaugusiųjų

¹⁰⁸ Iki 2050 m. pagyvenusių žmonių skaičius ES padvigubės//<http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=5238&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1>; prisijungimo laikas: 2006-11-03.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 737 “Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo”//Valstybės žinios. 2004.

¹¹⁰ Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

¹¹¹ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 68.

mokymo kursus turi mokėti patys klientai, taigi daugeliui tęstinis mokymas yra neprieinamas. Darbdaviai taip pat nėra suinteresuoti vyresnio amžiaus žmonių mokymu, nes valstybės politikos mastu nenumatoma darbdavių motyvavimo, skatinimo sistema, išskyrus Smulkių ir vidutinio dydžio įmonių plėtros įstatymą, kuris numato, kad tam tikromis sąlygomis tokios firmos pirkdamos mokymo ir konsultavimo paslaugas iš valstybės institucijų gali gauti lengvatų¹¹².

Viena iš svarbių neformaliojo švietimo grandžių, įgyvendinančių mokymosi visą gyvenimą principą, yra *Trečiojo amžiaus universitetai*. Tačiau kol kas juose mokosi tik labai maža pagyvenusių žmonių dalis¹¹³.

Visos suaugusiųjų mokymo institucijos yra didžiuosiuose miestuose, rajonų centruose, todėl teritorinio prieinamumo požiūriu kaimo vietovių gyventojams šios paslaugos sunkiau pasiekiamos¹¹⁴.

Praktiškai mokymosi visą gyvenimą prielaidų sistema nėra pakankami išplėtotą ir kompleksišką: kol kas tai daugiau politikos formavimo ir atskirų iniciatyvų veikla. Yra paplitusi nuomonė, kad vyresnio amžiaus darbuotojai yra neproduktyvūs, nes jų turimų žinių nepakanka, atsižvelgiant į sparčius pokyčius visuomenėje. Priimant naujus darbuotojus vengiama vyresnio amžiaus žmonių¹¹⁵.

Lietuvoje 55-64 metų amžiaus gyventojų užimtumas (49,2%), lyginant su kitomis ES šalimis, sparčiai artėja prie užsibrėžto tikslo – 50% iki 2010 metų. Tačiau vis dar išlieka pagyvenusių žmonių įtraukimo į darbo rinką ir amžiaus barjerų, kvalifikacijos kėlimo bei diskriminacijos įdarbinant pagyvenusius žmones, problema.

3.5. Socialinės paslaugos

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. įtvirtinta nuostata, jog „tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti, o vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje“¹¹⁶. Pilnamečių vaikų pareigą išlaikyti nedarbingus ir reikalingus paramos savo tėvus numato ir LR Civilinis kodeksas. Tačiau iki šiol teikiant valstybinę socialinę paramą vadovaujamas principu, kad valstybė įsipareigoja rūpintis kiekvienu žmogumi, kuris dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti.

Socialinės paslaugos įteisintos 1994 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl socialinės paramos koncepcijos“¹¹⁷. Koncepcija suteikė teisinį pagrindą kurti integruotą socialinės

¹¹² Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 68.

¹¹³ Ten pat.

¹¹⁴ Lietuva Europos Sąjungoje: pirmieji metai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2005, P. 120.

¹¹⁵ Ten pat, P. 121.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 1992// Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹¹⁷ Valstybės žinios, 1994, Nr.36-653.

paramos sistemą, rengti teritorines socialines programas savivaldybėse, plėsti alternatyvias teikiamoms stacionariose socialinės globos įstaigose, socialinių paslaugų rūšis.

Pagyvenę ir seni žmonės, kurie sudaro apie penktadalį mūsų visuomenės, yra viena iš gausiausių socialinių paslaugų vartotojų grupių. Vyresnių kaip 75 metų amžiaus gyventojų grupėje socialinių paslaugų poreikis yra gana dažnas reiškinys (pvz., pagalbos namuose paslaugų). Visuomenė sensta, tad ateityje bus dar didesnis paslaugų poreikis¹¹⁸.

Lietuvoje kol kas pagyvenę iš dalies netekę savarankiškumo žmonės gali rinktis tik dvi galimybes – arba senelių namus, arba pagalbos namuose paslaugas. Stacionarios globos paslaugos seniems žmonėms teikiamos 95-iuose įvairių tipų (valstybiniuose, savivaldybių, parapijų) senelių namuose¹¹⁹. Šis skaičius per 1995-2005 m. laikotarpį dėl savivaldybinių ir nevyriausybinių organizacijų (parapijų) paslaugų plėtros išaugo daugiau kaip 40%.

Lietuvoje 1995 m. buvo tik 64 globos įstaigos seniems ir pagyvenusiems žmonėms, kuriose gyveno 3282 seni žmonės, o 2005 m. globos įstaigų padaugėjo iki 97, gyventojų – 4927 (8 priedas). Globos įstaigų pagyvenusiems ir seniems žmonėms skaičiaus didėjimas rodo, kad senų žmonių poreikis gyventi globos įstaigose nuolat auga.

Didžiausią globos įstaigų skaičių sudaro savivaldybių globos namai (2005 m. jų buvo 55), taip pat nevyriausybinių globos įstaigos (tais pačiais metais jų skaičius buvo 32). Daugiausia senų žmonių 2005 m. gyveno savivaldybių globos namuose - 2158 gyventojai, taip pat apskričių globos namuose – 1764 gyventojai¹²⁰.

Suaugusiųjų globos įstaigos gauna vis daugiau prašymų apsigyventi jose. 2005 m. buvo gauti 1422 prašymai. Tačiau visų prašymų jos nepajėgios patenkinti dėl ribotų vietų skaičiaus. Vadinasi būtina didinti vietų skaičių, nes Lietuvoje 2004 m. buvo patenkinti tik 66% senų žmonių prašymų apsigyventi senelių namuose. 2005 m. šis procentas sumažėjo iki 62%. 2005 m. senelių globos namuose apsigyveno 1,1 tūkst. žmonių.

2005 m. daugiausia patenkinta prašymų apsigyventi suaugusiųjų globos namuose buvo Utenos (iš 152 patenkinta 122 prašymai) ir Panevėžio (iš 116 patenkinta 87) apskrityse. Mažiausiai patenkinta prašymų Kauno, Klaipėdos ir Telšių apskrityse (19 pav.).

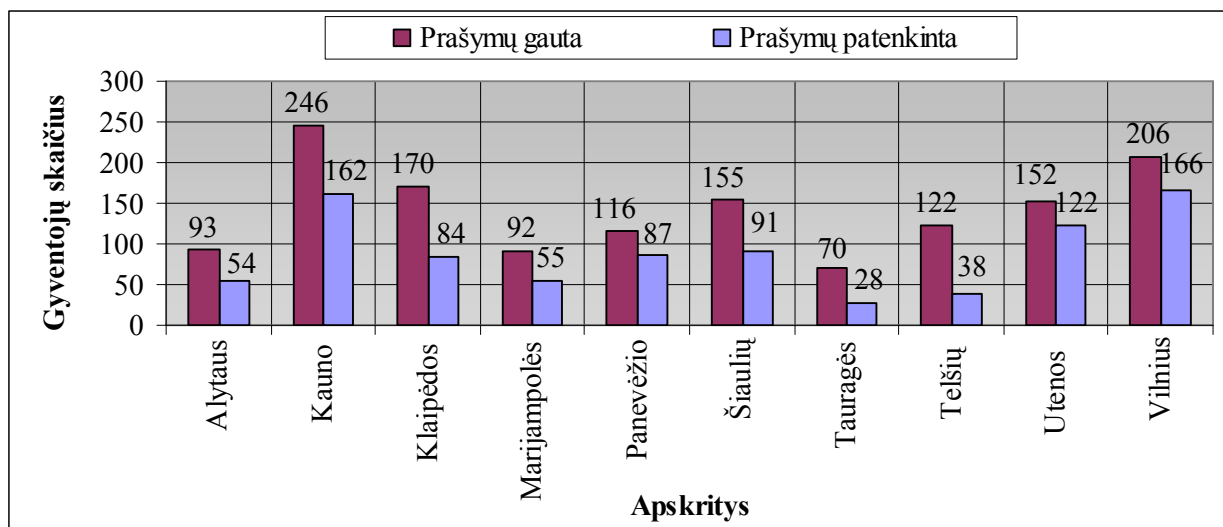
Šiaurės Europos valstybių stacionariose įstaigose (globos namuose, aptarnaujamuose būstuose, paslaugų centruose ir panašiai, kur teikiamos specialios globos paslaugos) 2000 metais buvo 6–10% vyresnių kaip 65 metų asmenų, o Lietuvoje – tik 0,9%; pagalbą namuose gavo atitinkamai 8–24% Šiaurės Europos valstybėse ir 0,8% – Lietuvoje. Tokie dideli skirtumai susiję su dar viena svarbia aplinkybe – Lietuvoje faktiškai nėra tarpinio tipo (tarp stacionarios globos ir

¹¹⁸ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 73.

¹¹⁹ Ten pat, P. 72.

¹²⁰ Socialinės paslaugos 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 8.

pagalbos namuose) socialinių paslaugų: iš dalies savarankiško gyvenimo, grupinio apgyvendinimo namų vyresnio amžiaus žmonėms¹²¹.

19 pav. Lietuvos vyresnio amžiaus gyventojų poreikis apsigyventi suaugusiųjų globos įstaigose 2005 m.¹²²

Socialinių paslaugų struktūra (santykis tarp stacionarių ir kitų paslaugų) Lietuvoje yra neracionali, nes didžiausią dalį sudaro stacionarių paslaugų gavėjai ir stacionarioms paslaugoms išleidžiama absoliuti dauguma (apie 90%) visų paslaugoms skirtų išlaidų, o nestacionarios paslaugos teikiamos santykinai mažam vartotojų skaičiui ir tokių paslaugų teikimui skiriama labai mažai lėšų¹²³.

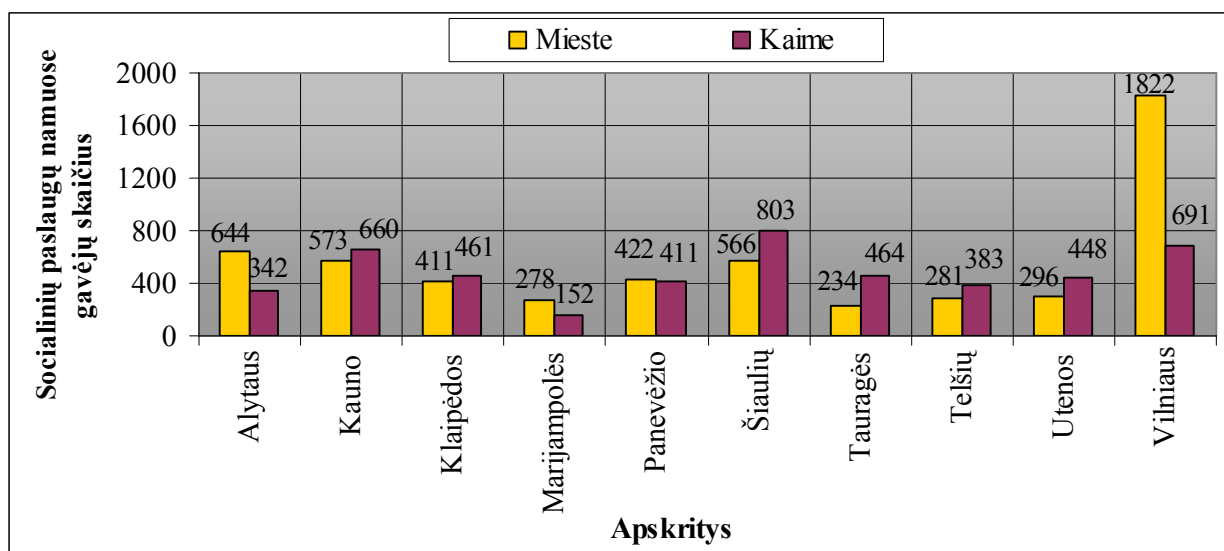
Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2002 m. socialines paslaugas namuose gavo 8767 gyventojai, 2003 m. - 9813, 2004 m. – 10493 ir 2005 m. – 10342 žmonės. Apibendrinami galime daryti prielaidą, kad socialines paslaugas kasmet namuose gauna vis daugiau pagyvenusių ir senų žmonių.

Viena iš didžiausių problemų – socialinių paslaugų namuose gavėjų skaičiaus skirtumas tarp miesto ir kaimo. Mieste šis skaičius yra žymiai didesnis nei kaime. Vadinasi, daugeliui vyresnio amžiaus gyventojų kaime šios paslaugos yra neprieinamos dėl jų gyvenamosios vietos. 2005 m. didžiausias socialinių paslaugų namuose gavėjų skaičiaus skirtumas tarp miesto ir kaimo regionų buvo Vilniaus, Alytaus ir Šiaulių apskrityse. Utenos, Tauragės ir Šiaulių apskrityse socialinių paslaugų namuose gavėjų skaičius kaimo regionuose viršija miesto gyventojų gavėjų skaičių (20 pav.).

¹²¹ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 73.

¹²² Socialinės paslaugos 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 8.

¹²³ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 73.

20 pav. Lietuvos socialinių paslaugų namuose gavėjai apskrityse 2005 m. (įskaityti globos pinigų gavėjai)¹²⁴

Valstybės socialinėje politikoje būtina įvertinti konkrečius ilgalaikės globos poreikio didėjimo mastus ir jo tenkinimo būdus, galimybes ir tam reikalingus išteklius. Ilgalaikės slaugos ir globos kainos dabartiniu metu yra vienos didžiausių, palyginti su kitomis socialinių paslaugų kainomis, ir pats klientas dažniausiai nėra pajėgus už šias paslaugas užsimokėti¹²⁵.

Nuo 2005 m. liepos 1 d. įsigaliojo Valstybinių šalpos išmokų naujoji redakcija. Visos šalpos išmokos skiriamos ir mokamos, nepaisant to, kad asmuo dirba arba verčiasi tam tikra veikla ir dėl to yra draudžiamas valstybiniu socialiniu pensijų draudimu ir turi draudžiamųjų pajamų.

Lyginant 2002 m. duomenis su 2005 m. liepos 1 d. duomenimis, bendras visų šalpos išmokų gavėjų skaičius išaugo net 12,94 tūkst. asmenų. Tokį didelį šalpos išmokų gavėjų skaičiaus augimą sąlygojo šalpos išmokų gavėjų rato plėtimas (praplečiant esamas bei nustatant naujas šalpos išmokų rūšis).

Nors 2005 m. 55-64 metų gyventojų amžiaus grupėje užimtumas sudarė 49,2%, vis dar aktuali lieka priešpensinio ir pensinio amžiaus žmonių užimtumo problema. Lietuvoje socialines paslaugas namuose gauna tik nedidelė dalis pagyvenusių gyventojų, palyginti su realiu poreikiu ar ES šalių rodikliais. Nepakankamas darbuotojų skaičius tampa akivaizdus lyginant socialinių paslaugų namuose gavėjų skaičiaus skirtumus tarp miesto ir kaimo (Vilniaus, Alytaus ir Marijampolės apskrityse šis skirtumas ypatingai didelis). Dabartiniu metu pagalbos namuose paslaugas gali gauti tik visiškai nesavarankiški ir neturintys artimųjų asmenys.

¹²⁴ Socialinės paslaugos 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 3.

¹²⁵ Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2004, P. 74.

4. PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ GEROVĖS ANALIZĖ UTENOS APSKRITYJE

Išanalizavus mokslinę literatūrą, atlikta PEST analizė, kuri padėjo išsiaiškinti ir nustatyti senų ir pagyvenusių žmonių gerovės makroaplinkos veiksnius, atskleidžiančius vyresnio amžiaus gyventojų socialines ir ekonomines problemas, jų atsiradimo priežastis.

Išnagrinėjus teorinius mokslo, mokslinių tyrimų ypatumus bei galimus pagyvenusių ir senų žmonių socialinių ekonominių problemų faktorius visoje Lietuvoje, buvo atlikta anketinė apklausa. Tyrimo metu išsiaiškinta, kaip vyresnio amžiaus žmonių socialines ir ekonomines problemas vertina Utenos apskrities savivaldos įstaigų, socialinių globos įstaigų darbuotojai bei vyresnio amžiaus žmonės.

Tyrimo metu bandyta išsiaiškinti strategines pagyvenusių ir senų žmonių problemas bei siekta sulaukti siūlymų esamai vyresnio amžiaus gyventojų integracijos padėčiai gerinti. Taip pat domėtasi socialinėse globos įstaigose teikiamų socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo problemomis, darbuotojų įžvelgiamais trūkumais dirbant su senais žmonėmis.

Šis tyrimas yra taikomojo pobūdžio, nes yra analizuojamos praktinės problemos bei jų pagrindu daromos išvados ir teikiami pasiūlymai, kaip gerinti praktinę veiklą.

4. 1. Tyrimo metodika

Tyrimo instrumentų parinkimas. Šiame darbe pasirinktas tyrimo metodas anketa – klausimynas. Anketa yra kiekybinis tyrimo metodas. Tai tam tikru būdu struktūriškai organizuotas klausimų rinkinys, susijęs su pagrindiniu tyrimo uždaviniu. Remiantis Kardelio K.¹²⁶ mokslinių tyrimų metodologija, parengtos 3 anketos (9-11 priedai): *pagyvenusiems ir seniems žmonėms, socialinių globos įstaigų darbuotojams, savivaldos įstaigų darbuotojams.*

Anketos Utenos apskrities socialinių globos įstaigų ir savivaldos įstaigų darbuotojams buvo išsiuntinėtos elektroniniu paštu. Tokia apklausos forma buvo pasirinkta dėl kelių priežasčių. Ją užpildyti respondentams užtruko nedaug laiko. Be to, anketą siunčiant elektroniniu paštu, padidėjo respondentų pasiekiamumas ir galimybė sulaukti kuo daugiau atsakymų. Apklausos anketos minėtų įstaigų darbuotojams buvo siunčiamos tiesiogiai, pagal internetiniuose tinklalapiuose skelbiamus elektroninių paštų adresus. Savivaldos įstaigų darbuotojams buvo išsiuntinėta 70 anketų, atgal sugrįžo 37 (daugiau nei pusė). Socialinės globos įstaigų darbuotojams išsiųstos 82 anketos, į kurias atsakė 44 respondentai (daugiau nei pusė). Anketą pagyvenusiems ir seniems žmonėms, gyventojai atsakinėjo raštu (jas užpildė 102 respondentai).

¹²⁶ Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas, 2002.

Anketų forma. Anketa buvo parengta Microsoft Office Word formate, kuriame reikėjo paryškintu šriftu pažymėti pasirinktą tinkamiausią atsakymą ar įrašyti savo komentarą. Žinant, kad tam tikros elektroninio pašto dėžutės priima tik riboto dydžio dokumentus, buvo stengtasi sukurti nedaug vietos užimančią trijų lapų anketą.

Tyrimo respondentų atranka. Yra išskiriamos dvi šios atrankos rūšys: tikimybinė ir netikimybinė. Pagrindinis tikimybinės atrankos principas – atranka reprezentuoja tiriamųjų visumą, jei visi šios visumos nariai turi vienodų šansų patekti į atranką¹²⁷. Atsitiktinių atrankų privalumas yra tas, kad jos dažnai geriau reprezentuoja visumą nei bet kuris kitas atrankos metodas ir leidžia tiksliau įvertinti duomenų reprezentatyvumą. Tačiau ši atranka turi ir trūkumų.

Netikimybinė atranka yra patogesnė. Ji yra skirstoma:

- a) tikslinė, kai tyrimas atliekamas kokioje nors specifinėje grupėje;
- b) kvotinė, kai atrankinės visumos modelis savo kintamųjų proporcijomis atitinka bendrą visos tiriamos visumos modelį;
- c) „sniego gniūžtės“, kai suradus vieną tinkamą apklausti žmogų, jo pagalba surandami kiti respondentai¹²⁸.

Šiame darbe tyrimui pasirinkta netikimybinė, kvotinė atranka. Tyrimo respondentai buvo suskirstyti į tris grupes: savivaldos įstaigų ir socialinių globos įstaigų darbuotojai bei vyresni nei 60 m. amžiaus gyventojai.

Apklaustos anketos klausimų parinkimas. Pagyvenusiems ir seniems žmonėms anketos klausimynas suformuotas remiantis darbe analizuojama teorine medžiaga, kuri sudarė 4 klausimų blokai.

- Gyvenimo lygio klausimų blokas. Sudarytas išsiaiškinti pagyvenusių ir senų žmonių pagrindinius pajamų šaltinius bei vidutines mėnesines pajamas.
- Užimtumo klausimų blokas. Pateikiami klausimai apie pagyvenusių žmonių užimtumo bei nedarbo lygį, nuotolinio mokslo prieinamumą ir keli atviri klausimai apie tai, kaip būtų galima pagerinti šios grupės gyvenimo kokybę.
- Socialinių paslaugų teikimo bei jų prieinamumo blokas. Šiame klausimų bloke buvo nustatomas pagyvenusių žmonių socialinių paslaugų poreikis, jų prieinamumas bei išvelgiami socialinių paslaugų organizavimo trūkumai.
- Gyvenimo kokybės gerinimo klausimų blokas. Pateikiami klausimai, kaip būtų galima pagerinti pagyvenusių ir senų žmonių gerovę.
- Demografinių klausimų blokas. Buvo nustatoma demografinė respondentų padėtis: amžius, lytis, šeiminė padėtis, išsilavinimo lygis, veiklos sritis, gyvenamoji vieta.

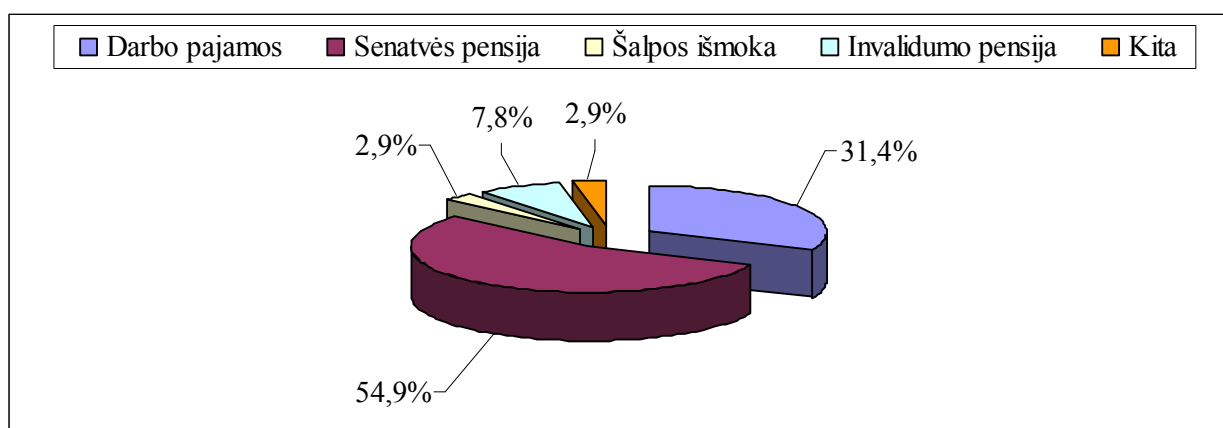
¹²⁷ Degutis H. Socialinių tyrimų metodologija. Kaunas, 1999. P. 49.

¹²⁸ Ten pat.

4.2. Gyvenimo lygis

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnyje nurodyta, kad Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais¹²⁹.

Daugiau kaip pusė (54,9%) apklaustųjų nurodė, kad jų pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra pensija (21 pav.). Iš visų apklaustų respondentų dirbo tik 32 (31,4%). Invalidumo pensiją, kaip pagrindinį pajamų šaltinį nurodė 8 apklaustieji (7,8%), šalpos išmoką - tik 3 (2,9%), kitus pajamų šaltinius – 3 respondentai (2,9%).

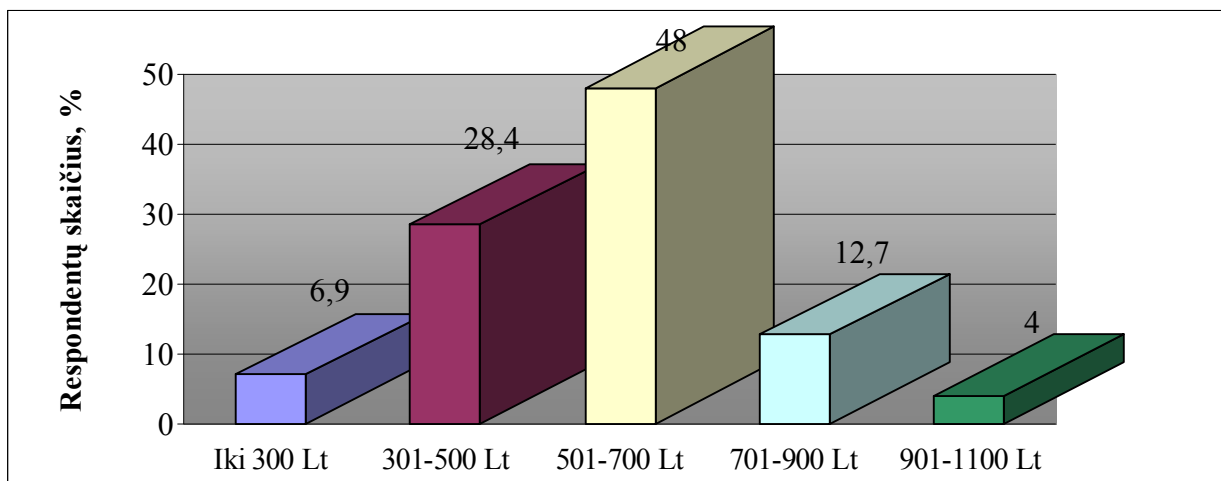

21 pav. Respondentų skaičiaus pasiskirstymas pagal pagrindinį jų pajamų šaltinį 2006 m., procentais

Daugeliui vyresnio amžiaus žmonių valstybinio socialinio draudimo pensijos yra pagrindinis pajamų šaltinis. Taigi, pagrindinis vaidmuo užtikrinant pensinio amžiaus žmonių socialinę apsaugą senatvėje atitenka valstybinei socialinio draudimo pensijai. Šiuo metu beveik visi pensinio amžiaus gyventojai yra aprūpinami pensijomis, kadangi dabartinė pensininkų karta darbingo amžiaus laikotarpiu gyveno visuotino užimtumo sąlygomis (iki 1990 metų). Iš esmės visi senatvės pensijos amžiaus gyventojai turi pakankamą stažą ir teisę į socialinio draudimo senatvės pensiją. Tačiau prognozuojama, kad padėtis keisis, kai senatvės pensijos amžių pasieks vis daugiau žmonių, kurie darbingame amžiuje nedirbo ar dirbo nelegaliai.

Beveik pusė, t. y. 49 (48%) respondentai nurodė, kad jų pajamos yra nuo 501 iki 700 Lt (22 pav.). Ši rodiklį įtakoja tai, kad tarp apklaustų pensinio amžiaus gyventojų yra 32 dirbantys asmenys, kurie už darbą gauna atlyginimą, todėl bendra jų pajamų suma yra didesnė kaip 500 Lt. 7 (6,9%) respondentai nurodė, kad jų pajamos yra iki 300 Lt, 29 (28,4%) – nuo 301 iki 500 Lt, o 13 (12,7%) – nuo 701 iki 900 Lt. Ir tik 4% respondentų vidutinės pajamos per mėnesį yra daugiau kaip 901 Lt.

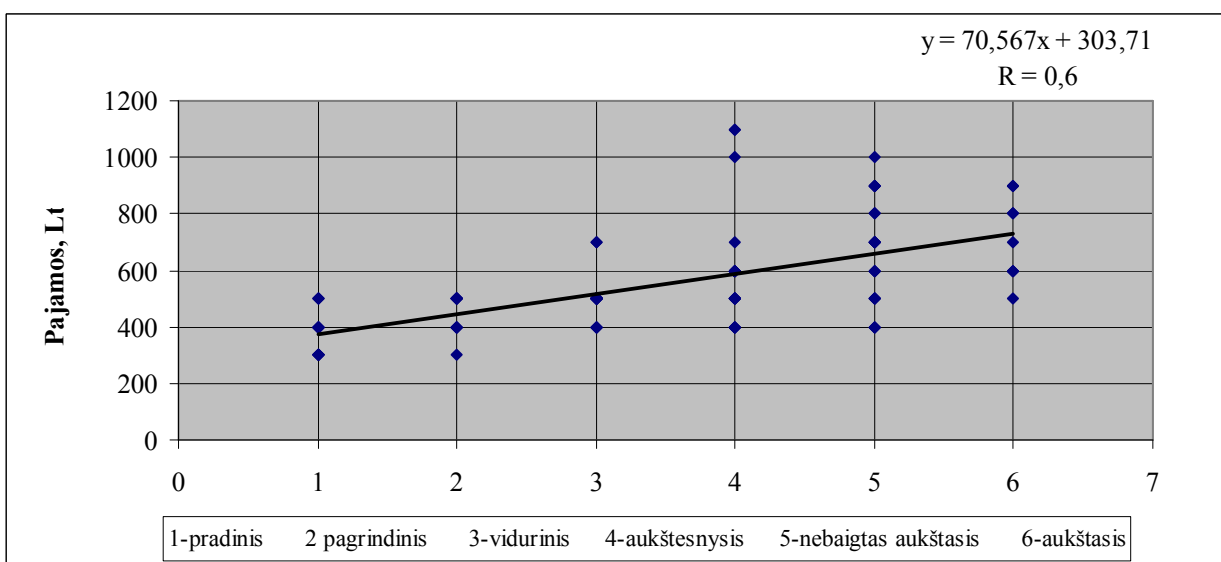
¹²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 1992//Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

22 pav. Respondentų skaičiaus pasiskirstymas pagal gaunamų pajamų dydį 2006 m., procentais

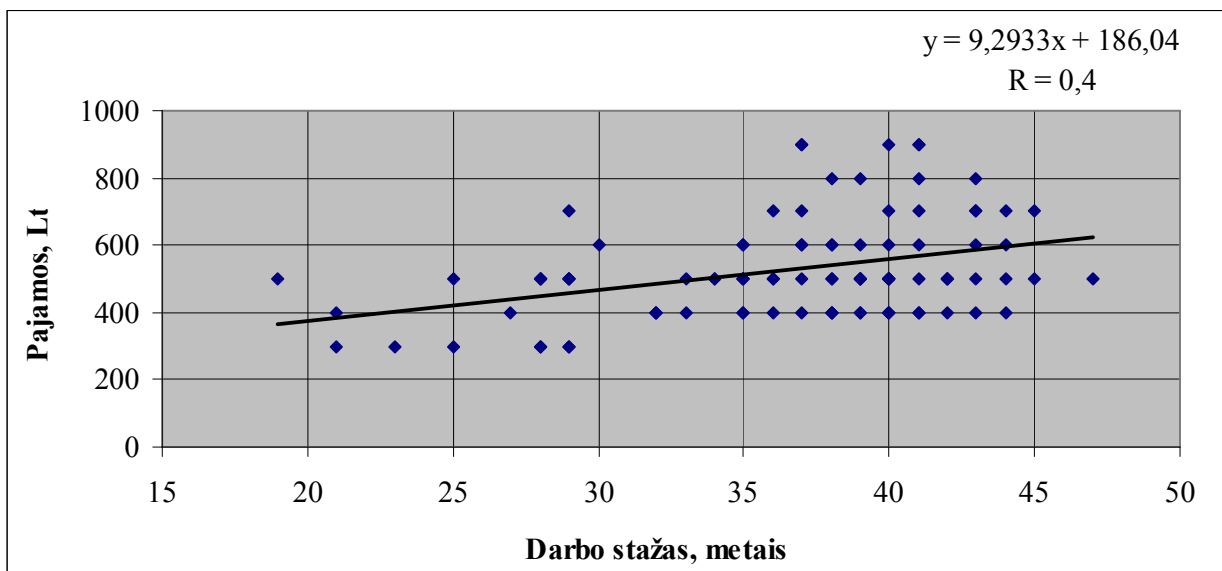
Remiantis tyrimų rezultatais, galime teigti, kad dauguma apklaustųjų yra pensininkai, kurių pajamos neviršija 400 Lt, kas beveik atitinka vidutinę senatvės pensiją (2005 m. senatvės pensijos dydis buvo 420,29 Lt). Vidutinė socialinio draudimo senatvės ir šalpos pensija Lietuvoje gana maža, neužtikrinanti pagyvenusiems žmonėms normalaus pragyvenimo lygio. Be to, šių žmonių padėtį dar labiau pablogina sumažintos transporto bei kitos lengvatos.

Tyrimo metu išsiaiškinta, kad Utenos apskrities vyresnio amžiaus gyventojų išsilavinimas teigiamai veikia jų pajamas. Tarp pajamų ir išsilavinimo yra teigiamas koreliacinis ryšys. Vadinasi, kuo išsilavinimas aukštesnis, tuo pajamos didesnės (23 pav.). Daugiausia respondentų yra įgiję aukštesniąjį išsilavinimą.

23 pav. Respondentų pajamų dydis priklausomai nuo jų išsilavinimo lygio, 2006 m.

Pagyvenusių žmonių pajamas taip pat veikia ir jų įgytas darbo stažas. Kuo jis ilgesnis, tuo jų pajamos didesnės (24 pav.).

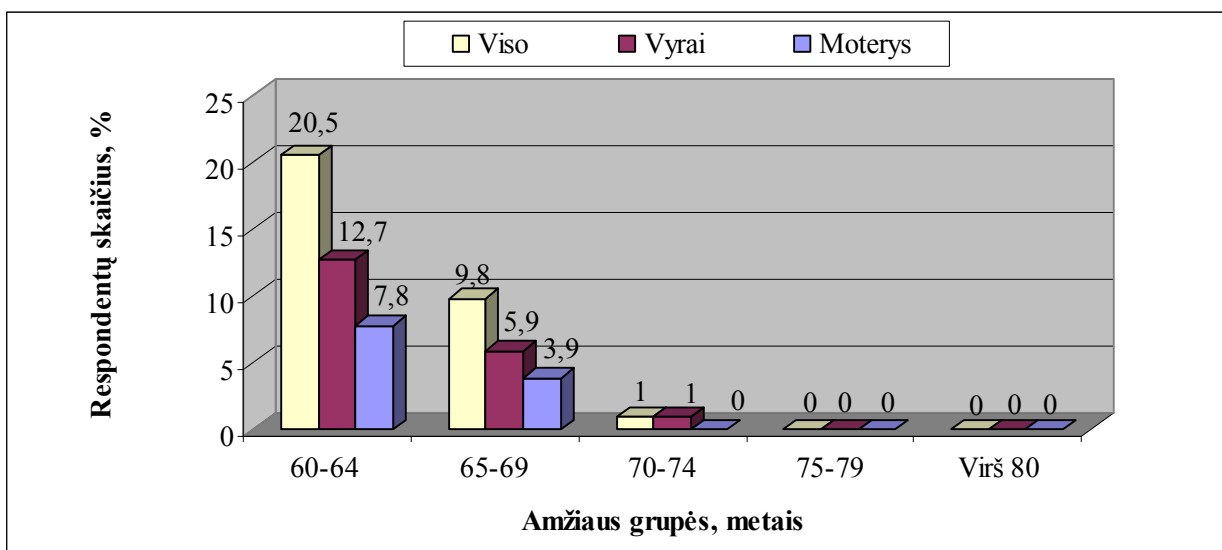

24 pav. Respondentų pajamų dydis priklausomai nuo jų darbo stažo, 2006 m.

Vyresnio amžiaus gyventojai, turintys 20-25 metų darbo stažą gauna mažesnes pajamas nei tie, kurių darbo stažas yra 35 metai ir daugiau.

4.3. Užimtumas

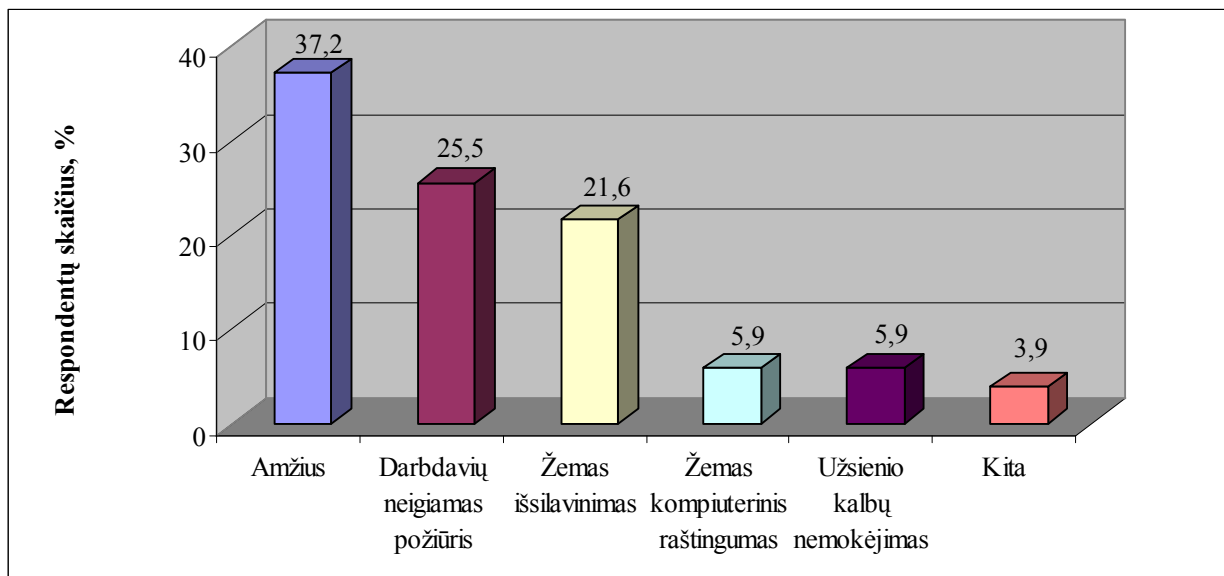
Spartūs bendri gyventojų užimtumo pokyčiai ypač veikia vyresnio amžiaus žmonių padėtį darbo rinkoj. Iš 102 respondentų dirbo 32 (31,3%), kurių dauguma buvo 60-69 metų amžiaus (25 pav.). Iš vyresnių (virš 70 metų) respondentų dirbo tik vienas. Utenos apskrities vyresnio amžiaus žmonių užimtumo rodiklis (31,4%) žymiai atsilieka nuo Lietuvos (49,2%).

25 pav. Respondentų užimtumas pagal amžių ir lytį 2006 m., procentais

Utenos apskritis yra viena iš Lietuvos probleminių regionų, kuriam būdingos žemos pajamos, menkos galimybės įsidarbinti, nepakankamas išsimokslinimo lygis, ribotos pasirinkimo galimybės bei silpna motyvacija. Nors apskrityje nuolat daugėja laisvų darbo vietų, vyresnio amžiaus gyventojų įsidarbinimo galimybės tebėra labai ribotos.

Net 38 (37,2%) respondentai nurodė, kad vyresnio amžiaus žmonėms sunku konkuruoti darbo rinkoje dėl jų amžiaus, 26 (25,5%) – dėl darbdavių neigiamo požiūrio į juos ir 22 (21,6%) – dėl žemo išsilavinimo (26 pav.). Ir tik keli iš apklaustųjų nurodė, kad konkuruoti darbo rinkoje jiems trukdo žemas kompiuterinis raštingumas (5,9%) ir užsienio kalbų nemokėjimas (5,9%).

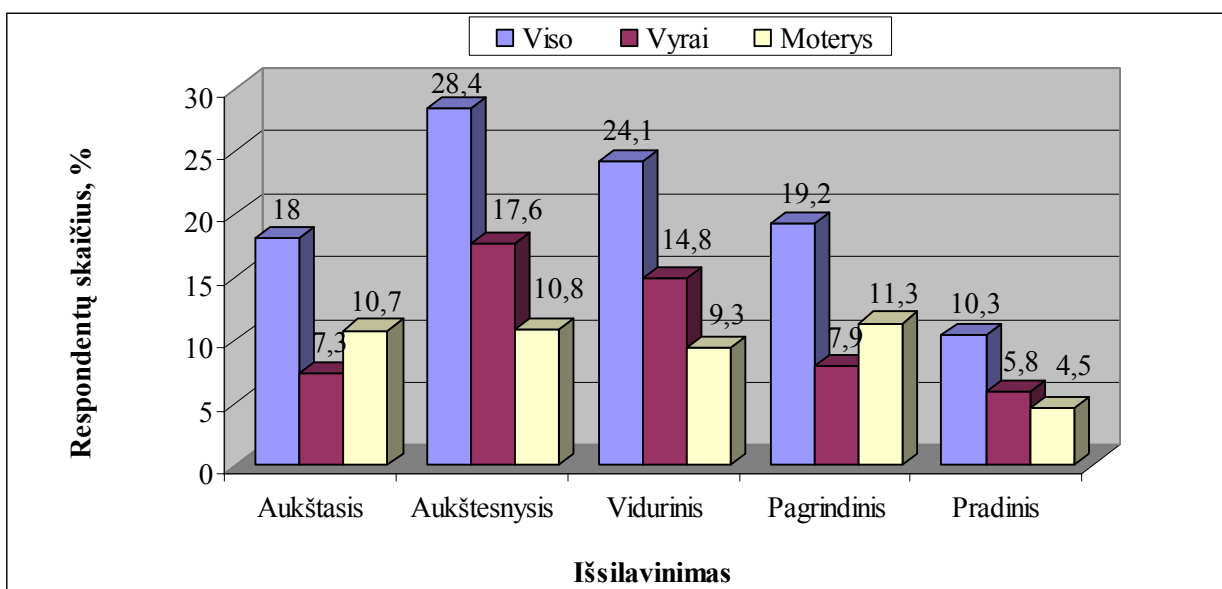

26 pav. Respondentų konkurencijos darbo rinkoje veiksniai 2006m., procentais

Priežastys, lemiančios vyresnio amžiaus žmonių mažą užimtumą, yra dominuojantis pasenęs visuomenės požiūris į pagyvenusius žmones, jų mokymosi būtinumą bei finansavimo problema. Dažniausiai už suaugusiųjų mokymo kursus turi susimokėti patys klientai, todėl šios paslaugos daugeliui yra neprieinamos. Taip pat dažna problema yra ta, kad darbdaviai nėra suinteresuoti ir Vyriausybės skatinami į darbą priimti vyresnio amžiaus žmogų. Todėl daugelis iš jų dar priešpensiniame amžiuje tampa bedarbiais.

Utenos apskrityje daugiausia - 28,4% - pagyvenusių žmonių yra įgiję aukštesnįjį išsilavinimą, 24,1% - vidurinį, mažiausia dalis - 10,3% – pradinį išsilavinimą. Apskrityje moterų aukštojo išsilavinimo dalis (10,7%) lenkia vyrų dalį (7,3%). Tačiau aukštesnįjį išsilavinimą yra įgiję daugiau vyrų nei moterų (27 pav.).

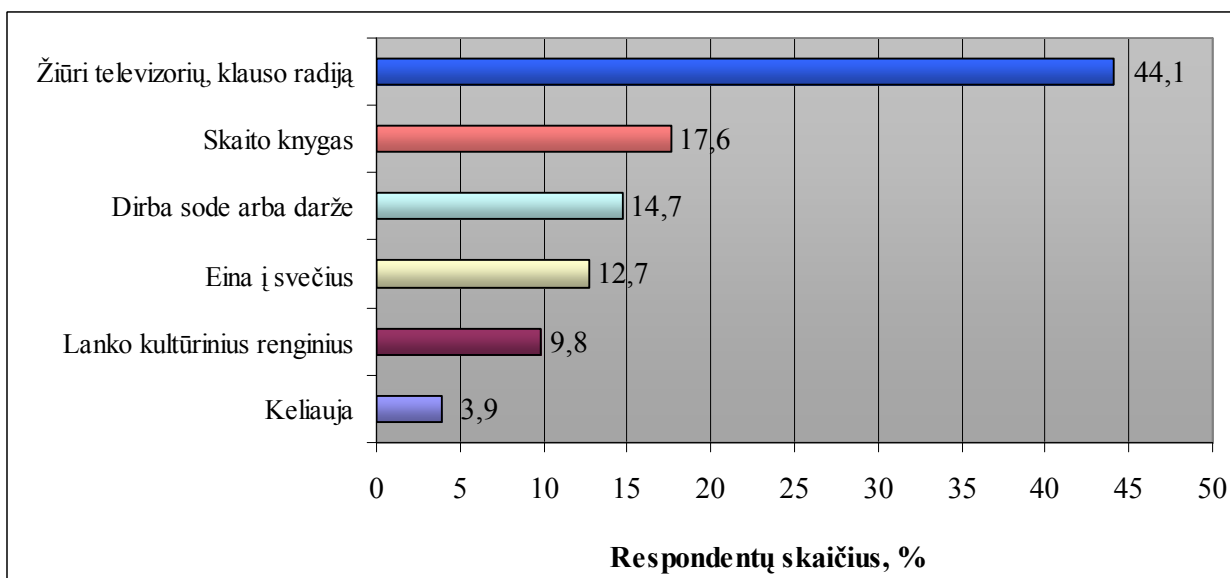
Vienas iš faktorių, lemiančių didesnę aukštesniojo nei aukštojo išsilavinimo skaičių yra tas, kad Utenos apskrityje ilgai nebuvo aukštosios mokyklos (tik visai neseniai Utenos kolegija įgijo aukštosios mokyklos statusą). Daugeliui aukštasis mokslas dėl atstumo buvo tiesiog neprieinamas.

27 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą 2006 m., procentais

Šiandien pagyvenę žmonės gana anksti yra išstumiami iš darbo rinkos, todėl daugelis iš jų turi daug laisvo laiko. Vieni jį leidžia turiningai ir su malonumu, kitiems jis tampa lyg našta.

Daugiausia respondentų laisvalaikį leidžia žiūrėdami televizorių, klausydami radijų (44,1 %), skaitydami knygas (17,6%) ir dirbdami sode bei darže (14,7%). 9,8 % respondentų lanko kultūrinius renginius ir tik 3,9% laisvalaikiu keliauja (28 pav.). Šis rodiklis geriausiai atspindi žemą vyresnio amžiaus žmonių pragyvenimo lygį.

28 pav. Respondentų laisvalaikio praleidimo būdai 2006 m., procentais

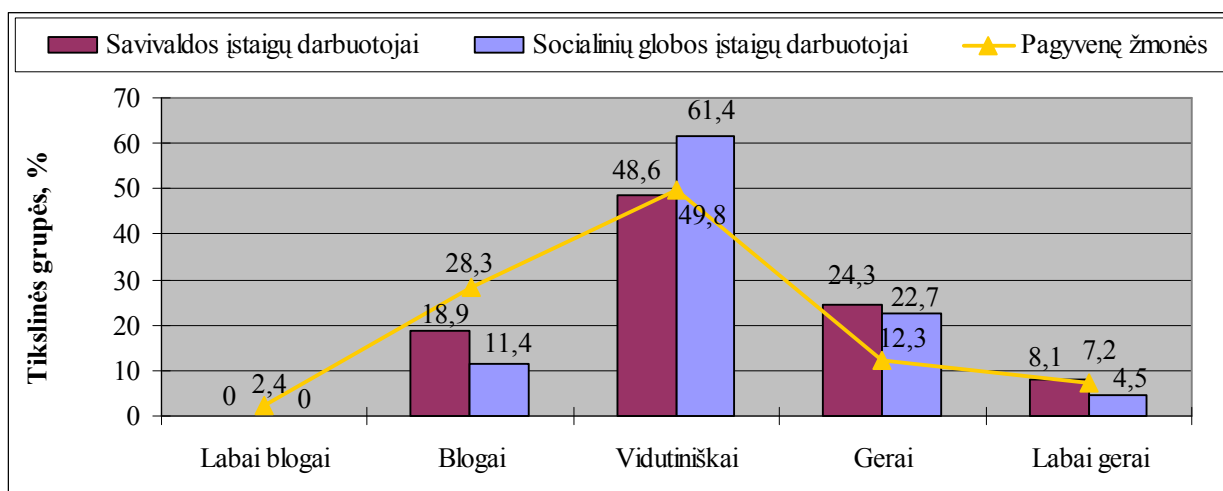
Dauguma, išėję į pensiją turi daugiau laisvo laiko, tačiau dėl pajamų sumažėjimo negali jo leisti turiningai. Tik daugiau nei pusė respondentų (52%) nurodė, kad kultūriniai renginiai jiems yra prieinami (12 priedas), 35% - prieinami tik kartais (dažniausiai nemokami). Galime

manyti, kad daugelis vyresnio amžiaus žmonių lankytų kultūrinius renginius jei už juos nereikėtų mokėti.

Pagyvenusių žmonių finansinės galimybės naudotis kultūros ir laisvalaikio organizavimo paslaugomis yra labai ribotos. Todėl savivaldybės vyresnio amžiaus žmonėms turėtų organizuoti nemokamus kultūrinius renginius ar bent jau mažinti kainas.

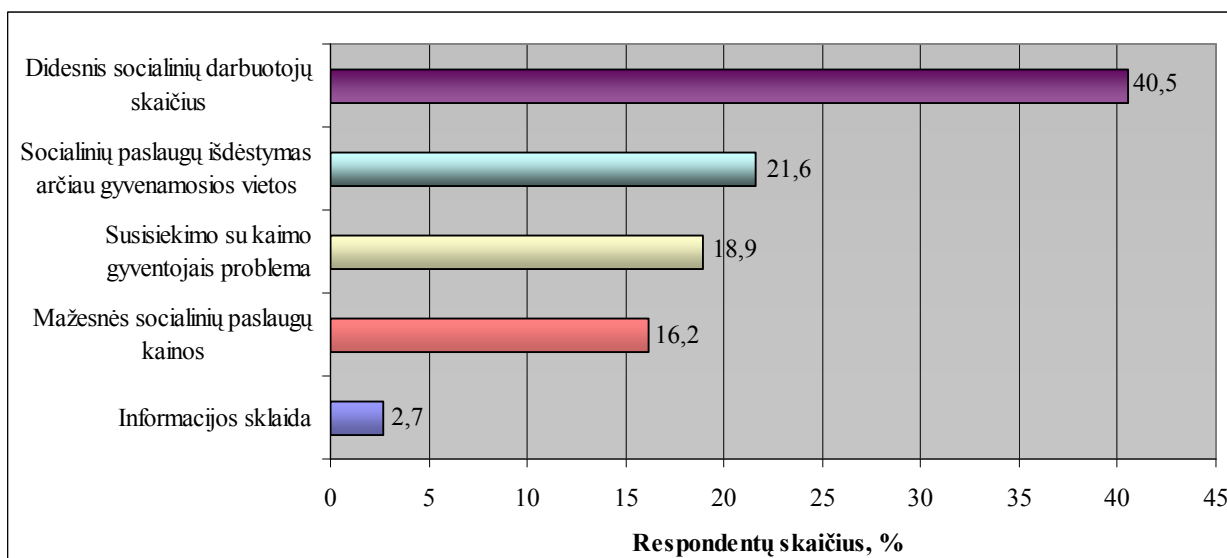
4.4. Socialinių paslaugų gerinimo poreikiai

Socialinių paslaugų plėtros prieinamumo ir kokybės priemonių įgyvendinimas didele dalimi lemia asmens gerovę. Tikslinių grupių nuomonės apie socialinių paslaugų tinklo išvystymą Utenos apskrityje, stipriai išsiskyrė (29 pav.). 48,6% savivaldos įstaigų ir 61,4% socialinių globos įstaigų darbuotojų mano, kad socialinės paslaugos yra išvystytos vidutiniškai. Kad socialinių paslaugų tinklas išvystytas gerai, nurodė 24,3% savivaldos įstaigų darbuotojai, 22,7% socialinių globos įstaigų darbuotojai ir tik 12,3% pagyvenę žmonės (29 pav.). Utenos apskrities socialinių paslaugų tinklo išvystymą blogai įvertino 28,3% pagyvenę žmonės, 11,4% socialinių globos įstaigų bei 18,9% savivaldos įstaigų darbuotojai.

29 pav. Tikslinių grupių socialinių paslaugų tinklo išvystymo vertinimas Utenos apskrityje 2006 m., procentais

Dauguma (40,5%) savivaldos įstaigų darbuotojų nurodė, kad socialinių paslaugų prieinamumas daugiausia priklauso nuo socialinių darbuotojų skaičiaus. 21,6% nurodė, kad svarbu išdėstyti socialines paslaugas arčiau gyvenamosios vietos, 18,9% - kad jų prieinamumą padidintų susisiekimo su kaimo gyventojais problemos išsprendimas (30 pav.). 16,2% respondentų mano, kad socialinės paslaugos daugeliui vyresnio amžiaus gyventojų yra neprieinamos dėl mokamų socialinių paslaugų ir 2,7 – dėl informacijos trūkumo.

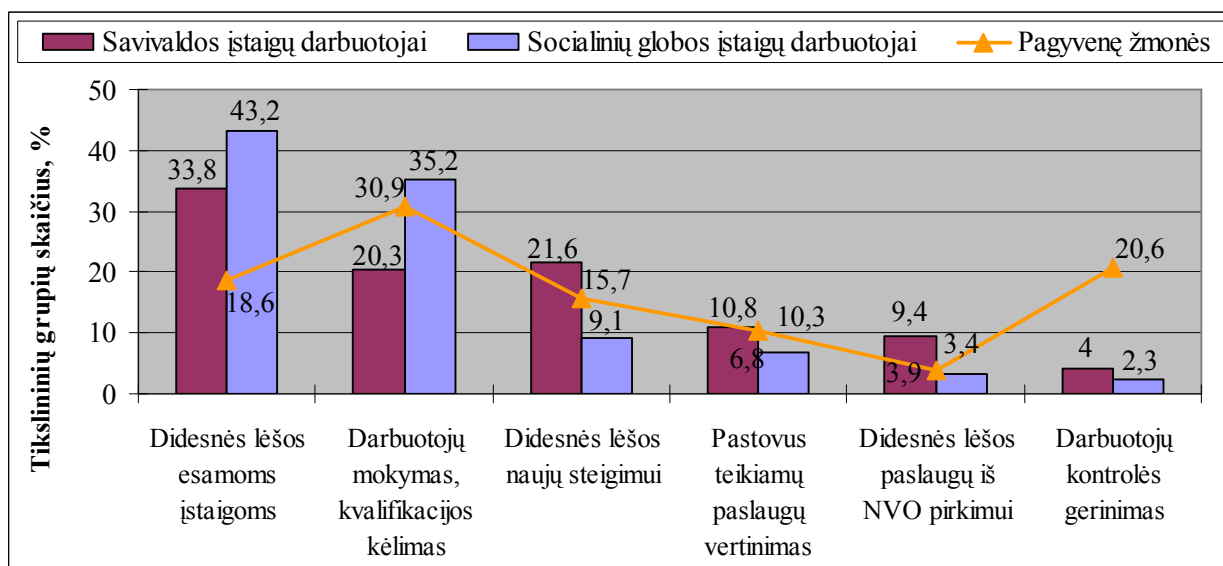

30 pav. Savivaldos įstaigų darbuotojų pasiūlymai dėl socialinių paslaugų prieinamumo 2006 m., procentais

Utenos apskrityje vis dar menka socialinių paslaugų įvairovės plėtra, trūksta informacijos apie socialines paslaugas bei nėra vieningos socialinių paslaugų duomenų bazės.

Didesnis socialinių darbuotojų skaičius, socialinių paslaugų išdėstymas arčiau gyvenamosios vietos bei mažesnės socialinių paslaugų kainos padėtų išspręsti socialinių paslaugų prieinamumo problemą tiek miesto, tiek kaimo gyventojams.

25 (33,8%) savivaldos ir 38 (43,2%) socialinių globos įstaigų darbuotojai mano, kad socialinių paslaugų kokybę galima pagerinti skiriant daugiau lėšų esamoms įstaigoms. 20,3% savivaldos įstaigų ir 35,2% socialinių globos įstaigų darbuotojai socialinių paslaugų kokybės gerinimą sieja su darbuotojų mokymu ir kvalifikacijos kėlimu (31 pav.).

31 pav. Respondentų lūkesčiai dėl socialinių paslaugų kokybės gerinimo savivaldybėse 2006 m., procentais

Daugiau nei pusė, t. y. 63 (30,9%) vyresnio amžiaus gyventojai, socialinių paslaugų kokybės gerinimą sieja su darbuotojų mokymu ir kvalifikacijos kėlimu, 42 (20,6%) - su darbuotojų kontrolės gerinimu. Tik 4% savivaldos ir 2,3% socialinių globos įstaigų darbuotojai nurodė, kad darbuotojų kontrolės gerinimas padidintų paslaugų kokybę.

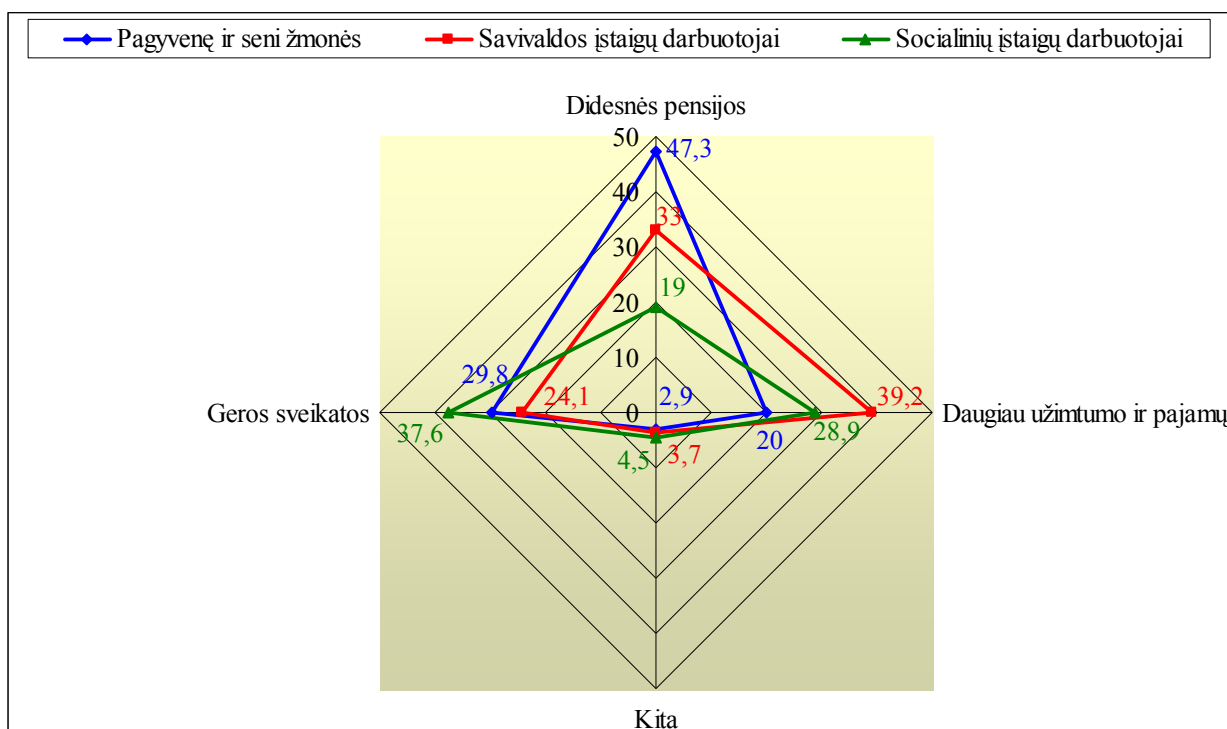
Respondentų nuomone, socialinių paslaugų kokybės gerinimui svarbiausia yra darbuotojų mokymas, kvalifikacijos kėlimas ir didesnės lėšos esamoms įstaigoms.

4.5. Gyvenimo kokybės gerinimo poreikiai

Kiekvienas asmuo, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, rasės, religijos ar įsitikinimų, turi teisę į darbą, socialinę apsaugą, laisvalaikį. Vyresnio amžiaus žmonių nuomonė dėl to, ko reikėtų žmogui senatvėje, kad jis geriau gyventų ateityje išsiskyrė (32 pav.). 47,3% apklaustųjų nurodė, kad reikėtų didinti pensijas, o 29,8% - geresnės sveikatos, 20% - daugiau užimtumo ir pajamų.

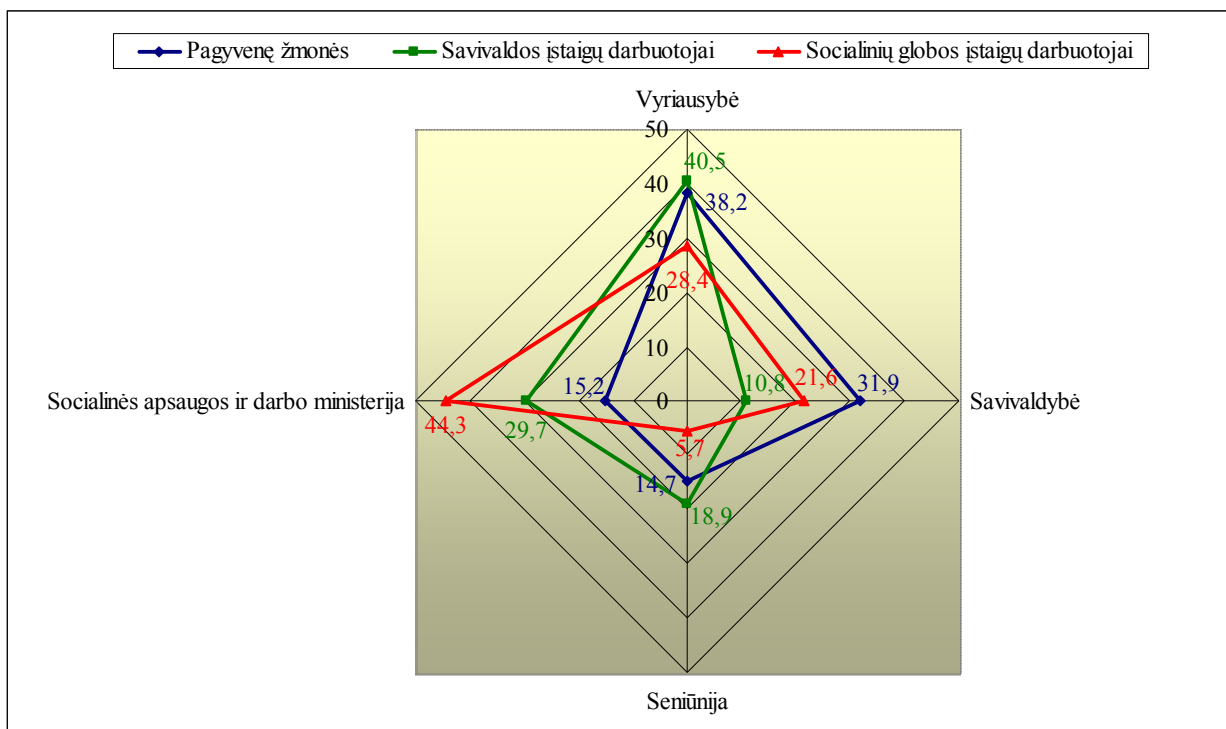
Socialinių globos įstaigų darbuotojų nuomone, vyresnio amžiaus žmonėms svarbiausia yra gera sveikata (37,6%) bei daugiau užimtumo ir pajamų (28,9%). Tačiau patiems pagyvenusiems žmonėms labiau nei geros sveikatos trūksta didesnių pensijų (32 pav.)

39,2% savivaldos įstaigų darbuotojų mano, kad gerinant vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybę svarbiausia yra didinti jų užimtumą bei pajamas, 33% - didinti pensijas. Nors respondentų nuomonės ir išsiskyrė, tačiau daugelis nurodė, kad svarbiausia yra didinti jų pajamas bei sveikatą.

32 pav. Respondentų lūkesčiai dėl pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybės gerinimo 2006 m., procentais

Visi tyrime dalyvavę respondentai, išskyrus socialinių globos įstaigų darbuotojus, nurodė, kad Vyriausybė yra pagrindinė institucija, kuri turėtų pagerinti savo darbą, užtikrinant vyresnio amžiaus žmonių gerovę (33 pav.).

33 pav. Valstybinių institucijų darbo gerinimo poreikis, užtikrinant pagyvenusių žmonių gerovę, pagal tikslines grupes 2006 m., procentais

38,2% pagyvenusių žmonių mano, kad labiausiai savo darbą turėtų pagerinti Vyriausybė ir 31,9% - savivaldybės, o socialinių globos įstaigų darbuotojai - Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (33 pav.).

4.6. Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Pagrindinis Utenos apskrities pagyvenusių ir senų žmonių pajamų šaltinis yra senatvės pensija. Labiausiai pagyvenusiųjų užimtumą riboja amžius, negatyvus darbdavių požiūris į vyresnio amžiaus žmones bei žemas išsilavinimas. Todėl dirbančių vyresnio amžiaus žmonių dalis yra labai nedidelė – 31,4%.

Daugumos (48%) pagyvenusių žmonių mėnesinės pajamos yra nuo 501 iki 700 Lt (31,4% iš jų dar dalyvauja darbo rinkoje tokiu būdu padidindami savo pajamas). Nebedirbančių gyventojų pajamos dažniausiai neviršija 500 Lt.

Didelė dalis (28,4%) Utenos apskrities vyresnio amžiaus žmonių yra įgiję aukštesnįjį ir 24,1% - aukštąjį išsilavinimą. Kaip pagrindinį faktorių, užkertantį kelią pagyvenusiems

žmonėms dalyvauti darbo rinkoje, jie nurodė amžių, darbdavių neigiamą požiūrį ir žemą išsilavinimą.

Daugiausia (47,3%) pagyvenę žmonės savo lūkesčius, dėl jų gyvenimo kokybės gerinimo, sieja su didesnėmis pensijomis, 29,8% - su geresne sveikata ir 20% - daugiau užimtumo ir pajamų.

Organizuojant socialinių paslaugų sistemą vyresnio amžiaus žmonėms svarbu vadovautis priimtais tarptautinių organizacijų dokumentais ir nuostatomis. Visų pirma pagyvenusiems žmonėms turi būti sudaryta galimybė už prieinamą kainą gauti įvairias socialines paslaugas. Taip pat svarbu, kad vyresnio amžiaus žmonės turėtų pakankamai informacijos apie galimybes gauti socialines paslaugas bei jų įvairovę.

Pirma tyrimo hipotezė pasitvirtino: pagyvenę ir seni žmonės skundžiasi nepakankamų socialinių paslaugų teikimu bei jų neprieinamumu. Beveik pusė (49,8%) respondentų socialinių paslaugų tinklo išvystymą vertina vidutiniškai. Antra hipotezė taip pat pasitvirtino: didžiausia dalis (37,2%) respondentų nurodė, kad dėl amžiaus jiems sunku konkuruoti darbo rinkoje. Trečia tyrimo hipotezė nepasitvirtino: mažiau nei pusė (29,8%) respondentų nurodė, kad jiems svarbiausia yra sveikata.

Pagyvenusių ir senų žmonių gerovės siekimo strategijoje vienas iš pagrindinių tikslų yra siekti pagyvenusių ir senų žmonių gerovės. Vadovaujantis aktyvaus senėjimo principu prioritetas teikiamas vyresnio amžiaus žmonių užimtumui darbo rinkoje, jų švietimui. Kartu pripažįstama būtinybė garantuoti pakankamas pajamas nebepajėgiant užsidirbti ir užtikrinti reikiamas medicininės ir socialinės globos paslaugas vėlyvuju senatvės periodu.

5. PAGYVENUSIŲ IR SENŲ ŽMONIŲ GEROVĖS PERSPEKTYVOS

Europos gyventojų senėjimas yra precedento neturinti visos visuomenės problema, kurią mes turime kuo greičiau spręsti – skelbiama naujojo Komisijos komunikato „Demografinė Europos ateitis – nuo problemų prie galimybių“ išvadose. Jame akcentuojamos valstybių narių galimybės spręsti mažėjančios darbo jėgos ir gyventojų senėjimo problemas. Pagrindiniai sėkmę lemiantys elementai yra demografinis augimas, daugiau darbo vietų, ilgesnis darbingas amžius, didesnis produktyvumas ir stabili valstybės finansų padėtis¹³⁰.

5.1. Strateginio valdymo dokumentai

Gyventojų senėjimas – sudėtingas reiškinys, sukeliantis įvairių socialinių ir ekonominių pasekmių. Pasaulyje ieškoma būdų, kaip išvengti dėl gyventojų senėjimo kylančių problemų ir pasinaudoti naujomis galimybėmis, kurias atveria pailgėjęs darbingas gyventojų amžius. Šiems klausimams spręsti Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra priėmusi koncepcijas, strategijas bei programas.

Vadovaujantis LR Vyriausybės 2002 m. vasario 6 d. patvirtinta Nr. 171 *Socialinių paslaugų teikimo reformos koncepcija* (13 priedas), jau yra parengtas ir 2006 m. sausio 19 d. priimtas naujas Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (Nr. X 493). Įstatyme iš naujo apibrėžti socialinių paslaugų tikslai skatinant pagalbą ir akcentuojant paslaugų teikimą pagal detaliai įvertintus asmens (šeimoms) poreikius, patikslintos apskričių viršininkų ir savivaldybių funkcijos, socialinių paslaugų finansavimo šaltiniai ir formos, mokėjimas už socialines paslaugas, įteisintas socialinių paslaugų įstaigų licencijavimas ir jų teikiamų paslaugų kokybės kontrolė.

Siekiant tikslų, numatytų Nacionalinėje demografinėje (gyventojų) politikos strategijoje ir *Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje* įgyvendinamos priemonės, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 23 d. nutarimu Nr. 572 „Dėl Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos įgyvendinimo 2005–2007 metų priemonių patvirtinimo“ ir 2005 m. sausio 10 d. nutarimu Nr. 5 „Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2013 metų priemonių patvirtinimo“. Šių priemonių įgyvendinimas sudaro palankesnes sąlygas jauniems žmonėms kurti šeimas ir auginti vaikus, pagyvenusiems žmonėms – gyventi visavertį asmeninį, visuomeninį, profesinį ir

¹³⁰ Penki būdai, kaip padaryti demografinę bombą
nekenksmingą/http://www.eudel.lt/lt/index.php?action=showNews&news_id=622&client=c37de46ac5642eeb36da861832e67cd4; prisijungimo laikas: 2006-10-20.

kultūrinį gyvenimą. Atsižvelgiant į visuomenės senėjimo problemą, remiama pagyvenusiems žmonėms atstovaujančių nevyriausybinų organizacijų veikla (14 priedas).

Remiantis tuo, kad pagyvenę žmonės dažnai susiduria su diskriminacija dėl amžiaus, Vyriausybė yra išsikėlusį uždavinį formuoti teigiamą vyresnio amžiaus žmonių ir senėjimo įvaizdį.

Įgyvendinant Nacionalinę gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategiją ir vadovaujantis vyresnio amžiaus žmonių poreikiais, yra siekiama sukurti teisingas sąlygas ir finansines paskatas pagyvenusiems žmonėms siekti užimtumo bei mažinti šių asmenų dalyvavimo darbo rinkoje kliūtis (37,2% respondentų nurodė, kad dalyvauti darbo rinkoje jiems sunku dėl amžiaus, 25,5% - dėl darbdavių neigiamo požiūrio, 21,6% - dėl žemo išsilavinimo).

Didelė dalis - 49,8% - respondentų socialinių paslaugų tinklo išvystymą vertina vidutiniškai, 28,3% - blogai. Atsižvelgdama į tai, Vyriausybė privalo kuo greičiau įgyvendinti Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje užsibrėžtą tikslą – užtikrinti, kad socialinė apsauga aprėptų visus gyventojus.

2001 m. birželio 1 d. *Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija* pabrėžia būtinybę sudaryti sąlygas didinti užimtumą, siekti, kad socialinės paslaugos būtų prieinamos kiekvienam skurstančiajam ar asmeniui, kuriam yra grėsmė nuskursti, sudaryti sąlygas jiems rūpintis savimi (14 priedas).

Įgyvendinant Švietimo plėtotes 2003–2012 metų strategines nuostatas, patvirtinta *Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa ir priemonių planas* (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. 82), kuriuos įgyvendinant siekiama modernizuoti švietimo ir mokslo sistemą, derinti ją prie kintančių visuomenės poreikių (14 priedas).

Atsižvelgiant į žemą vyresnio amžiaus žmonių išsilavinimo lygį, įgyvendinamas Europos socialinio fondo projektas „Suaugusiųjų mokymo galimybių plėtra: andragoginės literatūros portfelis“, yra parengtas norminis teisės aktas, reglamentuojantis mokymosi visą gyvenimą galimybių didinimą (švietimo ir mokslo ministro 2005 m. balandžio 20 d. įsakymas Nr. ISAK-661), organizuojami seminarai, leidžiami informaciniai leidiniai.

Kad didėtų profesinio rengimo ir tęstinio mokymosi poveikis užimtumo strategijai, kuriami neformaliojo ir savaiminio mokymosi būdais įgytų kompetencijų įvertinimo ir pripažinimo mechanizmai, pradėta rengti Nacionalinės kvalifikacijų sistemos koncepcija, sukurta profesinės veiklos analizės metodika, skirta profesiniams standartams rengti.

Atsižvelgiant į pagyvenusių ir senų žmonių poreikį didinti socialinių paslaugų prieinamumą bei gerinti jų kokybę, yra vykdoma Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 18 d. nutarimu Nr. 1178 patvirtinta *Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2004–*

2006 metų programa (15 priedas). Įgyvendinami projektai, savivaldybėse steigiamos arba modernizuojamos socialinių paslaugų įstaigos, kuriose teikiamos užimtumo, informavimo, konsultavimo, darbo terapijos ir įvairios kitos socialinės paslaugos, vykdoma darbinė, kultūrinė, socialinė ir psichologinė rehabilitacija.

Siekiant tenkinti įvairaus amžiaus asmenų specialiuosius poreikius, gerinti gyvenimo kokybę, plėtoti socialinių paslaugų įvairovę, skatinti didesnę užimtumą regionuose, įgyvendinamos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugsėjo 13 d. nutarimu Nr. 1002 patvirtintos *Lietuvos Respublikos 2004–2006 metų Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano įgyvendinimo 2005–2006 metų priemonės* (15 priedas). Kad būtų teikiama nemokama socialinio pobūdžio informacija ir teisinės konsultacijos socialiai atskirtiems asmenims, konkurso būdu remiama nevyriausybinės organizacijos „Lietuvos gyventojų patarėjų sąjunga“ veikla. Organizacija teikia nemokamą socialinio pobūdžio informaciją ir teises konsultacijas, ypač daug dėmesio skiria socialiai atskirtiems asmenims, padėdama jiems realizuoti savo teises. Mažinant skurdą ir socialinę atskirtį, yra numatyta į aktyvias darbo rinkos politikos priemones įtraukti kuo daugiau vyresnių nei 55 metai įregistruotų bedarbių.

Kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi, pabrėžiama, kad visų pirma reikia didinti galinčių dirbti darbingo amžiaus ir ieškančių darbo asmenų užimtumo galimybes, siekiant visiško gyventojų užimtumo, stiprinti socialinę sanglaudą ir mažinti socialinę atskirtį.

Įgyvendinant *Nacionalinę Lisabonos strategiją*, Lietuva jau yra pasiekusi kai kuriuos Europos Tarybos 2000 metais priimtoje Lisabonos strategijoje Europos Sąjungos valstybėms nustatytus tikslus ir standartus. Kaip teigiamą tendenciją reikėtų įvertinti tai, kad pasiektas 2010 metams nustatytas 55–64 metų žmonių užimtumo lygis (50%) – 2005 metų III ketvirtį Lietuvoje jis siekė 50,7 procento. 2005 m. lyginat su 2004 m. jis išaugo 1,5 procentinio punkto.

Atsižvelgiant į tai, kad pagyvenę žmonės ne tik darbo rinkoj, bet ir visuomeniniame gyvenime dažnai patiria diskriminaciją dėl amžiaus ir lyties, pradėta įgyvendinti „*Nacionalinė antidiskriminacinė 2006–2008 metų programa*“ (15 priedas). Jos pagrindu įgyvendinamos teisinės bazės tobulinimo, tyrimų ir studijų rengimo, visuomenės informavimo kampanijos, seminarai bei kitos švietėjiškos priemonės.

Žmonės yra didžiausia Europos vertybė ir pagrindinis ES politikos tikslas. Lisabonos ES viršūnių tarybos 2000 m. kovo 23-24 d. pirmininkavimo išvadose teigiama, jog turi būti modernizuojamas Europos socialinis modelis, investuojama į žmones ir kuriama aktyvi gerovės valstybė¹³¹.

¹³¹ Valstybės ilgalaikės raidos strategija// http://www.lrv.lt/strateginis/igal_strat.pdf; prisijungimo laikas: 2006-08-21.

Lietuvos Vyriausybė, kovodama su demografinėmis problemomis bei siekdama pagerinti pagyvenusių ir senų žmonių gerovę, pateikė nemažai strateginio valdymo dokumentų. Pagrindiniai iš jų yra 2005 m. gegužės 23 d. patvirtinta 2005-2007 metams „Nacionalinė demografinė (gyventojų) politikos strategija“, numatanti priemones gyventojų senėjimo problemoms spręsti, 2005 m. sausio 10 d. patvirtinta „Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija 2005-2013 metams“.

5.2. Pagyvenusių ir senų žmonių gerovės perspektyvos Europos Sąjungoje

Iššūkiams, su kuriais susidūrė Europos Sąjunga amžių sandūroje, dar kartą patvirtino socialinių problemų aktualumą ES politikos kontekste. Kartu su technologijos laimėjimais, struktūriniais ir politiniais pokyčiais, bendros rinkos įvedimu ir Sąjungos plėtra į Vidurio ir Rytų Europą visuomenės raidos demografiniai veiksniai padarė didelę įtaką gerovės sistemoms, sukėlė pasvarstymus apie bendros socialinės politikos sukūrimo galimybę ir apie būsimo Europos socialinio modelio struktūrą¹³².

2004 m. Europos Parlamento priimtoje parengiamojoje priemonėje yra iškeltas tikslas, jog viešojoje politikoje privalu atsižvelgti į demografinius pokyčius Europos ir nacionaliniu lygiu. Šia parengiamąja priemone siekiama labiau atsižvelgti į demografinių pokyčių reikšmę įgyvendinant visą susijusią politiką. Šių dienų visuomenėje įvyko reikšmingų struktūrinių pokyčių: kinta šeimos struktūra, yra daugiau „senstančių darbuotojų“ (55-64 metų), pagyvenusių žmonių (65-79 metų), senų žmonių (daugiau kaip 80 metų), mažiau vaikų, jaunuolių ir darbingo amžiaus suaugusiųjų¹³³.

Būtinybė atsižvelgti į demografinius pokyčius tampa politikos prioritetu vis didėjant valstybių narių skaičiui. Norėdama kompensuoti kaip numatoma mažėsiantį darbingo amžiaus gyventojų skaičių, Sąjunga skatina didesnę vyresnio amžiaus žmonių užimtumą, investicijas į „žmogiškąjį kapitalą“¹³⁴.

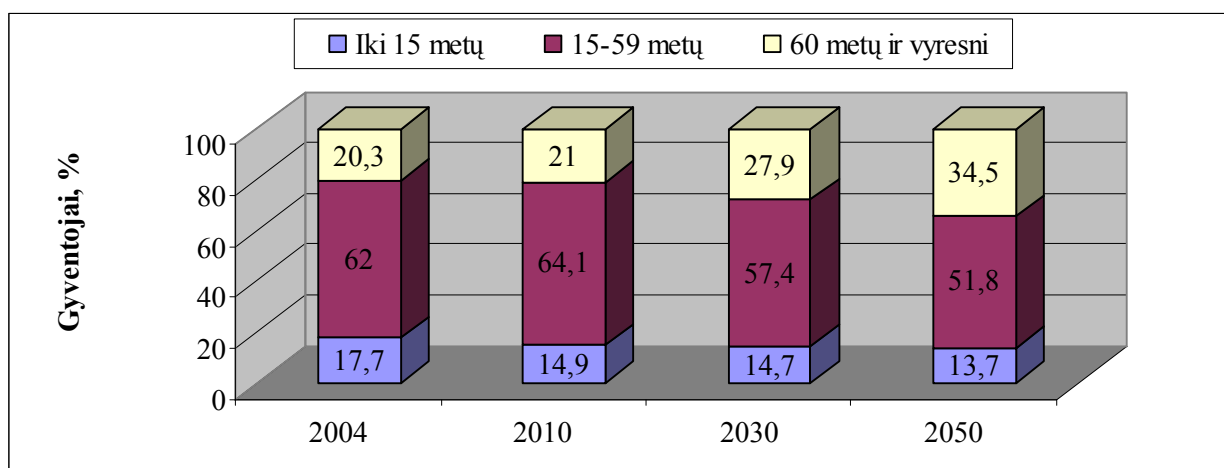
Pensinio amžiaus gyventojų skaičius jau viršija vaikų skaičių (34 pav.) ir yra prognozuojama, kad šis skaičius dar augs. 15 – 59 metų amžiaus gyventojai sudaro daugiau nei 60% visų šalies gyventojų, o likusi dalis beveik per pusę yra pasidalijusi į vaikus ir 60 metų bei vyresnio amžiaus asmenis. Demografinės prognozės rodo, kad pagyvenusių žmonių dalis

¹³² Dromantienė L., Kanopienė V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems//Socialinis darbas. 2004, Nr. 3(2). P. 12.

¹³³ Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“//[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0658_/com_com\(2005\)0658_lt.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0658_/com_com(2005)0658_lt.pdf); prisijungimo laikas: 2006-10-17.

¹³⁴ Ten pat.

visuomenėje sparčiai didės (2050 m. šio amžiaus gyventojų dalis sieks 34,5%), o 15 – 59 metų amžiaus ir vaikų dalis – mažės (34 pav.).

34 pav. Lietuvos gyventojų amžiaus struktūra 2004-2050 m., procentais¹³⁵

Demografinio priklausomumo rodiklis¹³⁶ pakils nuo 49% 2005 m. iki 66% 2030 m. Reikės ne tik įvykdyti Lisabonos strategijoje iškeltą užduotį – pasiekti 70% užimtumo lygį, taip kompensuojant laukiamą darbingo amžiaus gyventojų mažėjimą, bet ir ją viršyti: užimtumo rodiklis turės būti aukštesnis, o išėjimo į pensiją amžius turės ilgėti. Taip pat reikės įvertinti ir apsvarstyti, koku būdu kompensuoti pačius neigiamiausias šių pokyčių padarinius¹³⁷.

Šios tendencijos būdingos ne tik Europai: šiame amžiuje su senėjimo problema susidurs viso pasaulio regionai. Mūsų visuomenė turės surasti naujų būdų, kaip panaudoti jaunos kartos ir vyresnių piliečių turimą potencialą. Visi privalės dalyvauti valdant šiuos pokyčius: turės būti sukurta nauja kartų vienybė, pagrįsta abipuse parama ir žinių bei patirties perdavimu. Komisijos komunikate dėl Lisabonos strategijos vidurio laikotarpio peržiūros pasiūlyta „Europos iniciatyva jaunimui“ turi padėti spręsti šį klausimą¹³⁸.

Pagyvenusių žmonių (65-79 metų) smarkiai daugės nuo 2010 m. iki maždaug 2030 m. (+ 37,4%). Jie ir daugiau dirbs, nes bus geresnės sveikatos (jei išliks dabartinės tendencijos). Jie bus ir labiau pasiturintys: bus sukaupę visą pensiją ir turės daugiau santaupų, negu ankstesnių kartų atstovai ir jų vaikai¹³⁹. Prognozuojama, kad 2050 m. 65-79 metų ES gyventojai sudarys 18,5%, o 80-mečių ir vyresnių gyventojų skaičius nuolat kils ir 2050 m. pasieks 11,8% (35 pav.).

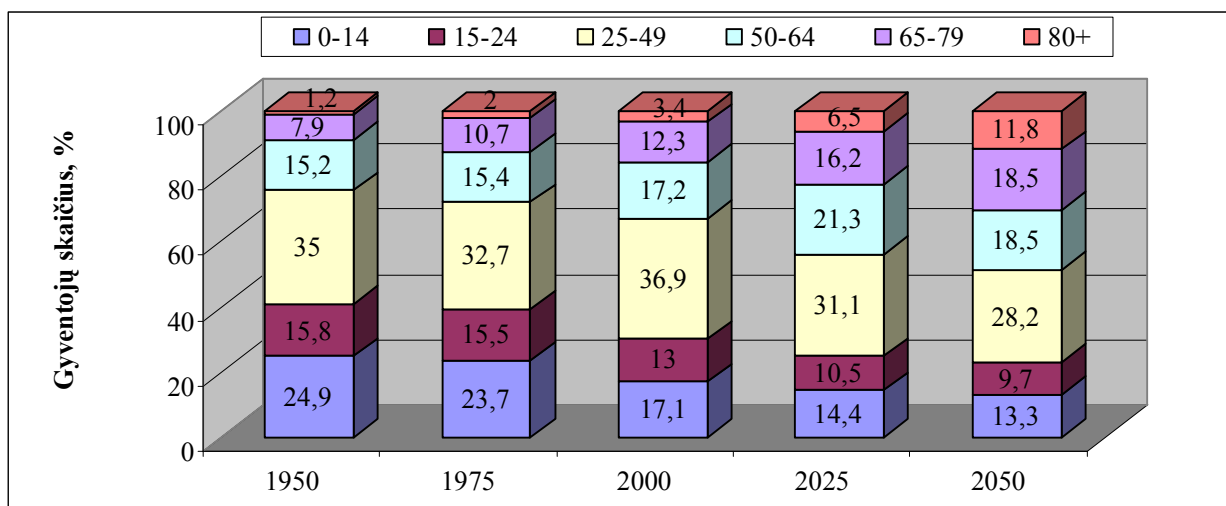
¹³⁵ 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos//<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.

¹³⁶ Santykis tarp 0 – 14 metų žmonių ir vyresnių kaip 65 metų gyventojų bei gyventojų nuo 15 iki 64 metų.

¹³⁷ Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“//[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0658_/com_com\(2005\)0658_lt.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0658_/com_com(2005)0658_lt.pdf); prisijungimo laikas: 2006-10-17.

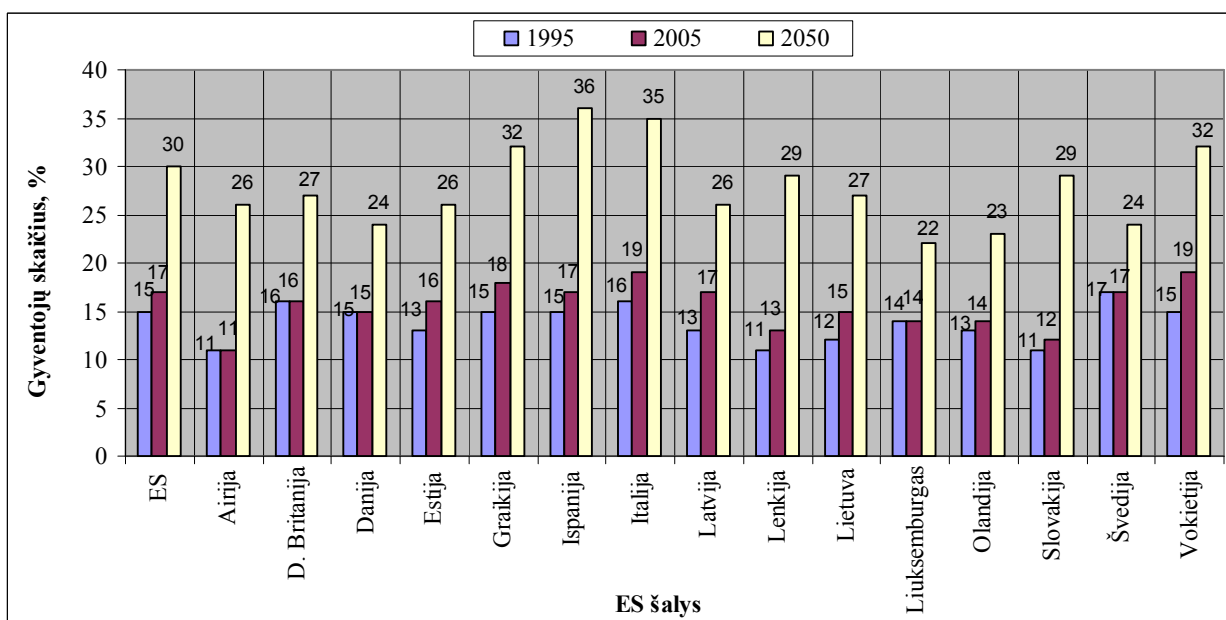
¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ Ten pat.

35 pav. Europos Sąjungos gyventojų senėjimas 1950-2050 m., procentais¹⁴⁰

Per dešimt metų Europos Sąjungoje pagyvenusių žmonių padaugėjo dviem procentiniais punktais – iki 17% (36 pav.). Daugiausiai vyresnių nei 65-erių metų gyventojų buvo Vokietijoje, Italijoje (po 19%) ir Graikijoje (18%), o mažiausiai – Airijoje (11%), Kipre ir Slovakijoje (po 12%). Prognozuojama, kad 2050 m. pagyvenusių žmonių ES bus 135 mln. Ir jie sudarys trečdalį visų gyventojų. Šiuo metu ES gyvena 75 mln. žmonių, kuriems daugiau nei 65-eri. Skelbiama, kad daugiausiai pagyvenusių žmonių bus Ispanijoje (35%) ir Italijoje (36%), mažiausiai – Liuksemburge (22%) ir Olandijoje (23%).

36 pav. Europos Sąjungos šalių vyresnių nei 65-erių metų gyventojų dalis 1995-2050 m., procentais¹⁴¹

¹⁴⁰ Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“//[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0658_/com_com\(2005\)0658_lt.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0658_/com_com(2005)0658_lt.pdf), prisijungimo laikas: 2006-10-17.

Šeimos negalės vienos rūpintis šiais asmenimis, nepriklausomai nuo to, ar jiems reikalinga priežiūra, ar ne. Žinoma, jaunesnių už juos kartos atstovų geresnė sveikatos būklė leidžia tikėtis, jog ateityje seni žmonės galės vis ilgiau pasirūpinti savimi ir norės gyventi savo namuose. „Didžioji“ priežiūra vis dažniau bus skiriama gyvenimo pabaigai. Tačiau taip pat bus daugiau negu dabar negalinčių savimi pasirūpinti asmenų, kuriems reikės nuolatinės priežiūros¹⁴².

Taigi šeimoms ateityje reikės daugiau paramos nei dabar. Tai bus vietos bendruomenių socialinių tarnybų ir solidarumo principu veikiančių bei slaugos ir sveikatos priežiūros organizacijų uždavinys¹⁴³.

Atsižvelgdama į demografinius pokyčius, Europa turėtų plėtoti tris pagrindines prioritetas kryptis:

- *Vėl surasti būdų gyventojų skaičiui didinti.* Ryžtingai įgyvendindama Lisabonos darbotvarkę (modernizuoti socialinės apsaugos sistemas, didinti moterų ir senstančiųjų darbuotojų užimtumą), novatoriškas priemones gimstamumui remti ir apgalvotai pasitelkdama imigraciją, Europa gali sukurti naujų investavimo, vartojimo ir turtų kūrimo galimybių.
- *Rūpintis pusiausvyra tarp kartų* dalijantis laiką visais gyvenimo periodais, skirstant ekonominio augimo sukurtą gerovę ir lėšas pensijoms bei sveikatai.
- *Sukurti naujas galimybes pereiti iš vieno gyvenimo tarpsnio į kitą.* Vis daugiau „nesenų pensininkų“ pageidauja dalyvauti visuomeniniame ir ekonominiame gyvenime. Studijų trukmė ilgėja, o jauni darbingo amžiaus žmonės nori turėti laiko rūpintis vaikais. Dėl šių pokyčių riba tarp darbinės ir nedarbinės veiklos ir perėjimas iš vienos veiklos į kitą kinta¹⁴⁴.

Užimtumas ir socialinė politika yra esminiai vadinamosios Lisabonos strategijos – ES augimo ir darbo vietų kūrimo politikos pagrindo – aspektai. ES „Ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo“ strategija skirta spręsti visuomenės senėjimo problemas. Joje numatomi konkretūs reformos žingsniai: būtina keisti įmonių veiklą, kitaip organizuoti savo darbą ir išmokti kitaip reaguoti į pokyčius. Dabartinis komunikatas neskelbia naujos strategijos visuomenės senėjimo problemai spręsti, o tik pabrėžia, kad norint įgyvendinti „Ekonomikos augimo ir darbo vietų

¹⁴¹ Grižibauskienė E., Putelytė G. Vyresnių nei 65-erių metų gyventojų dalis didėja//Veidas. 2006. P. 11.

¹⁴² Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“//[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0658_/com_com\(2005\)0658_lt.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0658_/com_com(2005)0658_lt.pdf); prisijungimo laikas: 2006-10-17.

¹⁴³ Ten pat.

¹⁴⁴ Ten pat.

kūrimo“ strategiją, valstybėms narėms būtina labiau pasistengti. Į Europos gyventojų senėjimo problemą turi būti atsižvelgta visose politikos srityse.

Šiandien kiekvienam vyresniam nei 65 m. asmeniui tenka keturi darbingo amžiaus asmenys. Mažėjantis gimstamumas, didėjanti gyvenimo trukmė ir pensinis „vaikų bumo“ kartos amžius reiškia, kad iki 2050 m. šis santykis sumažės iki dviejų asmenų, išlaikančių vieną pensininką. Bet net jeigu darbingo amžiaus gyventojų dalis Europoje sumažės, numatyta, kad bendras ES užimtumas toliau augs iki 2017 m., kadangi darbo rinkoje dalyvaus ir dirbs vis daugiau moterų ir pagyvenusių žmonių.

Daugelis su demografija susijusių klausimų yra valstybių narių atsakomybė, tačiau jie yra svarbūs visai ES. Kiekviena valstybė dalindamasi aktualia senėjimo politikos patirtimi praturtina valstybes nares naujomis idėjomis bei keičia jų požiūrį į senėjimą kaip į grėsmę mūsų ekonominei ir socialinei gerovei¹⁴⁵.

Kadangi mažėja gimstamumas, vaikų bumo karta išeina į pensiją ir ilgėja gyvenimo trukmė, 2050 m. Europos Sąjungos visuomenė bus gerokai senesnė, ir tai bus nepakeliama našta viešiesiems finansams.

Norint susidoroti su gyventojų senėjimo poveikiu biudžetui, reikia įgyvendinti dvejopą strategiją. *Pirma*, valstybės narės turi subalansuoti biudžetą ir palaikyti tokią jo būklę bei sparčiau mažinti valstybės skolas. Subalansuoti finansai taip pat sukuria sėkmės ratą: mažas palūkanų normas ir stabilų ekonomikos augimą. *Antra*, valstybės narės turi padidinti vyresnio amžiaus žmonių užimtumą bei darbo našumą. 2005 m. ES užimtumo lygis buvo (63,8%) didesnis negu 2000 m. (62,4%), tačiau dar toli nuo siektinų 70%, dėl kurių valstybės narės yra susitarusios. Sėkmingai įgyvendinus užimtumo ir našumo skatinimo priemones – o tai tiesiogiai dera su Lisabonos strategija – padidėtų potencialus ekonomikos augimas, ateityje pakiltų gyvenimo lygis ir būtų prisidėta prie tvarumo¹⁴⁶.

Darbinio amžiaus žmonių skaičiaus mažėjimas ir greitas gyventojų, vyresnių nei pensinio amžiaus, skaičiaus didėjimas sudaro pagrindinį bendrą *Europos Sąjungos iššūkį*. Tuo pabrėžiama, kad valstybės narės turi bendrą poreikį tarpusavyje stiprindamos plėtoti politikos priemones ir siekti tolesnės plėtros remdamosi turimomis gausiomis ekonomikos, užimtumo ir socialinės politikos priemonių sinergijomis. Iš to matome, kad yra poreikis įgyvendinti visą Lisabonos strategiją.

¹⁴⁵ Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“//[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0658_/com_com\(2005\)0658_lt.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0658_/com_com(2005)0658_lt.pdf); prisijungimo laikas: 2006-10-17.

¹⁴⁶ Su gyventojų senėjimu susijusios išlaidos. Mažinkime deficitą ir reformuokime pensijas šiandien, kad paliktume tvarų palikimą savo vaikams [rytoj//http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=5343&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1](http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=5343&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1); prisijungimo laikas: 2006-10-19.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Literatūros analizės ir atliktų tyrimų pagrindu suformuluotos pagrindinės **išvados**:

1. Pagyvenusių ir senų žmonių problemas derėtų suskirstyti į šias grupes:
 - a) susijusios su pagyvenusių ir senų žmonių diskriminacija dėl amžiaus; b) pagyvenusių žmonių išstūmimas iš darbo rinkos; c) nuolat didėjantis sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikis, jų neprieinamumas bei kokybė; d) pagalbos namuose poreikio didėjimas; e) stacionarios globos poreikio didėjimas ir nepakankamų vietų skaičius socialinėse globos įstaigose.
2. Spartus gyventojų senėjimas (nuo 20,4% 2006 m. iki 34,5% 2050 m.) bei šio proceso prognozės keičia santykį tarp visuomenės kuriančiosios ir vartojančiosios dalies, meta iššūkį šalies biudžetui bei socialinės apsaugos sistemai. Demografinio senėjimo tendencijos rodo, kad ateityje didelę dalį mūsų visuomenės sudarys pagyvenę ir seni žmonės. Šiomis aplinkybėmis dideli uždaviniai kils socialinių paslaugų ir sveikatos apsaugos sistemoms, kurių tolesnė plėtra pareikalaus didelių žmogiškųjų ir finansinių išteklių investicijų, taip pat stipriai paveiks mūsų visuomenės stabilumą.
3. Neigiamas Lietuvos gyventojų požiūris į vyresnio amžiaus žmones dažnai siejamas su jų diskriminacija dėl amžiaus. Todėl tiek darbdavių, tiek visuomenės negatyvus požiūris užkerta jiems galimybę ne tik dalyvauti darbo rinkoje, bet ir sėkmingai integruotis į visuomeninį gyvenimą. Diskriminaciją dėl amžiaus, kaip pagrindinę kliūtį konkuruojant darbo rinkoje, nurodė 37,2% respondentų.
4. Silpnai išvystytos socialinės ir sveikatos priežiūros paslaugos pagyvenusiems žmonėms. Vis dar išlieka didelis poreikis apgyventi socialinėse globos įstaigose, tačiau dėl lovų skaičiaus nepakankamumo, vyresnio amžiaus žmonės lieka be socialinių paslaugų. Tik 7,2% Utenos apskrities pagyvenusių žmonių mano, kad socialinių paslaugų tinklas išvystytas labai gerai ir 12,3% - gerai.
5. Pagalbos namuose paslaugos yra teikiamos tik mažai daliai pagyvenusių žmonių, o jų prieinamumui ir efektyvumui didinti skiriamos per menkos lėšos. 40,5% savivaldos įstaigų darbuotojų mano, kad didesnis socialinių darbuotojų skaičius ir socialinių paslaugų išdėstymas arčiau gyvenamosios vietos, galėtų išspręsti šią problemą.
6. Paramos pagyvenusiems žmonėms politika dažniausiai suprantama tik kaip pensijų schemų tobulinimas ir visai pamirštama apie aktyvias užimtumo priemones bei jų optimizavimą. Vyresnio amžiaus žmonių profesiniam mokymui bei žinių tobulinimui skiriamas per mažas dėmesys. Iš visų apklaustųjų nei vienas asmuo nesimokė.

7. Vykstant ekonominėms ir socialinėms permainoms, ne visi pagyvenę apskrities gyventojai sugeba prisitaikyti prie naujų darbo rinkos reikalavimų ir pokyčių. Todėl dirbančių vyresnio amžiaus žmonių dalis yra labai nedidelė - 31,4% ir smarkiai atsilieka nuo Lietuvos vidurkio - 49,2%. Utenos apskrities 60-64 metų amžiaus gyventojų užimtumo rodiklis 7,22 procentinio punkto mažesnis už Lietuvos. Verta pažymėti, kad apskrityje dirbančių senatvės pensininkų skaičius beveik kasmet mažėja.

8. Tiesiogiai su užimtumo didinimu yra susijusi pensijų sistema. Vyresnio amžiaus žmonių užimtumo priemonės turi būti derinamos su senatvės pensinio amžiaus didinimu. Pagyvenę žmonės per mažai skatinami pasilikti darbo rinkoje, vengiama juos įtraukti į užimtumo rėmimo politikos priemones, profesinį mokymą, kvalifikacijos kėlimą. Todėl daugelis vyresnio amžiaus žmonių per anksti palieka darbo rinką ir gyvena iš pensijos, nors ir yra pajėgūs dirbti.

9. Remiantis atliktų tyrimų rezultatais, pagrindinis Utenos apskrities pagyvenusių žmonių pajamų šaltinis yra senatvės pensija. Ją kaip pagrindinį pajamų šaltinį nurodė daugiau kaip pusė (54,9%) apklaustųjų.

10. Utenos apskrityje 28,4% pagyvenusių žmonių yra įgiję aukštesnįjį išsilavinimą, 24,1% - aukštąjį. 21,6% apklaustųjų nurodė, kad konkuruoti darbo rinkoje jiems sunku dėl žemo išsilavinimo. Darbo birža pagyvenusiems žmonėms turėtų organizuoti aktyvias darbo rinkos priemones, pasirūpinti profesinės informacijos sklaida, taip pat užtikrinti lanksčias darbo organizavimo ir apmokėjimo formas.

11. Jei visuomenė adekvačiai nereaguoja į pagyvenusių žmonių dalies didėjimą ir jų specialius poreikius, kyla grėsmė šios grupės gyventojų gerovei. Todėl būtina parengti priemones, kurias kurtų galimybes ir užtikrintų vieną iš pagrindinių tikslų – pagyvenusių ir senų žmonių gerovę - ir prioritetą suteiktų aktyvaus senėjimo principui.

Atlikus pagyvenusių ir senų žmonių gerovės tyrimą ir susisteminius rezultatus, galima pateikti tokius **pasiūlymus**:

1. Ryžtingai įgyvendinti Lisabonos darbotvarkę didinant senstančių darbuotojų užimtumą ir remiant aktyvias darbo priemones. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme turėtų būti ilginamas išėjimo į pensiją amžius bei numatoma daugiau palankių galimybių siekti didesnių pajamų, suteikiant pensijos priedus už atidėtąėjimą į pensiją arba leidžiant derinti uždirbamas pajamas su pensija (laipsniškasėjimas į pensiją arba dalinis darbas išėjus į pensiją).

2. Kuriant šalies pagyvenusių žmonių ateities socialinės politikos strategiją, pirmiausiai reikėtų iširti pačių vyresnio amžiaus žmonių poreikius bei atsižvelgti į jų išsakytus lūkesčius.

3. Būtina keisti mokesčių sistemą ir tobulinti įstatymus: Užimtumo rėmimo įstatyme įvesti mokesčių lengvatas darbdaviams, įdarbinantiems pensinio amžiaus asmenis arba atleisti nuo mokesčių pagyvenusio amžiaus asmenis, užsiimančius smulkiuoju verslu.

4. Priimant politinius ir ekonominius sprendimus dėl senstančios visuomenės, pirmiausia reikia keisti negatyvų visuomenės požiūrį į vyresnio amžiaus žmones: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija televizijos bei reklaminių plakatų pagalba turėtų skatinti visuomenę keisti susiformavusį požiūrį į pagyvenusius žmones bei senatvę.

5. Užtikrinant senų ir pagyvenusių žmonių gerovę bei mažinant jų skurdą ir socialinę atskirtį turi būti labai gerai koordinuoti valstybės, savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų siekiai ir veiksmai. Taip pat privalu daugiau lėšų skirti pagyvenusių žmonių socialinės apsaugos priemonėms finansuoti, padidinant joms skiriamą BVP dalį ir pagal šį rodiklį pasiekti ES šalių vidurkį (apie 27%).

6. Vykdamas valstybės socialinę politiką, atsižvelgti į konkrečią ilgalaikės globos poreikio didėjimo apimtį ir jo tenkinimo būdus, tam reikalingus išteklius. Vienas iš šiuolaikinių neformalios globos skatinimo, formalizavimo būdų galėtų būti neformaliųjų globėjų rėmimas nepiniginėmis pašalpomis.

7. Savivaldybės turėtų sudaryti sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms jungtis į nevyriausybines organizacijas, dalyvauti kultūriniame, politiniame gyvenime, supažindinti juos per visuomenės informavimo priemones su tokio dalyvavimo galimybėmis atskleidžiant save, kuriant teigiamą, aktyvų, į plėtrą orientuotą senėjimo proceso įvaizdį visuomenėje.

LITERATŪRA

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 1994.
2. 2002 m. Tarptautinis Madrido veiksų planas dėl Visuomenės senėjimo regioninės įgyvendinimo strategijos//<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>; prisijungimo laikas: 2006-10-20.
3. Lietuvos Respublikos 2004-2006 metų nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksų planas//<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>; prisijungimo laikas: 2006-08-16.
4. Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymas//Valstybės žinios. 1991, Nr. 2-25.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas//Valstybės žinios. 1990, Nr. 30-711.
7. Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas//Valstybės žinios. 1998, Nr. 66-1909.
8. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 75-3472.
9. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5511.
10. Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002 – 2004 metais programos įgyvendinimo 2004 metais metinė ataskaita//<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>; prisijungimo laikas: 2006-05-20.
11. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas//Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589.
12. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas//Valstybės žinios. 2006, Nr. 73-2762.
13. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas//Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6295.
14. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas//Valstybės žinios. 2005, Nr. 71-2555.
15. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas //Valstybės žinios. 2005, Nr. 71-2556.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gegužės 9 d. nutarimas Nr. 360 „Dėl socialinės paramos koncepcijos//Valstybės žinios Nr. 36.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. spalio 12 d. nutarimas Nr. 1213 „Dėl tarptautinių pagyvenusių žmonių metų Lietuvoje veiksų programos patvirtinimo“//<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=64788>; prisijungimo laikas: 2006-11-03.

18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 18 d. Nr. 1178 nutarimas „Dėl socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2004-2006 metų programos patvirtinimo“//<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=218044>; prisijungimo laikas: 2006-07-16.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 737 „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“ <http://www.infolex.lt/scripts/sarastas.dll?Tekstas=1&Id=74722>; prisijungimo laikas: 2006-03-10.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1350 „Dėl nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo“//<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=244119>; prisijungimo laikas: 2006-10-05.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. lapkričio 22 d. nutarimas Nr. 1270 „Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“//Valstybės žinios, 2005. Nr. 139-5019.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 30 d. nutarimas Nr. 314 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 metų veiklos ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“//http://www.lrv.lt/13_vyr_dok/n0314.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-24.
24. Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija. 2000 m. birželio 1 d.//<http://www.socmin.lt/index.php?444734162>; prisijungimo laikas: 2006-09-06.

Knygos ir periodiniai leidiniai:

25. Arimavičiūtė M. Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas. Vilnius, 2005.
26. Bikmanienė R. Globos krepšelio Lietuvos pagyvenusių žmonių ilgalaikės globos institucijose nustatymo principai ir tipai //Gerontologija. 2002, T 3, Nr. 1.
27. Blebienė A. Lietuvos gyventojai ir šeima: per 15 nepriklausomybės metų. Kaunas, 2006.
28. Čeremnych E., Gaigalienė B., Alekna V., Filipavičiūtė R. 90 metų ir vyresnių asmenų socioekonominės gyvenimo sąlygos Vilniaus mieste // Gerontologija. 2002, T 2, Nr. 2.
29. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2000-2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.
30. Demografijos metraštis – 2000. Statistikos departamentas. Vilnius, 2001.
31. Demografijos metraštis - 2001. Statistikos departamentas. Vilnius, 2002.
32. Demografijos metraštis - 2004. Statistikos departamentas. Vilnius, 2005.
33. Demografijos metraštis - 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.

34. Dromantienė L., Kanopienė V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiesiems//Socialinis darbas. 2004, Nr. 3(2).
35. Gyvenimo lygis ir skurdas 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.
36. Gyventojų skaičius apskrityse. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.
37. Grižibauskienė E., Putelytė G. Vyresnių nei 65-erių metų gyventojų dalis didėja//Veidas. 2006.
38. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas, 2002.
39. Lietuva Europos Sąjungoje: pirmieji metai. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2005.
40. Lietuva skaičiais - 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2005.
41. Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika. Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas. Vilnius, 1995.
42. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2002 metais. Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Vilnius, 2002.
43. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2006/1. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.
44. Lietuvos gyventojai pagal amžių 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.
45. Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2004.
46. Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozės 2005-2030. Statistikos departamentas. Vilnius, 2004.
47. Lietuvos socialinė raida 1990-2000. Statistikos departamentas. Vilnius, 2000.
48. Lietuvos statistikos metraštis 2002. Statistikos departamentas. Vilnius, 2002.
49. Lietuvos statistikos metraštis. Statistikos departamentas. Vilnius, 2005.
50. Mikulionienė S. Pagarba, diskriminacija, neišprusimas? Požiūrio į pagyvenusius žmones analizė // Filosofija. Sociologija. 2003, Nr. 2.
51. Mikulionienė S., Petkevičienė D. Senatvės įvaizdžiai Lietuvos periodinėje spaudoje: tarp pagarbos ir meilės//Socialinis darbas. 2006, Nr. 5(1).
52. Morozova L. Gyventojų senėjimo socialinės ekonominės pasekmės //Gerontologija. 2003, T. 4, Nr. 2.
53. Moterys ir vyrai Lietuvoje. Statistikos departamentas. Vilnius, 2004.
54. Namų ūkiai. Statistikos departamentas. Vilnius, 2001.
55. Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.
56. Skučienė D. Pensijų sistemos ir pajamų pasiskirstymas//Gerontologija. 2004, 5 T, Nr. 1-2.
57. Socialinė apsauga Lietuvoje 2004. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.
58. Socialinės paslaugos 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006.

59. Stankūnienė V. Lietuvos demografinis nuosmukis XX a. pabaigoje: demografinės pusiausvyros praradimas, krizė ar šokas?//Filosofija. Sociologija. 2003, Nr. 2.
60. Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S., Mitrikas A. ir kiti. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2003.
61. Tūkstantmečio plėtros tikslų nacionalinė analizė. Bendra Lietuvos vertinimo apžvalga. Jungtinės Tautos. 2002 m. gruodis.
62. Vaitekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius. 2006.
63. Valackienė A. Sociologinis tyrimas. Kaunas, 2004.
64. Žalimienė L. Socialinės paslaugos. Vilnius. 2003.

Dokumentai iš interneto svetainių:

65. 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos//<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1775315138>; prisijungimo laikas: 2006-03-01.
66. Darbopolitika//http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Socialinis_pranesimas_2004_12-50.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-21.
67. Iki 2050 m. pagyvenusių žmonių skaičius ES padvigubės//<http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=5238&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1>; prisijungimo laikas: 2006-11-03.
68. Karpavičienė A., Brazienė R. Kaimo socialinių problemų teoriniai aspektai//http://www.ev.lzu.lt/mokveikla/SMK_2004/Pletra/Karpaviciene_Aida.htm; prisijungimo laikas: 2005-11-28.
69. Kšivickienė D. Skurdo apraiškos Lietuvos kaime//http://images.katalogas.lt/maleidykla/Zem61p/Zem_pried_081_091.pdf; prisijungimo laikas: 2006-04-06.
70. Nacionalinis pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas 2006-2008 m.
http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/nap/lithuania_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-20.
71. Pažeidžiamiausių socialinių grupių teisių padėtis//<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0103803.doc>; prisijungimo laikas: 2006-08-07.
72. Penki būdai, kaip padaryti demografinę bombą nekenksmingą//http://www.eudel.lt/lt/index.php?action=showNews&news_id=622&client=c37de46ac5642eeb36da861832e67cd4; prisijungimo laikas: 2006-10-20.

73. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Nedarbo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį //http://www.std.lt/web/main.php?parent=936; prisijungimo laikas: 2005-10-31.
74. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Užimti gyventojai pagal amžiaus grupes ir lytį //http://www.std.lt/web/main.php?parent=932; prisijungimo laikas: 2005-10-31.
75. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Bedarbiai pagal amžiaus grupes ir lytį //http://www.std.lt/web/main.php?parent=935; prisijungimo laikas: 2005-10-31.
76. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Daugėja socialinių paslaugų pagyvenusiems ir neįgaliesiems //http://www.std.lt/web/main.php?parent=174&module=636&id=862¶m=archyve; prisijungimo laikas: 2005-10-31.
77. Statistikos departamento duomenys. Santykinio skurdo rodikliai// http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1333; prisijungimo laikas: 2006-09-03.
78. Su gyventojų senėjimu susijusios išlaidos. Mažinkime deficitą ir reformuokime pensijas šiandien, kad paliktume tvarų palikimą savo vaikams rytoj//http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=5343&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1; prisijungimo laikas: 2006-10-19.
79. Užimtumo ir nedarbo pagrindiniai rodikliai //http://www.socmin.lt/index.php?-994504188; prisijungimo laikas: 2005-10-31.
80. Vaišvila A., Teisinės ir socialinės valstybės santykis //http://www.llds.lt/documents/A.VaisvilaGerovesvalstybered2.doc; prisijungimo laikas: 2006-10-04.
81. Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“// http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0658_/com_com(2005)0658_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2006-09-17.

SANTRAUKA

Raktažodžiai: gyventojų senėjimas, pagyvenę ir seni žmonės, gerovė, strateginis valdymas.

Magistrinio darbo problema – ne tik Lietuvai, bet ir visam pasauliui būdingas demografinis gyventojų senėjimas. Senstanti visuomenė susiduria su tokiomis problemomis, kaip pagyvenusių ir senų žmonių sveikatos apsauga, pagalbos teikimas, jų išstūmimo iš darbo rinkos didėjimas bei pačios visuomenės neigiamas požiūris.

Magistriniame darbe siekiama įvertinti individualius žmonių poreikius senatvėje, išsiaiškinti gerovės senatvėje sąlygas bei nustatyti šių sąlygų tendencijas ir kryptis. Duomenys, mokslinė literatūra analizuojami, taikant analitinį – aprašomąjį bei lyginamąjį metodus, atliekant makroaplinkos veiksnių analizę ir anketinę apklausą.

Tyrimo objektas - Utenos apskritis, periodas – 1995 – 2006 metai.

Magistrinis darbas sudarytas iš įvado, penkių skyrių, išvadų, rekomendacijų, literatūros sąrašo, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis bei priedų.

Pirmojoje darbo dalyje analizuojami, lyginami ir apibendrinami įvairioje mokslinėje literatūroje pateikiami pagyvenusių ir senų žmonių sąvokos apibrėžimai, atskleidžiama senėjimo problema, pagyvenusių žmonių gerovės samprata bei požiūris į senatvę. Taip pat pateikta lyginamoji mokslinės literatūros, nagrinėjančios vyresnio amžiaus žmonių socialines ir ekonomines problemas, jų individualius poreikius senatvėje, analizė ir apibendrinimai.

Antroji darbo dalis skirta išanalizuoti ir palyginti pagyvenusių ir senų žmonių gerovę reglamentuojančią Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos, Jungtinių Tautų teisinę bazę.

Trečiojoje darbo dalyje nagrinėjama pagyvenusių ir senų žmonių ekonominė ir socialinė situacija mieste bei kaime, jų užimtumo darbo rinkoje kitimo tendencijos, gyvenimo lygis bei teikiamų socialinių paslaugų prieinamumo ir efektyvumo problemos.

Ketvirtoje dalyje nagrinėjami vyresnio amžiaus žmonių socialinių ir ekonominių problemų tendencijų tyrimo rezultatai, lyginami gauti duomenys ir pateikiami apibendrinimai.

Penktoje dalyje analizuojami Lietuvos Respublikos strateginio valdymo dokumentai bei pateikiamos Europos Sąjungos pagyvenusių ir senų žmonių gerovės perspektyvos.

SUMMARY

Key words: senescence, senior and elderly people, welfare, strategic management.

The problem analyzed in the Master's Degree paper is the demographic senescence of the population, specific not only to Lithuania but throughout the world. The senescent community encounters the following problems: health care of the elderly, service provision, elimination of the elderly from the labor market, negative attitude of the society.

The aim of the paper is to determine the individual needs of the elderly, define welfare conditions, tendencies and trends. Analytical - descriptive, as well as comparative methods were used, while analyzing the data and scientific literature. Besides, the analysis of macro environment factors and questionnaires were used.

The object of the paper is Utena County. Time period is 1995-2006. The paper is comprised of the introduction, five parts, conclusions, recommendations, literature list, summaries, both, Lithuanian and English, and the annexes.

In the first part of the paper the concepts of the elderly and senior people are analyzed, compared and generalized on the basis of the examples from the scientific literature. The problem of the senescence is revealed, as well as the attitude of the elderly towards welfare and the old age is presented. Furthermore, comparative analysis and generalizations of the social and economic problems and individual needs of the elderly are presented.

In the second part the analysis and comparisons of the legislation of Lithuania, the European Union and the United Nations concerning the welfare of the elderly is presented.

The third part covers economical and social situation of the elderly in towns and villages, occupational tendencies, life quality, the problems of accessibility and efficiency of the services are being tackled.

In the fourth part research results of the social and economical tendencies of the elderly are given, the data is compared and generalized.

In the fifth part strategic management documents of the republic of Lithuania are analyzed and welfare perspectives of the elderly in the European Union are presented.

PRIEDAI

- 1 priedas. Svarbiausių darbe vartojamų sąvokų apibrėžimai.
- 2 priedas. Bazinės pensijos kitimas Lietuvoje 1995-2006 m.
- 3 priedas. Lietuvos pagyvenę žmonės pagal amžiaus grupes iš bendro gyventojų skaičiaus, 2005 m., tūkstančiais.
- 4 priedas. Lietuvos vyresnio amžiaus gyventojai pagal lytį apskrityse 2005 m., tūkstančiais.
- 5 priedas. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo dirbantys ir nedirbantys senatvės pensininkai 2000-2003 m., tūkstančiais.
- 6 priedas. Pensinis amžius 1995-2005 m.
- 7 priedas. ES pagyvenusių žmonių užimtumo lygis 2004 m.
- 8 priedas. Lietuvos globos įstaigos seniems žmonėms ir jų gyventojai 1995-2005 m., tūkstančiais.
- 9 priedas. Pagyvenusių ir senų žmonių apklausos anketa.
- 10 priedas. Socialinių globos įstaigų darbuotojų apklausos anketa.
- 11 priedas. Savivaldos įstaigų darbuotojų apklausos anketa.
- 12 priedas. Respondentų nuomonė dėl kultūrinių renginių prieinamumo 2006 m., procentais.
- 13 priedas. Lietuvos Respublikos pagyvenusių ir senų žmonių gerovės koncepcija.
- 14 priedas. Lietuvos Respublikos pagyvenusių ir senų žmonių gerovės strategijos.
- 15 priedas. Lietuvos Respublikos programos, numatančios pagyvenusių ir senų žmonių gerovės didinimo priemones.

Svarbiausių darbe vartojamų sąvokų apibrėžimai¹⁴⁷

Bedarbis – nedirbantis darbingo amžiaus darbingas asmuo, nesimokantis pagal dienių mokymo formą, įstatymų nustatyta tvarka įsiregistravęs teritorinėje darbo biržoje kaip ieškantis darbo ir pasirengęs dalyvauti aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse.

Disponuojamos pajamos - visos piniginės ir natūrinės pajamos už darbą, atskaičius pajamų ir socialinio draudimo mokesčius, pajamos iš ūkininkavimo, verslo, laisvos profesinės veiklos, socialinės išmokos, pajamos iš turto, renta, reguliari kitų asmenų parama finansuoti.

Gyventojų amžiaus ir lyties piramidė – schemiškas visų šalies (miesto, rajono ir pan.) gyventojų vaizdas: kairėje pusėje žymimas vyrų skaičius penkerių arba vienerių metų amžiaus grupėmis (apatinėje dalyje nurodant jauniausius, viršutinėje vyriausius), o dešinėje pusėje analogiškai išdėstomi duomenys apie moteris.

Gyventojų medianinis amžius – tai amžiaus riba, skirianti visus gyventojus į dvi skaičiumi vienodas jaunesnių ir vyresnių gyventojų grupes, galimas variantas – vidutinis gyventojų amžius.

Kaimo gyventojai – gyventojai, kurie gyvena kaimo gyvenamosiose vietovėse.

Miesto gyventojai – gyventojai, kurie gyvena miestuose, t. y. kompaktiškai užstatytose gyvenamosiose vietovėse, turinčiose daugiau kaip 3 tūkst. gyventojų, iš kurių daugiau kaip du trečdaliai dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse. Miestuose gali gyventi ir mažiau negu 3 tūkst. žmonių, jei šie miestai turėjo miesto statusą iki įsigaliojant Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymui (1994 m. liepos 19 d.).

Minimalus gyvenimo lygis (MGL) - tai šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius.

Namų ūkio galva – tai asmuo, turintis didžiausias pajamas. Kadangi namų ūkio narių pajamos tam tikrais mėnesiais gali labai svyruoti, namų ūkio galva laikomas asmuo, kuris per metus gauna didžiausias pajamas. Kai didžiausias pajamas gaunančio asmens išskirti negalima

¹⁴⁷ Pagal LR statistikos departamentą.

(pvz., visas namų ūkis ūkininkauja ir pajamų negalima priskirti kuriam nors ūkio nariui), namų ūkio galva laikomas asmuo, kurį nurodo šeima.

Namų ūkis – tai vienas asmuo ar asmenų grupė, kuri gyvena viename bute (name), turi bendrą biudžetą ar bendras vartojimo išlaidas.

Nedarbo draudimo stažas – laikotarpiai, per kuriuos mokamos arba pagal įstatymus turėjo būti mokamos nedarbo draudimo įmokos, taip pat laikotarpiai, per kuriuos apdraustasis gavo socialinio draudimo ligos, motinystės (tėvystės) pašalpas.

Nevyriausybės organizacijos - tai laisva valia piliečių sukurtos organizacijos, registruotos kaip asociacijos, viešosios įstaigos ir labdaros paramos fondai.

Pagyvenusių žmonių priklausomybės santykis - 65 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų skaičius, tenkantis 100–ui 15–64 metų amžiaus grupės gyventojų.

Pajamos – tai visos piniginės ir natūrinės įplaukos, per tam tikrą laikotarpį gautos už darbą, iš ūkininkavimo, verslo, amatų, laisvosios profesinės veiklos, taip pat pensijos, įvairios pašalpos, stipendijos, pajamos iš turto, renta, socialinės paramos sistemos prekės ir paslaugos.

Pensijų anuitetas – pensijų fondo dalyviui iki gyvos galvos mokama periodinė pensinė išmoka, kurios išmokėjimo visa rizika tenka išmokų mokėtojui – draudimo įmonei, vykdančiai gyvybės draudimą.

Pensijų fondo dalyvis – asmuo, su kuriuo arba kurio naudai yra sudaryta pensijų kaupimo sutartis ir kurio vardu atidaryta asmeninė pensijų sąskaita.

Priklausomybės santykis – vaikų (0-14 metų amžiaus) ir pagyvenusių (60 metų ir vyresnio amžiaus) žmonių skaičius 100-ai 15-59 metų amžiaus gyventojų atitinkamų metų pradžioje.

Samdomojo darbo pajamos – tai pajamos iš samdomojo darbo pinigais ir natūra, premijos, įvairios priemokos, komandiruočių dienpinigiai, įvairios kompensacijos, kurias moka darbovietė ir t.t.

Santykinio skurdo lygis – tai asmenų, kurių vartojimo išlaidos mažesnės už 50 procentų vidutinių vartojimo išlaidų, dalis. Vartojimo išlaidos skaičiuojamos ekvivalentiniam vartotojui, taikant „klasikinę“ vartojimo skalę, kur pirmam namų ūkio nariui suteikiamas svoris 1, kiekvienam paskesniajam suaugusiam asmeniui – 0,7, o kiekvienam vaikui iki 14 m. amžiaus – 0,5.

Santykinio skurdo riba susiejama su tam tikrais pajamų arba išlaidų vidutiniais rodikliais (dažniausiai – vidurkiu arba mediana). Ši skurdo riba visiškai priklauso nuo pajamų (išlaidų) pasiskirstymo visuomenėje ir kinta tiek keičiantis gyventojų pasiskirstymui pagal gyvenimo lygį, tiek augant ar smunkant vidutiniam gyvenimo lygiui šalyje.

Senatvės lygis – senovo amžiaus žmonių skaičiaus ir visų gyventojų skaičiaus santykis.

Senatvės pensija – tai senatvės pajamos, skirtos kasdieniam senų žmonių vartojimui finansuoti.

Senėjimo indeksas – 60 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų skaičius, tenkantis 100-ai 0-14 metų amžiaus vaikų atitinkamų metų pradžioje.

Senėjimo procesas – tai gyventojų amžiaus struktūros pasikeitimai, didėjant vyresnio amžiaus žmonių skaičiui ir jų daliai bendrame gyventojų skaičiuje.

Senelių globos įstaigos – tai socialinių paslaugų įstaigos, skirtos seniems žmonėms laikinai ar nuolat gyventi, kai jie patys nebegali savimi pasirūpinti ir jiems reikalinga nuolatinė globa ir slauga.

Senyvo amžiaus asmuo – sukakęs senatvės pensijos amžių asmuo, kuris dėl amžiaus iš dalies ar visiškai yra netekęs gebėjimų savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

Skurdas – socialinis ekonominis reiškinys, ribojantis galimybes gyventi tinkamomis sąlygomis, laisvai, ilgai, sveikai, kūrybingai, oriai ir kitų gerbiama.

Skurdo rizikos lygis – tai gyventojų, kurių disponuojamos pajamos mažesnės negu 60 procentų medianinių disponuojamų pajamų, dalis.

Slaugos pinigai – tai valstybės garantuota pašalpa asmeniui, panaudojančiam juos ilgalaikės globos ir slaugos poreikiams tenkinti.

Socialinė parama – tai socialinės ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie galėtų patys apsirūpinti.

Socialinė politika – tai visuma priemonių bei politinių veiksmų, kuriais siekiama socialinės gerovės; ji apima socialinę apsaugą bei priemones, taikomas užimtumo, mokymo bei aprūpinimo būstu srityse.

Socialinės globos įstaiga – šio įstatymo nustatyta tvarka turinti teisę teikti socialinę globą įmonė (akcinė bendrovė, uždaroji akcinė bendrovė, individuali įmonė), įstaiga (viešoji įstaiga, biudžetinė įstaiga), šeimyna.

Socialinės išmokos - tai pensijos, pašalpos ir kompensacijos senatvėje, ligos ir negalios atvejais, išmokos, skirtos našliams ir našlaičiams, šeimai ir vaikams, bedarbiams, socialinės atskirties ir kitais atvejais, vaistų, sanatorinio gydymo kompensavimas.

Socialinės paslaugos – paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

Stacionari slaugos įstaiga – asmens sveikatos priežiūros įstaigos slaugos ligoninė, visiškai finansuojama iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo, valstybės ir (ar) savivaldybės biudžetų. Stacionariomis slaugos įstaigomis taip pat laikytini asmens sveikatos priežiūros įstaigų slaugos skyriai, šių įstaigų bendruose skyriuose įsteigtos vietos neįgalių asmenų slaugai ir pan.

Šalpos išmokos – mėnesinės piniginės išmokos, skiriamos ir mokamos šio įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka neįgaliems vaikams, nedarbingiems ar iš dalies darbingiems asmenims, Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių sukakusiems asmenims, vaikams našlaičiams, kitiems šiame įstatyme nurodytiems asmenims.

Šalpos pensijos – mokamos sukakusiems senatvės pensijos amžių tėvams (itėviams), globėjams ar rūpintojams, kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės, taip pat visiškos negalios invalidus, motinoms, užauginusioms iki 8 metų penkis ar daugiau vaikų ir sukakusioms senatvės pensijos amžių. Šalpos pensijų dydis lygus bazinei pensijai.

Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė – tai tikimybinis rodiklis, kuris parodo, kiek vidutiniškai metų gyvens kiekvienas gimęs, jeigu visą būsimą tiriamosios kartos gyvenimą mirtingumo lygis kiekvienoje gyventojų amžiaus grupėje liks nepakitęs.

Užimti gyventojai – tiriamojo amžiaus asmenys, kurie tiriamąją savaitę dirbo bet kokią darbą ne trumpiau kaip 1 valandą, už kurį gavo darbo užmokestį pinigais arba natūra (maisto produktais ar kitais gaminiais), ar turėjo pelno (pajamų).

Užimtumo lygis – užimtų 15–64 m. amžiaus gyventojų ir tos pačios amžiaus grupės gyventojų santykis.

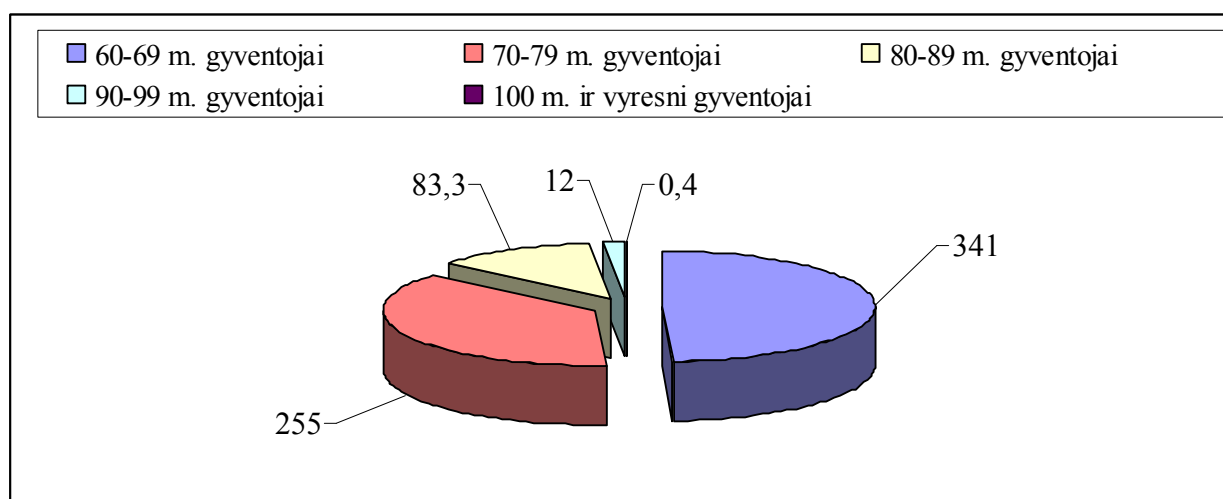
Užimtumo rėmimo subsidijos – darbdaviams, Darbo biržos siuntimu įdarbinusiems papildomai darbo rinkoje bedarbius remiamus, jų darbo laikotarpiu iš Užimtumo fondo mokamos nustatyto dydžio užimtumo rėmimo subsidijos (t. y. bedarbio užimtumo rėmimo krepšelis). Ši darbo rinkoje remiamų bedarbių užimtumo rėmimo priemonė pagal susitarimą su Darbo birža taikoma visoms juos įdarbinusioms įmonėms, nepriklausomai nuo darbuotojų skaičiaus.

Vartojimo išlaidos – tai piniginės ir natūrinės išlaidos, skirtos namų ūkių vartojimo poreikiams tenkinti, t. y. išlaidos maistui, drabužiams, avalynei, būsto išlaikymui, transportui, sveikatos priežiūrai, kultūros, poilsio ir kitoms reikmėms.

Vidutinis metinis gyventojų skaičius – vidutinis gyventojų skaičius atitinkamu laikotarpiu. Apskaičiuojamas sudėjus gyventojų skaičių laikotarpio pradžioje ir pabaigoje ir padalinus iš dviejų.

Bazinės pensijos kitimas Lietuvoje 1995-2006 m.¹⁴⁸

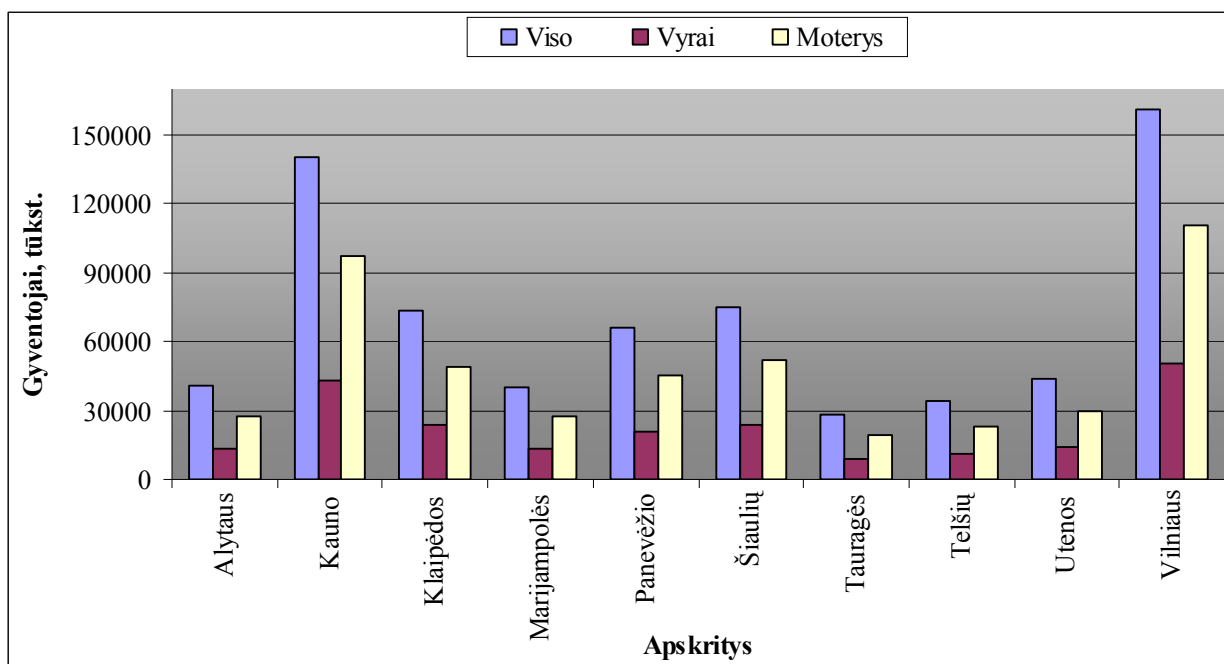
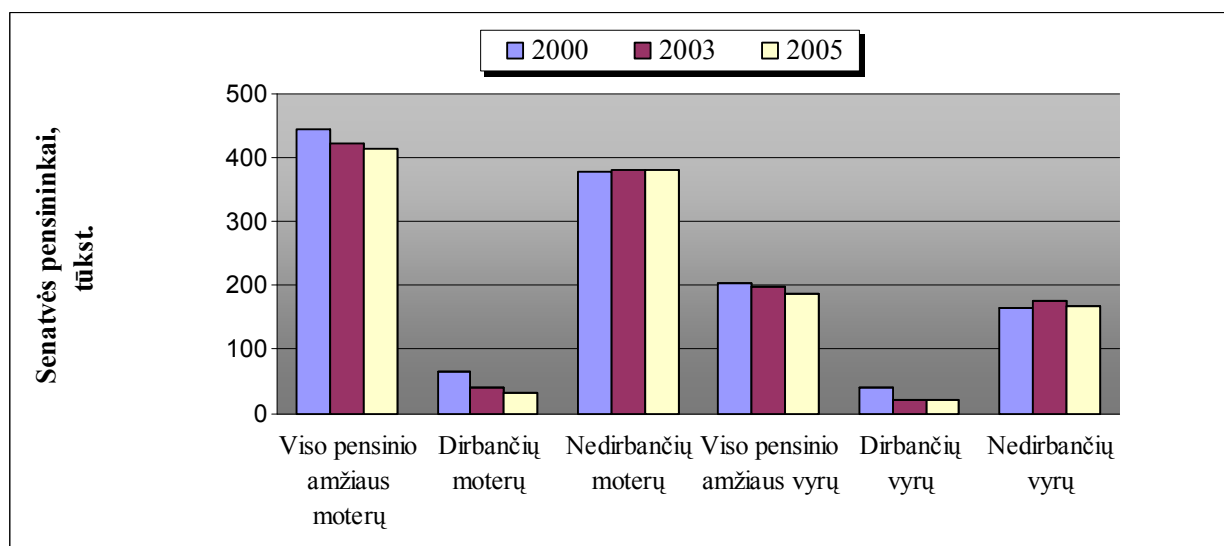
<i>Laikotarpis</i>	<i>Lt</i>
1995-01-01 – 1995-01-31	75
1995-02-01 – 1995-09-30	80
1995-10-01 – 1995-12-31	90
1996-01-01 – 1996-10-31	100
1996-11-01 – 1997-01-31	110
1997-02-01 – 1997-10-31	121
1997-11-01 – 1998-04-30	132
1998-05-01 – 2002-12-31	138
2003-01-01 – 2003-04-30	147
2003-05-01 – 2004-03-31	152
2004-04-01 – 2005-06-30	172
2005-07-01 – 2006-06-30	200
2006-07-01-	230

Lietuvos pagyvenę žmonės pagal amžiaus grupes iš bendro gyventojų skaičiaus, 2005 m., tūkst.¹⁴⁹

¹⁴⁸ “Sodros” duomenys.

¹⁴⁹ Demografijos metraštis 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 40.

Lietuvos vyresnio amžiaus gyventojai pagal lytį apskrityse 2005 m., tūkstančiais¹⁵⁰Lietuvos valstybinio socialinio draudimo dirbantys ir nedirbantys senatvės pensininkai 2000-2005 m., tūkstančiais¹⁵¹

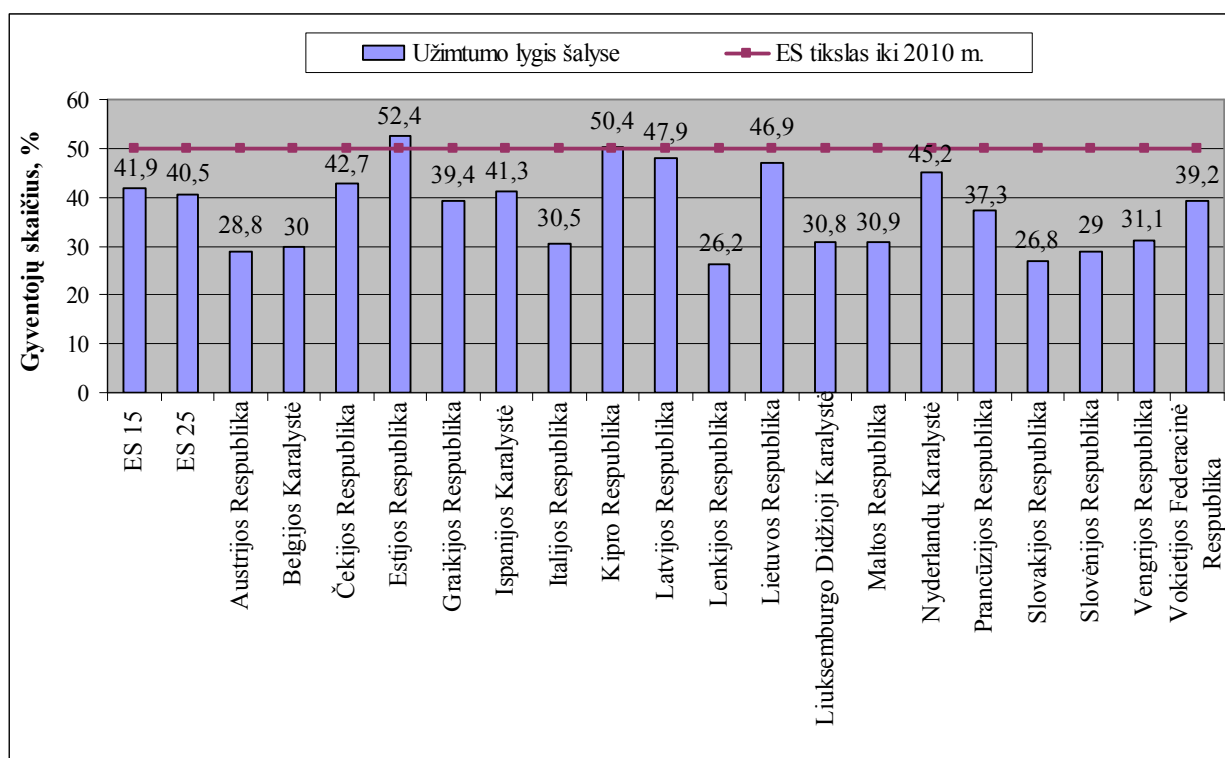
¹⁵⁰ Statistikos departamento duomenys//[http://db.stat.gov.lt/rdb_lt/Dialog/Varvalagg.asp?ma=TeritoLT&ti=Teritorija%2C+gyventoj%F8+skai%2E8ius+ir+tankumas&path=../Database/1.%20Geografiniai%20duomenys.%20Gyventojai%20ir%20aplinka/1.4.%20Gyventojai/&lang=1&xu=&yp=&nr=1&aggfile\(1\)=Apskritys&prevagg=NNN](http://db.stat.gov.lt/rdb_lt/Dialog/Varvalagg.asp?ma=TeritoLT&ti=Teritorija%2C+gyventoj%F8+skai%2E8ius+ir+tankumas&path=../Database/1.%20Geografiniai%20duomenys.%20Gyventojai%20ir%20aplinka/1.4.%20Gyventojai/&lang=1&xu=&yp=&nr=1&aggfile(1)=Apskritys&prevagg=NNN); prisijungimo laikas: 2006-09-05.

¹⁵¹ Statistikos departamento duomenys//http://db.std.lt/RDB_LT/Dialog/Saveshow.asp; prisijungimo laikas: 2006-10-14.

Pensinis amžius 1995-2005 m.¹⁵²

Metai	Vyrai	Moterys
1995	60 m. 2 mėn.	55 m. 4 mėn.
1996	60 m. 4 mėn.	55 m. 8 mėn.
1997	60 m. 6 mėn.	56 m.
1998	60 m. 8 mėn.	56 m. 4 mėn.
1999	60 m. 10 mėn.	56 m. 8 mėn.
2000	61 m.	57 m.
2001	61 m. 6 mėn.	57 m. 6 mėn.
2002	62 m.	58 m.
2003	62 m. 6 mėn.	58 m. 6 mėn.
2004	62 m. 6 mėn.	59 m.
2005	62 m. 6 mėn.	59 m. 6 mėn.

7 priedas

ES pagyvenusių žmonių užimtumo lygis 2004 m.
(bendro 55-64 metų amžiaus gyventojų skaičiaus proc.)¹⁵³

¹⁵² Lietuvos gyventojai pagal amžių 2006. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 6.

¹⁵³ Lietuva Europos Sąjungoje: pirmieji metai. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2005. P. 118.

Lietuvos globos įstaigos seniems žmonėms ir jų gyventojai 1995-2005 m., tūkstančiais¹⁵⁴

<i>Metų pabaigoje</i>	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Globos įstaigos seniems žmonėms	64	70	80	90	93	93	93	94	94	95	97
jose gyventojų	3282	3454	3726	4173	4250	4348	4428	4737	4761	4780	4927
Apskričių globos namai	9	8	8	8	8	8	8	8	7	7	8
juose gyventojų	1926	1742	1721	1771	1750	1743	1760	1790	1636	1627	1764
Savivaldybių globos namai	38	42	45	50	52	52	52	53	54	55	55
juose gyventojų	1027	1300	1497	1701	1722	1774	1785	1955	2069	2089	2158
Nevyriausybinės globos įstaigos	16	19	26	29	30	30	30	30	30	30	32
jose gyventojų	214	281	380	497	533	566	583	672	723	738	805

¹⁵⁴ Lietuvos statistikos metraštis 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2005. P. 268.
Socialinės paslaugos 2005. Statistikos departamentas. Vilnius, 2006. P. 8.

Pagyvenusių ir senų žmonių apklausos anketa

Gerb. Respondente!

Mes tiriamo Utenos apskrities senų ir pagyvenusių žmonių socialines, ekonomines bei kultūrinės problemas, tad informacija, kurią Jūs pateiksite yra labai mums reikalinga. Mus domina apibendrinto pobūdžio informacija, todėl ši anketa yra anoniminė. Gauti duomenys bus panaudoti rašant magistrinį darbą. Iš anksto dėkojame už nuoširdžius ir argumentuotus atsakymus.

Magistrantė Jurgita Žiurkelytė
Mykolo Romerio universitetas
Viešojo administravimo fakultetas

1. Jūsų pagrindinis pajamų šaltinis?

- a) Darbo pajamos.
- b) Senatvės pensija.
- c) Šalpos išmoka.
- d) Invalidumo pensija.
- e) Kita (įrašyti).....

2. Šiuo metu Jūs:

- a) Dirbate.
- b) Nedirbate (pereikite prie 3 klausimo).

3. Kaip ilgai Jūs nedirbate (įrašykite)?.....

4. Jūsų bendras darbo stažas (įrašykite)?.....

5. Jūsų šeimos materialinė padėtis?

- a) Sunki.
- b) Vidutinė.
- c) Gera.

6. Jūsų vidutinės pajamos per mėnesį?

- a) Iki 300 litų.
- b) 301-500 litų.
- c) 501-700 litų.
- d) 701-900 litų.
- e) 901-1100 litų.
- f) Daugiau nei 1100 litų.

7. Papildomos pajamos iš darbo?

- a) Iki 200 litų.
- b) 201-400 litų.
- c) 401-600 litų.
- d) 601-800 litų.
- e) Daugiau nei 801 litų.

8. Kitos Jūsų pajamos:

- a) Būsto nuoma, nuosavybė.
- b) Akcijos.
- c) Kita.....

9. Išėjimas į pensiją Jums asocijuojasi su (išskirkite tik 2 svarbiausius):

- a) Pajamų sumažėjimu.
- b) Užtarnautu poilsiu.
- c) Teigiamomis emocijomis.
- d) Neturėjimu ką veikti.
- e) Nereikalingumo jausmu.
- f) Kita (įrašykite).....

10. Kaip Jūs manote, dėl kokių priežasčių pagyvenusiems žmonėms yra sunku konkuruoti darbo rinkoje (pažymėkite tik vieną svarbiausią) ?

- a) Dėl žemo išsilavinimo.
- b) Dėl amžiaus.
- c) Dėl žemo kompiuterinio raštingumo.
- d) Dėl užsienio kalbų nemokėjimo.
- e) Dėl darbdavių neigiamo požiūrio.
- f) Kita (įrašykite).....

11. Kaip, Jūsų nuomone, Utenos apskrityje išvystytos socialinės paslaugos pagyvenusiems žmonėms?

- a) Labai blogai.
- b) Blogai.
- c) Vidutiniškai.
- d) Gerai.
- e) Labai gerai.

12. Kokios svarbiausios, Jūsų nuomone, socialinės paslaugos yra pagyvenusiems žmonėms?.....

13. Su kuo pirmiausia sietumėte socialinių paslaugų kokybės gerinimą savivaldybėje?

Išskirkite tik 2 svarbiausius:

- a) Darbuotojų mokymu, kvalifikacijos kėlimu.
- b) Darbuotojų kontrolės gerinimu.
- c) Didesnėmis lėšomis esamoms įstaigoms.
- d) Didesnėmis lėšomis naujų įstaigų steigimui.
- e) Didesnėmis lėšomis paslaugų iš Nevyriausybinų organizacijų pirkimui.
- f) Pastoviu teikiamų paslaugų vertinimu pagal tam tikrus pastovius kriterijus.
- g) Kita (įrašykite).....
- h) Kita (įrašykite).....

14. Ar sveikatos priežiūros paslaugos Jums yra prieinamos?

- a) Taip.
- b) Ne.
- c) Kita (įrašykite).....

15. Kaip dažniausiai leidžiate laisvalaikį (pažymėkite 2 svarbiausius)?

- b) Einu į svečius.
- c) Skaitau knygas.
- d) Keliauju.
- e) Žiūriu televizorių, klausau radiją.
- f) Dirbu sode arba darže.
- g) Lankau kultūrinius renginius.
- h) Kita (įrašykite).....

16. Ar Jums yra prieinami kultūriniai renginiai?

- a) Taip.
- b) Ne.
- c) Kartais.

17. Kaip būtų galima pagerinti Jūsų gyvenimo kokybę? Jūsų pasiūlymai:.....

18. Kokia, Jūsų nuomone, institucija turėtų pagerinti savo darbą, užtikrinant pagyvenusių ir senų žmonių gerovę (pažymėkite tik 2 svarbiausius)?

- a) Seniūnija.
- b) Savivaldybė.
- c) Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
- d) Ūkio ministerija.
- e) Vyriausybė.

19. Jūsų šeiminei padėtis:

- a) Nevedęs/netekėjusi.
- b) Gyvenu neregistruotoje santuokoje.
- c) Vedęs/ištekėjusi.
- d) Išsituokęs/išsituokusi.
- e) Santuoktinis gyvena atskirai.
- f) Našlys/našlė.

20. Jūs:

- a) Gyvenate vienas.
- b) Dviejų asmenų namų ūkyje.
- c) Trijų asmenų namų ūkyje.
- d) Kita (įrašykite).....

21. Jūsų amžius?.....(metų)

22. Jūsų lytis?

- a) Moteris.
- b) Vyras.

23. Jūsų išsimokslinimas?

- a) Pradinis.
- b) Pagrindinis.
- c) Vidurinis.
- d) Aukštesnysis.
- e) Nebaigtas aukštasis.
- f) Aukštasis.
- g) Mokslinis laipsnis (įrašykite).....

24. Jūsų gyvenamoji vieta?

- a) Miestas.
- b) Kaimas.

Dėkojame už sugaištą laiką ir nuoširdžius atsakymus.

Socialinių globos įstaigų darbuotojų apklausos anketa

Gerb. Respondente!

Lietuvos demografinė situacija reikalauja naujos mokslinės analizės bei nuodugnaus vertinimo. Atlikdami tyrimą „Utenos apskrities pagyvenusių ir senų žmonių gerovės analizė ir perspektyvos“ mes norime išsiaiškinti vyresnio amžiaus gyventojų socialines ir ekonomines problemas, jų atsiradimo priežastis.

Jūsų pasiūlymai ir išsakytos problemos padėtų realiau įvertinti Utenos apskrities socialinių paslaugų pagyvenusiems žmonėms infrastruktūros išvystymą bei nustatyti jų stipriąsias ir silpnąsias puses. Gauti duomenys bus panaudoti rašant magistrinį darbą.

Anketa anoniminė, todėl tikimės, kad Jūsų nuoširdūs atsakymai padės gauti objektyvius tyrimo rezultatus. Atsakymus pažymėti nesunku: Jums tinkamiausio atsakymo variantą (-us) pažymėkite paryškintu šriftu arba parašykite savo nuomonę nurodytoje vietoje.

Magistrantė Jurgita Žiurkelytė
Mykolo Romerio universitetas
Viešojo administravimo fakultetas

- 1. Kaip, Jūsų nuomone, Utenos apskrityje išvystytos socialinės paslaugos pagyvenusiems ir seniems žmonėms?**
 - a) Labai blogai.
 - b) Blogai.
 - c) Vidutiniškai.
 - d) Gerai.
 - e) Labai gerai.
- 2. Kokias paslaugas labiausiai reikėtų plėtoti vyresnio amžiaus žmonėms?.....**
- 3. Kokio amžiaus pagyvenusių žmonių yra daugiausiai Jūsų įstaigoje?.....**
- 4. Jūsų socialinėje įstaigoje yra daugiausia vyresnio amžiaus žmonių:**
 - a) Moterų.
 - b) Vyrų.
- 5. Jei įstaiga stacionarinė, įrašykite lovų skaičių.....**

6. Ar Jūsų globos įstaigoje yra pakankamas skaičius lovų, kad patenkintų pagyvenusių žmonių prašymus jose apsigyventi?

- a) Taip.
- b) Ne.
- c) Kita (įrašykite).....

7. Ar Jūsų įstaigoje yra pakankamas skaičius slaugytojų, socialinių darbuotojų?

- a) Pakankamas.
- b) Nepakankamas.
- c) Kita (įrašykite).....

8. Kokių daugiausia vyresnio amžiaus žmonių yra Jūsų įstaigoje?

- a) Vienišų.
- b) Turinčių artimųjų.

9. Su kokiomis problemomis Jūsų įstaigoje dažniausiai susiduria vyresnio amžiaus žmonės?.....

10. Ar pakankamai lėšų skiriama Jūsų įstaigai socialinių paslaugų įvairovei ir jų efektyvumui didinti?.....

- a) Pakankamai.
- b) Nepakankamai.
- c) Kita (įrašykite).....

11. Kokius pastebite pagyvenusių ir senų žmonių socialinių paslaugų organizavimą ir teikimą reglamentuojančios teisinės bazės trūkumus?.....

12. Su kuo pirmiausia sietumėte socialinių paslaugų kokybės gerinimą savivaldybėje?

Išskirkite tik 2 svarbiausius:

- a) Darbuotojų mokymu, kvalifikacijos kėlimu.
- b) Darbuotojų kontrolės gerinimu.
- c) Didesnėmis lėšomis esamoms įstaigoms.
- d) Didesnėmis lėšomis naujų steigimui.
- e) Didesnėmis lėšomis paslaugų iš NVO pirkimui.
- f) Pastoviu teikiamų paslaugų vertinimu pagal tam tikrus pastovius kriterijus.
- g) Kita (įrašykite)
- h) kita (įrašykite)

13. Jūsų pasiūlymai, kaip būtų galima pagerinti pagyvenusių ir senų žmonių gyvenimo kokybę?.....

14. Kokia, Jūsų nuomone, institucija turėtų pagerinti savo darbą, užtikrinant pagyvenusių ir senų žmonių gerovę (išskirkite 2 svarbiausius)?

- a) Seniūnija.
- b) Savivaldybė.
- c) Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
- d) Ūkio ministerija.
- e) Vyriausybė.

15. Įstaigos pavadinimas.....

Dėkojame už sugaištą laiką ir nuoširdžius atsakymus.

Savivaldos įstaigų darbuotojų apklausos anketa

Gerb. Respondente!

Lietuvos demografinė situacija reikalauja naujos mokslinės analizės bei nuodugnaus vertinimo. Atlikdami tyrimą „Utenos apskrities pagyvenusių ir senų žmonių gerovės analizė ir perspektyvos“ mes norime išsiaiškinti vyresnio amžiaus gyventojų socialines ir ekonomines problemas, jų atsiradimo priežastis.

Jūsų pasiūlymai ir išsakytos problemos padėtų realiau įvertinti vyresnio amžiaus žmonių socialines ekonomines problemas bei numatyti veiksmus ir priemones susidariusiai situacijai gerinti. Gauti duomenys bus panaudoti rašant magistrinį darbą.

Anketa anoniminė, todėl tikimės, kad Jūsų nuoširdūs atsakymai padės gauti objektyvius tyrimo rezultatus. Atsakymus pažymėti nesunku: Jums tinkamiausio atsakymo variantą (-us) pažymėkite paryškintu šriftu arba parašykite savo nuomonę nurodytoje vietoje.

Magistrantė Jurgita Žiurkelytė
Mykolo Romerio universitetas
Viešojo administravimo fakultetas

- 1. Kokias pagrindines problemas galėtumėte išskirti, asmeniui išėjus į pensiją?.....**
.....
- 2. Kokių Jūsų rajone (seniūnijoje) pensinio amžiaus žmonių yra daugiau:**
 - a) Dirbančių.
 - b) Nedirbančių.
- 3. Kaip, Jūsų nuomone, Utenos apskrityje yra išvystytos socialinės paslaugos pagyvenusiems ir seniems žmonėms?**
 - a) Labai blogai.
 - b) Blogai.
 - c) Vidutiniškai.
 - d) Gerai.
 - e) Labai gerai.
- 4. Ar teritorinis socialinių paslaugų išdėstymas yra prieinamas ir veiksmingas kiekvienam miesto ir kaimo gyventojui?**
 - a) Taip.
 - b) Ne (pereikite prie 5 klausimo).
 - c) Nežinau.
 - d) Kita (įrašykite).....

5. **Ką, Jūsų nuomone, reikėtų keisti, kad socialinės paslaugos būtų prieinamos visiems vyresnio amžiaus gyventojams, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos?.....**
.....
6. **Kaip Jūs manote, ar Jūsų rajone yra pakankamai socialines paslaugas seniems ir pagyvenusiems žmonėms teikiančių įstaigų?**
- Taip.
 - Ne.
 - Kita (įrašykite).....
7. **Ar pakankamai yra skiriama lėšų socialinių paslaugų įvairovei ir jų efektyvumui didinti?**
- Pakankamai.
 - Nepakankamai.
 - Kita (įrašykite).....
8. **Su kuo pirmiausia sietumėte socialinių paslaugų kokybės gerinimą savivaldybėje?**
Išskirkite tik 2 svarbiausius:
- Darbuotojų mokymu, kvalifikacijos kėlimu.
 - Darbuotojų kontrolės gerinimu.
 - Didesnėmis lėšomis esamoms įstaigoms.
 - Didesnėmis lėšomis naujų steigimui.
 - Didesnėmis lėšomis paslaugų iš NVO pirkimui.
 - Pastoviu teikiamų paslaugų vertinimu pagal tam tikrus pastovius kriterijus.
 - Kita (įrašykite)
 - Kita (įrašykite)
9. **Su kokiais problemomis savo darbe dažniausiai susiduriate organizuodami bei teikdami socialines paslaugas pagyvenusiems ir seniems žmonėms?.....**
.....
10. **Ar pakankamai Jūsų rajone (seniūnijoje) išplėtos pagalbos namuose paslaugos?**
- Taip.
 - Ne.
 - Kita (įrašykite).....
11. **Kur didesnis socialinių paslaugų pagyvenusiems ir seniems žmonėms namuose gavėjų skaičius?**
- Mieste.
 - Kaime.

12. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys vyresnio amžiaus žmonių išstūmimą iš darbo rinkos (pažymėkite tik 1 svarbiausią)?

- a) Amžius.
- b) Neigiamas darbdavių požiūris.
- c) Žemas išsilavinimas.
- d) Pakitusios užimtumo sąlygos.
- e) Kita (įrašykite).....

13. Ar vyresnio amžiaus žmonėms yra sudarytos sąlygos kelti kvalifikaciją bei tobulinti žinias, kad jie galėtų konkuruoti darbo rinkoje?

- a) Taip.
- b) Ne.
- c) Kita (įrašykite).....

14. Ar mokymosi visą gyvenimą sistemos išplėtojimas išspręstų pagyvenusių žmonių nedarbo problemą?

- a) Taip.
- b) Ne.
- c) Nežinau.
- d) Kita (įrašykite).....

15. Jūsų pasiūlymai, kaip būtų galima pagerinti pagyvenusių ir senų žmonių gyvenimo kokybę?.....

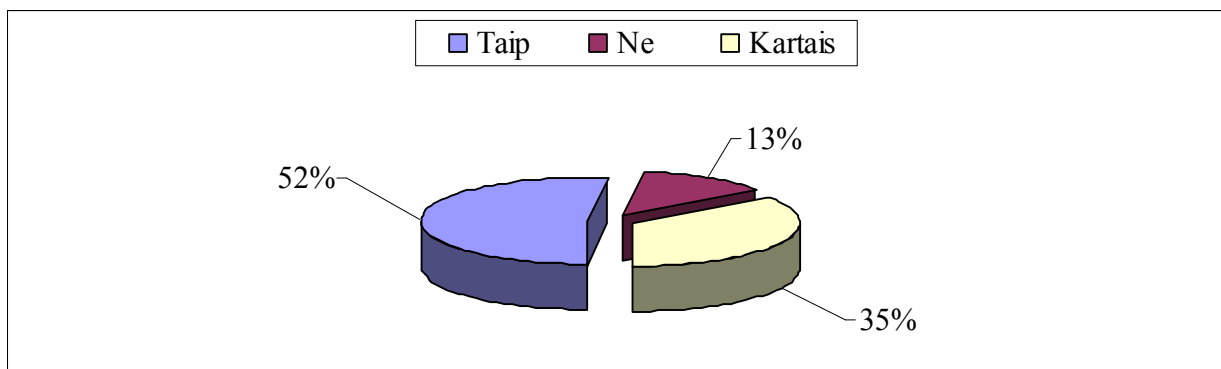
16. Kokia, Jūsų nuomone, institucija turėtų pagerinti savo darbą, užtikrinant pagyvenusių ir senų žmonių gerovę (išskirkite 2 svarbiausius)?

- a) Seniūnija.
- b) Savivaldybė.
- c) Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
- d) Ūkio ministerija.
- e) Vyriausybė.

17. Jūsų įstaigos pavadinimas.....

18. Jūsų pareigos.....

Dėkojame už sugaištą laiką ir nuoširdžius atsakymus.

Respondentų nuomonė dėl kultūrinių renginių prieinamumo 2006 m., procentais

Lietuvos Respublikos pagyvenusių ir senų žmonių gerovės koncepcija

Pavadinimas, patvirtinimo data	Periodas	Tikslai	Uždaviniai
1. LR Vyriausybės 2002 m. vasario 6 d. Nr. 171 patvirtinta Socialinių paslaugų teikimo reformos koncepcija	Pirmas etapas - 2002-2004 metai Antras etapas - 2005-2010 metai	Sudaryti teises, administracines, finansines sąlygas veiksmingiau planuoti, teikti ir organizuoti socialines paslaugas taip, kad būtų užtikrinti būtinieji asmens poreikiai ir pats asmuo skatinamas aktyviai pagelbėti pats sau.	1. Sukurti sąlygas savivaldybėms ir apskričių viršininkams planuoti socialinių paslaugų teikimą užtikrinant, kad bendruomenės poreikiai atitiktų finansinius išteklius. 2. Sukurti bendrą asmens socialinių paslaugų poreikių nustatymo sistemą. 3. Skatinti socialinių paslaugų teikėjų konkurenciją. 4. Diferencijuoti apmokėjimą už socialines paslaugas pagal socialinio solidarumo principą. 5. Sukurti bendrą minimalių reikalavimų socialinėms paslaugoms sistemą, socialinių paslaugų kokybės vertinimo ir kontrolės mechanizmą, įtraukti į šį procesą socialinių paslaugų gavėjus. 6. Skatinti apskričių viršininkus, savivaldybes ir socialinių paslaugų teikėjus skleisti visuomenei informaciją apie teikiamas paslaugas.

Lietuvos Respublikos pagyvenusių ir senų žmonių gerovės strategijos

Pavadinimas, patvirtinimo data	Periodas	Tikslai	Uždaviniai
1. 2000 m. birželio 1 d. Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija	2000-2008 m.	<p>1) Sudaryti sąlygas darbingiems gyventojams dirbti, kad gyvendami iš darbo jie galėtų savarankiškai užsitikrinti savo ir savo šeimos gerovę;</p> <p>2) Siekti, kad socialinės paslaugos būtų prieinamos kiekvienam skurstančiajam ar asmeniui, kuriam yra grėsmė nuskursti, sudaryti sąlygas jiems rūpintis savimi ir integruotis visuomenėje;</p> <p>3) Sudaryti suaugusiųjų neformalaus profesinio mokymosi, kaip vienos iš permanentinio (trunkančio visą gyvenimą) mokymosi sričių, sąlygas ir taip padėti turintiems profesiją asmenims prisitaikyti prie nuolat kintančios darbo rinkos, kartu išvengti nedarbo ir skurdo;</p> <p>4) Sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo įvairioms gyventojų socialinėms – ekonominėms grupėms skirtumų mažinimas. Sukurti aplinką plėtoti šalies materialinei ir dvasinei gerovei, kurią apibendrintai nusako žinių visuomenė, saugi visuomenė ir konkurencinga ekonomika.</p>	<p>a) Tobulinti darbo rinkos politikos priemonių taikymą įvertinant bedarbių materialinę ir šeimines padėtis;</p> <p>b) Sudaryti sąlygas didinti užimtumą, tobulinti teisinį darbo santykių reglamentavimą;</p> <p>a) Socialinių paslaugų decentralizavimas;</p> <p>b) Nuoseklus socialinių paslaugų tinklo bendruomenėje plėtojimas;</p> <p>c) Bendruomeninės globos planavimas;</p> <p>d) Informacijos apie socialinių paslaugų teikimą sistemos plėtimas;</p> <p>e) Sukurti 2000-2005 m. neformaliojo suaugusiųjų mokymosi sistemą.</p> <p>a) Pritaikyti sistemą funkcionuoti pakitusiomis ekonominėmis sąlygomis.</p> <p>b) Įgyvendinti testinio mokymosi koncepciją, plėtoti modernią suaugusiųjų švietimo sistemą;</p> <p>c) didinti užimtumo gebėjimus, skatinti darbo vietų kūrimą, didinti gebėjimus prisitaikyti prie pokyčių, stiprinti vyrų ir moterų lygių galimybių politiką;</p> <p>d) mažinti gyventojų mirtingumą ir ilginti vidutinę gyvenimo trukmę.</p>

2. 2002 m. rugsėjo 11 d. Tarptautinio Madrido veiksmų plano dėl visuomenės senėjimo regioninė įgyvendinimo strategija	2003-2012 metai	1) Užtikrinti žmonių užimtumą; 2) Sumažinti socialinę atskirtį ir skurdą.	a) Išplėsti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą visuomenės gyvenime; a) užtikrinti jų socialinę aprėptį ir galimybes jiems gyventi nepriklausomai; b) skatinti nuoseklią ir tolydžią ekonomikos plėtrą, atsižvelgiant į visuomenės senėjimo pasekmes; c) užtikrinti tinkamą ir patikimą socialinę apsaugą; d) įgyvendinti mokymosi visą gyvenimą principą.
3. LR Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl Valstybės ilgalaikės raidos strategijos“	Iki 2015 metų	1) Parengti išsipareigojimų planą, siekiant paremti valstybių narių pastangas tinkamai priimti iššūkius ir galimybes, kurias suteikia gyventojų senėjimo procesas, kad būtų sukurta visuomenė visoms amžiaus grupėms.	a) Labiau įtraukti pagyvenusius žmones į socialinį, ekonominį, politinį ir kultūrinį gyvenimą; b) skatinti pagyvenusių žmonių integraciją, įtraukiant juos į aktyvią bendruomenės veiklą bei puoselėjant ryšius tarp kartų; c) puoselėti teigiamą senėjimo įvaizdį; d) pritaikyti esamas socialinės apsaugos sistemas prie demografinių pokyčių; e) siekti žymiai sumažinti nedarbo, pirmiausiai pagyvenusių žmonių, lygį; f) didinti pagyvenusių dirbančiųjų darbo įgūdžius; g) imtis priemonių, kad pailgėtų vidutinis faktinis amžius, kurio sulaukę žmonės nebedirba, ir užtikrinti lankstesnę ir laipsnišką išėjimą į pensiją; h) sudaryti sąlygas ir skatinti mokymąsi visą gyvenimą; i) užtikrinti vienodas sąlygas gauti sveikatos priežiūros paslaugas visų amžiaus grupių asmenims.
4. LR Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700 patvirtinta Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatos	2003-2012 metai	1) Skatinti savarankiškos ir gyvybingos šeimos, pagrįstos narių savitarpio globa ir atsakomybe, užtikrinančios kartu kaitą, išgalėjimą ir kurti teisingas, socialines, ekonomines sąlygas, stiprinančias šeimoms ir užtikrinančias visavertį jų funkcionavimą.	a) Sudaryti sąlygas šeimos nariams derinti profesinę veiklą ir šeimos pareigas; b) Mažinti šeimų skurdą ir socialinę atskirtį.

<p>5. LR Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. Nr. 737 nutarimas „Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos“</p>	<p>2005-2013 metai</p>	<p>1) Visiems vyresnio amžiaus žmonėms užtikrinti stabilias žmogaus orumo nežeminančias pajamas, garantuojančias didelę dalį anksčiau turėto gyvenimo lygio ir leidžiančias gyventi visavertį gyvenimą;</p> <p>2) išlaikyti vyresnio amžiaus žmones kuo ilgiau aktyvius darbo rinkoje, mažinti jų nedarbą ir didinti dalyvavimą darbo rinkoje;</p> <p>3) pasiekti, kad vyresnio amžiaus žmonės būtų kuo sveikesni, o sergantiems užtikrinti geros kokybės sveikatos priežiūros paslaugas; sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų priemonėmis pasiekti, kad vyresnio amžiaus žmonės kuo ilgiau galėtų gyventi savo namuose, šeimoje ir bendruomenėje; užtikrinti, kad sveikatos priežiūros ir socialinės paslaugos būtų laisvai prieinamos visiems jų reikalingiems žmonėms;</p> <p>4) sudaryti vyresnio amžiaus žmonėms sąlygas saugiai</p>	<p>a) Užtikrinti, kad socialinė apsauga aprėptų visus gyventojus; b) modernizuoti pensijų sistemą ir garantuoti jos finansinį stabilumą senstant visuomenei; c) užtikrinti, kad piniginės socialinės paramos priemonės būtų taikomos vyresnio amžiaus žmonėms, kuriems jų iš tikrųjų reikia, o jų dydis leistų gavėjams turėti žmogaus orumo nežeminančias pajamas; d) sumažinti skurdą ir socialinę atskirtį, įveikti ypač didelį skurdą.</p> <p>a) Sukurti teises sąlygas ir finansines paskatas vyresnio amžiaus žmonėms siekti užimtumo, o darbdaviams juos įdarbinti ir išlaikyti darbe; mažinti šių asmenų dalyvavimo darbo rinkoje kliūtis; b) didinti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą profesiniame mokyme; c) sudaryti vyresnio amžiaus žmonėms palankias darbo sąlygas, užtikrinančias jų darbo kokybę; d) mažinti teritorijų nedarbo ir užimtumo skirtumus.</p> <p>a) Užtikrinti vyresnio amžiaus žmonėms sveiką, geros kokybės gyvenimą, šiuo tikslu įtraukti jų sveikatos klausimus į visas politikos priemones; b) užtikrinti socialinių ir sveikatinimo, sveikatos priežiūros paslaugų kokybę, prieinamumą, pakankamumą, neatsižvelgiant į socialinę padėtį, amžių, lytį ir rasę; c) Vyresnio amžiaus žmonės turi turėti vienodas galimybes gauti būtiną sveikatos priežiūrą ir nebūti diskriminuojami dėl amžiaus; d) skatinti žmones rinktis tai, kas naudinga sveikatai; e) tobulinti socialines paslaugas – pritaikyti senstančios visuomenės poreikiams, padidinti prieinamumą.</p> <p>a) pasiekti, kad visiems vyresnio amžiaus žmonėms būtų prieinamas</p>
---	------------------------	--	--

<p>6. LR Vyriausybės 2004 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1350 „Dėl Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos“</p>	<p>2005-2007 metai</p>	<p>gyventi visavertį socialinį, kultūrinį, asmeninį gyvenimą ir nuolat tobulėti, naudotis kultūros vertybėmis, informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis, nevaržomai judėti.</p> <p>5) užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą visuomenės, bendruomenės gyvenime, pagalbos sau iniciatyvose; sprendimus, susijusius su vyresnio amžiaus žmonėmis, priimti tik su jų žinia ir jiems dalyvaujant.</p> <p>1) Skatinti savarankiškos ir gyvybingos šeimos, pagrįstos narių savitarpio globa ir atsakomybe, užtikrinančios kartu kaitą, išgalėjimą ir kurti teisingas, socialines, ekonomines sąlygas, stiprinančias šeimas ir užtikrinančias visavertį jų funkcionavimą.</p>	<p>jiems pritaikytas būstas; išplėsti būsto pasirinkimo galimybes;</p> <p>b) užtikrinti efektyvų esamo būsto naudojimą, priežiūrą, atnaujinimą ir modernizavimą, taip pat energetikos išteklių racionalų naudojimą;</p> <p>c) pritaikyti gyvenamąją aplinką vyresnio amžiaus žmonėms, šiuo tikslu siekti, kad gyvenamųjų vietovių infrastruktūra atitiktų vyresnio amžiaus žmonių poreikius;</p> <p>d) sudaryti vyresnio amžiaus žmonėms galimybes gyventi visavertį kultūrinį gyvenimą, užtikrinti kultūros vertybių prieinamumą;</p> <p>e) sudaryti sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms nevaržomai naudotis transporto ir komunikacijos priemonėmis, kad jie galėtų visavertiškai gyventi.</p> <p>a) sukurti ir įdiegti veiksmingą valstybės valdymo institucijų ir vyresnio amžiaus žmonių interesams atstovaujančių nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimo modelį;</p> <p>b) pasiekti, kad ir darbdaviai, ir visuomenė palankiau žiūrėtų į vyresnio amžiaus darbuotojus;</p> <p>c) formuoti teigiamą vyresnio amžiaus žmonių ir senėjimo įvaizdį;</p> <p>d) nuolat vykdyti mokslinius tyrimus, siekiant objektyviai išanalizuoti senėjimo keliamas problemas, dėl to atsirandančius naujus poreikius, rasti tinkamiausius atitinkamos politikos sprendimus.</p> <p>a) Sudaryti sąlygas šeimos nariams derinti profesinę veiklą ir šeimos pareigas;</p> <p>b) mažinti šeimų skurdą ir socialinę atskirtį;</p> <p>c) siekti, kad kiekviena šeima, norinti vaikų, galėtų jų turėti;</p> <p>d) analizuoti šeimos, gimstamumo pokyčius ir veiksnius, nustatyti paramos šeimai poreikį, vertinti vykdomos politikos veiksmingumą.</p>
--	------------------------	--	---

Lietuvos Respublikos programos, numatančios pagyvenusių ir senų žmonių gerovės didinimo priemonės

Pavadinimas, patvirtinimo data	Priemonės	Vykdytojas	Pastabos dėl vykdymo
1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. Nr. 1753 patvirtinta skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002-2004 metais programa	a) Rengti teritorines tikslines darbo rinkos programas labiausiai socialiai pažeidžiamų asmenų užimtumui didinti;	Lietuvos darbo birža, savivaldybės	Padidės labiausiai pažeidžiamų asmenų užimtumas.
	d) Parengti ir įgyvendinti priemonės, didinančias darbdavių suinteresuotumą, investuoti į darbuotojų profesinį mokymą;	Švietimo ir mokslo ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, finansų ministerija, Ūkio ministerija	Padidės dirbančiųjų galimybės prisitaikyti prie technologinių pokyčių, išvengti nedarbo bei skurdo.
	e) Parengti tęstinio suaugusiųjų profesinio mokymo sistemos plėtros strategiją;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Žemės ūkio ministerija	Bus sudarytos geresnės tęstinio profesinio mokymosi sąlygos.
	f) Parengti mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategiją, jos įgyvendinimo veiksmų planą ir pradėti ją įgyvendinti;	Švietimo ir mokslo ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	Padidės gyventojų prisitaikymo prie technologinių bei darbo organizavimo pokyčių galimybės, išsaugaus užimtumo galimybės.
	e) Organizuoti informacinę kampaniją gyventojams, ypač gyvenantiems kaime ir mažuose miesteliuose, apie paslaugų sveikatos priežiūros įstaigose teikimo tvarką;	Sveikatos apsaugos ministerija	Sveikatos priežiūros paslaugos taps lengviau pasiekiamos.

	f) Siekiant padidinti būsimą valstybinę socialinio draudimo pensiją ir socialines garantijas senatvėje, invalidumo ar maitintojo netekimo atvejais drausti savarankiškai dirbančius asmenis papildomai valstybinės socialinio draudimo pensijos daliai gauti;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	Padidės savarankiškai dirbančių asmenų būsimos pensijos, jų socialinės garantijos senatvėje, negalios ar maitintojo netekimo atvejais. Atitinkamai padidės ir Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos. Taip bus sudarytos prielaidos didinti socialinio draudimo pensijas dabartiniams pensininkams ir socialinio draudimo pašalpas šių pašalpų gavėjams.
	g) Teikti pasiūlymus dėl valstybinių pensijų gavėjų skaičiaus mažinimo ir valstybinių pensijų bazės, nuo kurios priklauso kai kurių valstybinių pensijų dydžiai, nedidininimo;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Teisingumo ministerija	Bus sutaupytos lėšos skurstančių gyventojų grupėms.
	h) Parengti Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo įstatymo projektą, numatantį sustiprinti stažo įtaką pensijos dydžiui;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	Padidės minimalios pensijos.
	i) Parengti teisės akto projektą, kuriame numatyti galimybę sukakusiems senatvės pensijos amžių ar tapusiems invalidais asmenims, neturintiems teisės gauti valstybinių socialinio draudimo pensijų, tais atvejais, kai jiems reikalinga socialinė parama, skirti šalpos pensijas.	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	Sukakę senatvės pensijos amžių ar tapę invalidais asmenys, neturintys teisės gauti socialinio draudimo pensijų, turės pastovų pragyvenimo šaltinį.

2. LR Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 18 d. nutarimas Nr. 1178 „Dėl Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2004-2006 metų programos patvirtinimo“	a) Plėsti kompleksinį socialinių paslaugų įstaigų tinklą; bendruomenėse, rūpintis, kad jos teiktų kuo įvairesnes socialines paslaugas; b) Modernizuoti socialinių paslaugų įstaigų materialinę bazę.	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	Padidins socialinių paslaugų prieinamumą, pagerins jų kokybę.
3. LR Vyriausybės 2005 m. lapkričio 22 d. nutarimas Nr. 1270 „Dėl nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“	a) Integruoti slaugos paslaugas į bendrojo pobūdžio ligonines, pradėti teikti jas kartu su globos paslaugomis, plėtoti slaugą paciento namuose;	Sveikatos apsaugos ministerija	
	b) Parengti, patvirtinti ir įgyvendinti specializuotas konsultavimo ir motyvacijos didinimo programas ir pagyvenusiems žmonėms, kad jie įgytų paklausą turinčias specialybes ir išliktų darbo rinkoje;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir kitos institucijos	
	c) Užtikrinti ieškantiems darbo asmenims mokymo prieinamumą, teikti jiems daugiau praktinių įgūdžių;	Lietuvos darbo birža, Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba	
	d) Išanalizuoti, remiantis atliekamais tyrimais, pagyvenusių žmonių dalinio (palaipsnio) išėjimo į pensiją schemų ir dalinio užimtumo modelių taikymo finansines galimybes, įvertinti senatvės pensinio amžiaus ilginimo iki 65 metų galimybes;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, socialiniai partneriai	

	e) Skatinti pagyvenusius žmones kuo ilgiau dalyvauti darbo rinkoje;	Lietuvos darbo birža, Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba Žemės ūkio ministerija	Sparčiai auga pagyvenusių asmenų (55–64 m.) užimtumo lygis: 2005 m. jis padidėjo iki 49,2 % (siekis – 47,2 %). Užimtumo lygio augimo rodiklis 2005 m. - 2,6 % - buvo vienas iš sparčiausių Europos Sąjungos valstybių tarpe.
	f) Įvertinti darbo rinkos profesinio mokymo efektyvumą ir įtaką moterų ir pagyvenusių žmonių užimtumui;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, socialiniai partneriai	
	g) Išanalizuoti pagyvenusių žmonių dalinio užimtumo būklę ir numatyti rekomendacijas, kaip plėtoti jų galimybes;	Švietimo ir mokslo ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Ūkio ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Žemės ūkio ministerija, apskričių viršininkai, savivaldybės.	
	h) Toliau vykdyti Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategiją ir jos įgyvendinimo veiksmų planą, rengti nuotolinio mokymo programas (ypač riboto mobilumo ir specialiųjų poreikių asmenims).		
4. LR Vyriausybės 2006 m. rugsėjo 19 d. nutarimas Nr. 907 „Dėl nacionalinės antidiskriminacinės 2006-2008 metų programos patvirtinimo“	a) Atlikti galimų diskriminacijos apraiškų, nenumatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, tyrimą;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	Bus siekiama nustatyti, ar esama diskriminacijos kitais, ne tik nurodytais Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, pagrindais.
	b) Atlikti visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms tyrimą ir lyginamąją analizę;	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba	Bus tiriami visuomenės požiūrio į tam tikras socialines grupes pokyčiai.

	c) Organizuoti antidiskriminacinę reklaminę kampaniją.	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	Bus parengti, išspausdinti ir išplatinti antidsikriminaciniai plakatai, lankstinukai, vaizdo klipai su lygių galimybių visiems metų šūkiu ir emblema.
--	--	--	---